

Fil Binit Takımları II (Âîn-i Ekberî’de Yer Almayan Savaş Fili Binit Takımları)**Elephant Harnesses II (Elephant Harnesses Not Introduced in Âîn-i Ekberî)¹***Umut KANSOY**

umut.kansoy1@gmail.com

ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0003-0031-4600

Öz

Filler İlk Çağ’dan günümüze insanlara hizmet etmiş çok değerli hayvanlardır. Bu hayvanlardan daha konforlu ve daha kontrollü bir şekilde istifade edebilmek için pek çok binit takımı geliştirilmiştir. Bununla birlikte zincirler, urganlar ve fil kancalarının genel adlarına yer verilmesi dışında fil binit takımları ve işlevleri hakkında kaynaklarda pek fazla malumat yer almamaktadır. Babürlü hükümdarlarından Ekber için Ebu’l-Fazl-ı Âllâmî tarafından yazılan *Âîn-i Ekberî* adlı eser bu konuda bir istisnadır. Eserde 31 çeşit fil binit takımı tanıtılmaktadır. Bununla birlikte Ebu’l-Fazl-ı Âllâmî “onun süslerinin öyküsünü anlatmaya ifadeler yetmez” cümlesi ile “Fil Binit Takımları (*Âîn-i Raht*)” başlığını sona erdirmektedir. Böylece müellif bütün fil binit takımlarını anlatmadığını, çok daha fazla olduklarını haber vermiş olmaktadır. Daha önce “Âîn-i Ekberî’ye Göre Savaş Fillerinin Binit Takımları” adlı makalemiz ile söz konusu binit takımlarını tanıtmıştık. Bu çalışmada ise söz konusu eserde tanıtılmayan savaş fili binit takımları üzerinde duruldu. Bu hususta en değerli kaynak minyatürler, resimler ve fotoğraflardır. Söz konusu görsel kaynaklar incelendiğinde fillerin çok gerçekçi ve detaylı bir şekilde tasvir edildikleri görülmektedir. Bundan dolayı hakkında daha önce çalışma yapılmamış bu konuyu anlaşılır bir şekilde ortaya koyabilmek adına binlerce minyatür ve görsel malzeme müze koleksiyonlarında, sanat galerileri ve müzayede satış kataloglarında ve önde gelen imaj/fotoğraf satış sitelerinde dikkatli bir şekilde taranarak fil binit takımları tespit edildi. Buna ilaveten günümüzde kullanılmaya devam eden önemli fil binit takımları da çalışmaya dahil edildi. Böylece hem tarihî kaynakların hem de modern kayıtların desteği ile ulaşılabilen savaş fili binit takımları tespit edilip tanıtılmaya çalışıldı. Önceki makalemizde yer alan fil binit takımlarına gerekmedikçe bu çalışmada yer verilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Savaş Filleri, Savaş Fillerinin Silahları, Savaş Fili Binit Takımları.**Abstract**

Elephants are very valuable animals that have served people since the First Age. Many harnesses have been developed to make use of these animals in a more comfortable and controlled manner. However, there is not much information in the sources about elephant harnesses and their functions, except for the general names of chains, ropes and elephant hooks. The work named *Âîn-i Ekberî*, written by Ebu’l-Fazl-ı Âllâmî for Ekber, one of the Mughal rulers, is an exception in this regard. In the work, 31 types of elephant harnesses are introduced in the work. However, Ebu’l-Fazl-ı Âllâmî ends the title of “Elephant Harnesses (*Âîn-i Raht*)” with the phrase “sentences are not enough to tell the story of her ornaments”. Thus, the author states that he does not describe all elephant harnesses, they are much more. We previously introduced the aforementioned harnesses with our article “Harnesses of War Elephants According to *Âîn-i Akbarî*”. In this study, war elephant harnesses, which were not introduced in the work in question, were focused on. The most valuable resources in this regard are miniatures, pictures and photographs. When these visual sources are examined, it is seen that elephants are depicted in a very realistic and detailed way. For this reason, thousands of miniature and visual materials have been carefully scanned in museum collections, art galleries and auction sales’ catalogs and leading image/photo sales’ sites in order to reveal this subject that has not been studied before. With this method, elephant harnesses were determined. In addition, important elephant harnesses that continue to be used today, were also included in the study. Thus, it was tried to identify and introduce war elephant harnesses that could be reached with the support of both historical sources and modern records. The elephant harnesses in our previous article were not included in this study unless necessary.

Key Words: War Elephants, Weapons of War Elephants, War Elephant Harnesses.**Giriş**

2020 yılı Aralık ayında bu serinin ilk makalesi olan “Âîn-i Ekberî’ye Göre Savaş Fillerinin Binit Takımları” adlı çalışmamız yayınlandı. Söz konusu çalışmada *Âîn-i Ekberî* adlı eserde yer alan fil binit takımları değerlendirildiğinden bu makalede diğer kaynaklarda yer alan savaş fili binit takımları üzerinde durulacaktır. Savaş fili binit takımlarından bazıları yük taşıma, avalanma ve spor gibi amaçlar ile günlük hayatta da kullanılmaktadır. Çalışmada bu hususlara da değinilmiştir. Fillerin savaşta

* Bu makale serisinin birinci makalesi SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, ARALIK 2020, SAYI: 51’de “Âîn-i Ekberî’ye Göre Savaş Fillerinin Binit Takımları” başlığı ile yayınlandı. Serinin “Fil Binit Takımları II” adlı ikinci makalesinde ise *Âîn-i Ekberî*’de yer almayan bilgiler değerlendirilmektedir.

¹ The first article of this article series is in SDU FACULTY OF SCIENCES SOCIAL SCIENCES JOURNAL, DECEMBER 2020, NO: 51 with the title “Harnesses of War Elephants According to *Âîn-i Akbarî*” published. In the second article of the series named “Elephant Harnesses II”, the information not included in yerin-i Ekberî is evaluated.

etkinlikleri azaldıkça söz konusu binitlerden bazıları zamanla asıl işlevlerini yitirerek fil takılarına dönüşmüşlerdir.

Fil binit takımlarının bir kısmını tanıtan *Âîn-i Ekberî*'deki "*Âîn-i Raht*" (آئین رخت: Raht Tôresi) başlıklı üç sayfalık bölüm dışında fil binit takımları hakkında yazılmış kapsamlı bir esere rastlanılmamaktadır². Dolayısıyla fil binitleri bir bütün halinde kategorize edilmemiştir. Bu nedenle çalışmadaki başlıklar ve sınıflamalar görsel materyaller ve müze materyalleri incelenerek tarafımızdan oluşturulmuştur. Her bir başlık ile alakalı olarak değişik yüzyıllara ait örnekler verilerek geleneğin devamlılığı sergilenmiştir. Böylece hem savaş fili binitlerinin zamanla uğradığı değişimler hem de farklı binit takımı modelleri gösterilmeye çalışılmıştır. Sadece Hindistan'dan değil diğer Asya ve Güney Asya ülkelerinden ve hatta batıda Helenistik dönem eserlerinden yararlanılarak mümkün olduğunca çok örnek sunulmaya çalışılmıştır. Mümkün oldukça günümüze ulaşan ve günümüze ait örneklerle de yer verilmiştir. Çalışmanın görsel kısmının yazılı kısmından daha fazla önem taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çalışmadaki görsel malzemeler uzun bir zaman diliminde itina ile toplanmıştır.

Âîn-i Ekberî'de Yer Almayan Savaş Fili Binit Takımları

Rahu³ Yüz Bezi/Fil Göz Bağı (P̄hā h̄nā rāhū: ฟ้าหน้าตา): Fil göz bağı (*Rahu yüz bezi*), serinin birinci makalesinde *endhiyâri* (اندهيارى) adı ile tanıtılan binitin bir nevi evrim geçirerek şekil değiştirmiş halidir. Bu nedenle önce *endhiyâri* hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. *Endhiyâri* adlı örtü fil tasmasına/yularına bağlanır ve fil asabileştiğinde aşağı doğru sarkıtılırdı. Fil önünü göremediğinden sakinleşmek zorunda kalırdı. Filler başlarını sallayarak bu örtüden kurtulmaya çalıştığı için Ekber tarafından örtünün ucuna ağır çingiraklar ilave edilmişti. *Endhiyâri* adlı binitin daha önemli olan işlevi ise fillerin savaş anını hareketsiz ve sakin bir şekilde beklemelerini sağlamasıydı. Bu amaçla Hindistan'da çok eski devirlerden beri *endhiyâri* kullanılmaktaydı⁴.

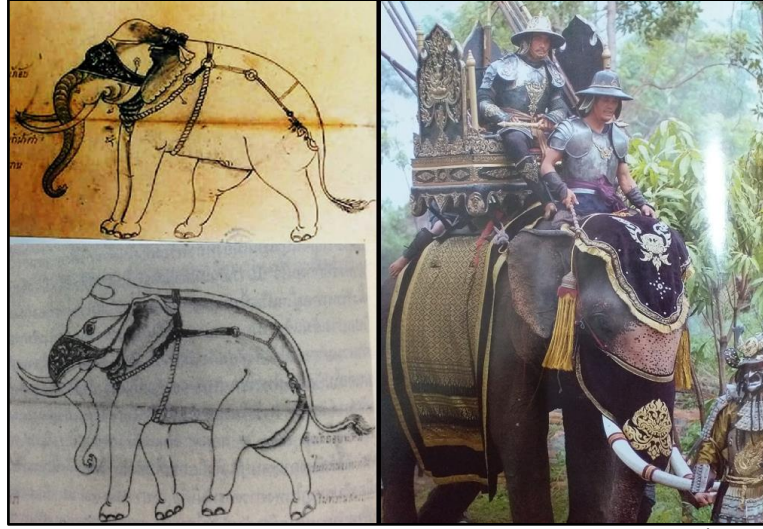
Tayland ve çevre ülkelerde kullanılan Rahu yüz bezi (fil göz bağı) Hindistan'da kullanılan *endhiyâri* adlı binitten farklılaşmıştır. Söz konusu farklılıkları şöyle sıralamak mümkündür: 1. *Endhiyâri* bütün yüzü örtmemektedir. Fil göz bağı ise hemen hemen sadece gözü örtmektedir. 2. Filler başlarını sallayarak *endhiyâri*den kurtulabilmektedir. Bunu önlemek için de ucuna ağır çingiraklar bağlamak gerekmektedir. Buna karşın fillerin fil göz bağından kurtulma imkanı yok gibidir. 3. *Endhiyâri* yukarıdan aşağı sarkıtılarak fillerin gözleri örtülmemekte ve geri çekilerek fillerin gözleri açılmaktadır. Fil göz bağı ise yukarı çekilerek gözler örtülmemekte ve aşağı sarkıtılarak gözler açılmaktadır.

Fil göz bağı (*p̄hā h̄nā rāhū*) Tayland'da da savaş öncesinde fillerin sakince savaş anını beklemesini sağlamak için ve asabileşen filleri sakinleştirmek için kullanılmaktadır. Tayland kaynaklarında bunlara üçüncü bir kullanım şekli daha eklenmiştir. Fil ile kaplan vb. yırtıcı hayvan avına çıkılacağında veya kaplan ile fil dövüştürüleceğinde (bazen yabancı elçilere şov amaçlı bu dövüşler yapılmaktaydı) av başlayana kadar fillerin gözleri kapalı tutulmaktadır. Aslında bu alışılmamış bir durum değildir. Orta Çağda eğitilmiş leopar vb. hayvanlar da av üzerine salınmalarına kadar at veya fil terkisinde ya da tahtirevan içerisinde gözleri bağlı olarak tutulmaktaydılar. Ava başlamaları istendiğinde gözleri açılır, avlayacağı hayvana saldırmasına izin verilir. Aşağıda Rahu yüz bezi ile ilgili görseller yer almaktadır.

² Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1872, C I, 135-138; Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1873, C I, 126-130.

³ Rahu (Sanskritçe: राहु Rahu): Bir iblis ve bir melektir. Rahu'nun doğumunun 4 efsanesi vardır. Bunlardan Tay versionuna göre Shiva, altın bir beze sarılmış bir toz haline getirilmiş hayalet kafanın 12 başını alarak Rahu'yu yaratmıştır. Rahu, Hint mitolojisinde ay, güneş tutulmalarına yol açan cindir. Bkz. "Rahu", <https://th.wikipedia.org/wiki/พระราหู>; "Rahu", <https://tr.wikipedia.org/wiki/Rahu>

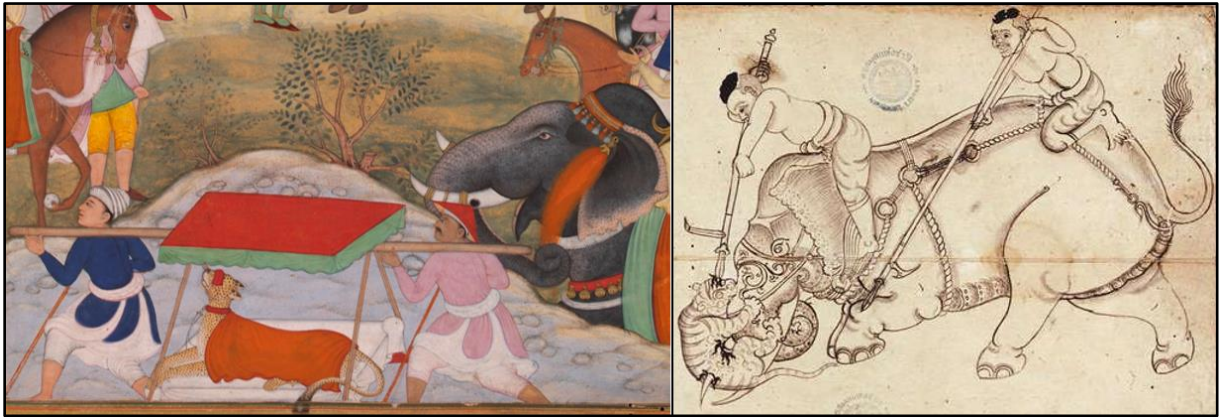
⁴ Endhiyâri hakkında daha fazla malumat için bkz. Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1872, C I, 136; Kansoy, Aralık 2020, 10-11.

Resim 1: Fil Göz Bağı (I. Çizim: Çizimlerin yer aldığı kitap: Sunet Chutintharanon, Ayudhya İkinci Savaşı, 1767; çizimlerin orijinali bir Tayland el yazmasından; II. Fotoğraf: Tayland, Kral Naresuan Filimlerinden/หนังพระนเรศวร Sahneler)

Kaynaklar: “Ayudhya İkinci Savaşı, 1767”, <http://nainuad-book.lnwshop.com/product/194/สงครามคราวเสียดกรุงศรีอยุธยาครั้งที่2-พ.ศ-2310>; “Iuthheete Sahnelerinin Çekimi”, http://board.kobalnews.com/view.php?category=siamindu&wb_id=13256

Aşağıda sol tarafta Babürlüler devrinde gözü bağlı eğitilmiş bir yırtıcı av hayvanı minyatürü yer almaktadır. Sağ tarafta ise bir Tayland el yazmasından alınan fil sırtında kaplan avı çizimi yer almaktadır. Av sırasında fil göz bağının fil hortumu üzerine doğru indirilmiş olduğu görülmektedir. Böylece avlar sırasında da bu binitin kullanıldığı, av öncesinde filin gözlerinin bağlı olduğu ortaya çıkmış olmaktadır. Av için fillerin gözlerinin bağlanması uygulamasına Hint minyatürlerinde rastlanılmamaktadır.

Resim 2: Fil Sırtında Kaplan Avı ve Fil Göz Bağı (I. Minyatür: Ekbername, Yaklaşık 1590-1595 Yılı, II. Elyazması Çizimi: Siam Krallığı, Bangkok Devri (1782-1932), National Library, Bangkok, Thailand).

Kaynak: “Adham Khan and Akbar”, <https://collections.vam.ac.uk/item/O9310/adham-khan-and-akbar-painting-khim-karan/adham-khan-and-akbar-painting-khem-karan/>; “Tiger hunt, page from a manuscript on elephant training, early 20th century (pen & ink and pencil on paper)”, <https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/389916/summary?context>

Çekiç/Koltuk Değneği/Fil Çekiçi (Mî ngk: ไม้จก): Çekiç (mî ngk: ไม้จก), fil avı (yetiştirmek üzere fil yakalama) sırasında, filleri koşturmak, atağa geçirmek için kullanılırdı. Tayland’da ve muhtemelen Myanmar’da savaşta fillerini atağa geçirmek için de kullanılmaktaydı⁵. Sert ağaçtan yapılan çekiç 1 fit (30,48 cm.) boyundaydı⁶. [Fil boynuna oturan] *filbânın* eline veya filin arkasında oturan *filbânın* eline bağlamak için [sap kısmına] bir delik açılıp ip geçirilirdi. Filin kuyruğuna vurulduğunda elin kaymaması için bu ip kullanılmaktaydı⁷.

⁵ Çekiç adlı binit muhtemelen fil yakalamak ve savaş dışında, normal zamanlarda da kullanılan bir alet olmalıdır.

⁶ “Doğal Miras”, <http://www.dooasia.com/thailandinfo/oldcity/surin3.shtml>; Muean-a-nan (2013), 8-10.

⁷ Tayland Güney Kuzeydoğu Kültür Merkezi, “Elephant exhibition with tribute: The elephant loop of the Kui people”,

Çekiç (*mî ngk*: *มီးงก*) adlı binitin fillerin kuyruk kısmına oturan *filbân*lar tarafından kullanılan temel bir binit olduğu anlaşılmaktadır. Sol üstteki fotoğrafta 1957 yılında Vietnam’da yeni yıl kutlamaları sırasında fil yarış pistindeki dağ kabileleri görülmektedir. Kadrajdaki filin kuyruğunun hemen üstünde *dovr* halatına sıkıştırılmış bir çekiç (*mî ngk*) yer almaktadır. Muhtemelen bu çekiçler yarış sırasında filleri hızlandırmak için kullanılmaktaydı. Bu binitin Tayland ve Myanmar müzelerindeki fil avı bölümlerinden derlenmiş fotoğrafları sol alt köşede yer almaktadır. Orta kısımda Tayland savaş fili üzerindeki tahtirevanın arka kısmından çekiç sarkmaktadır. Sağ tarafta ise Fransa’da Musée de l’Homme’de sergilenen XX. yüzyılın başlarına ait Vietnam orjinli farklı tipte ve boyutlarda üç fil çekiçi yer almaktadır.

Resim 3: Fil Avı Sırasında ve Savaşta Kullanılan Mî ngk (Çekiç) Adlı Binit (Sol Üstteki I. Fotoğraf: Yeni yıl kutlamaları sırasında fil yarış pistinde dağ kabileleri, Ban Me Thuot, Vietnam 1957, foto John Dominis; Sol Attaki II. Fotoğraf: Tayland ve Myanmar müzelerinden derlenen çekiç fotoğrafları; III. Fotoğraf: Tayland Savaş Fili, Büyük Kral Naresuan Efsanesi Ayutthaya isimli filminden bir sahne; IV. Fotoğraf: Vietnam, Dak Lak - Ban Don, 1930, 37 x 15 x 4,5 cm, 208 g; V. Fotoğraf: Vietnam - Vietnam merkezi, XX. yüzyılın başları, 34 x 19 x 4,5 cm, 242 g; VI. Fotoğraf: Vietnam - Kon Tum, 1930, 26,3 x 10,5 x 3 cm, 49 g).

Kaynaklar: “Tây Nguyên án tượng trên tap chí Life 1957”, <https://dulichvietnam.com.vn/tay-nguyen-an-tuong-tren-tap-chi-life-1957.html> ve “Mountain tribesmen at elephant racetrack during New Year's celebration”, <https://www.flickr.com/photos/13476480@N07/5344886115/in/album-72157625797723608/>; “Elephant hunting and taming tools of the Great Mahout”, <https://english.vietnamnet.vn/fms/art-entertainment/97753/elephant-hunting-and-taming-tools-of-the-great-mahout.html>; “Changton Ulusal Müzesi, Kraliyet Fil Ulusal Müzesi”, <http://www.virtualmuseum.finearts.go.th/changton/index.php/en/about-us.html> içinde <http://www.virtualmuseum.finearts.go.th/changton/360/link03.html> ve bu bölümün daha net bir fotoğrafı için “Tay Beyaz Fil - Komşu Beyaz Fil”, <http://topicstock.pantip.com/library/topicstock/2009/02/K7520883/K7520883.html>; “Surin Ulusal Müzesi”, <https://isaan.com/surin-national-museum/>; “Iuthheete Sahnelerinin Çekimi”, http://board.kobalnews.com/view.php?category=siamindu&wb_id=13256; “Marteau pour éléphants”, <https://www.quaibrantly.fr/fr/explorer-les-collections/base/Work/action/show/notice/49754-marteau-pour-elephants/page/24/>; “Marteau”, <https://www.quaibrantly.fr/fr/explorer-les-collections/base/Work/action/show/notice/53094-marteau/page/104/>; “Marteau”, <https://www.quaibrantly.fr/fr/explorer-les-collections/base/Work/action/show/notice/55585-marteau/page/63/>

Fildişi Kılıfı ve Süsü (Kal ap ve Turra): *Âin-i Ekberî*’de mukavemet arttırmaya yarayan fildişi halkaları (*bengrî*) tanıtılmaktadır. Fakat fildişlerinin en uç kısmına takılan fildişi kılıfları (*kal ap*) ve onların zineti olan (*turra*) tanıtılmamaktadır. Babürlüler devri minyatürlerinde resmedilen fildişi kılıfları günümüzde hala *kal ap* adı ile kullanılmaktadır⁸. Çoğu minyatürde fildişi halkaları (*bengrî*: mukavemet arttırıcı halkalar) tasvir edilirken fildişi kılıfları (*kal ap*) daha az minyatürde resmedilmektedir. Bunun bir nedeni genellikle fildişlerinin kıvrık olan uç kısımlarının kesilerek düzleştiriliyor olması olmalıdır. Bazen de dişin uç kısmı kesilmemiş olduğu halde *kal ap* takılmamaktadır. Fildişi kılıflarının uç kısmına takılan yak öküzü kuyrukları (*kutâs*) ise *turra* adını

<http://cul.bru.ac.th/นิทรรศการช้างกับสาย/>

⁸ Gupta, 18 June 2018, parag. 19.

almaktadır. Aşağıda soldan ikinci minyatürde ve en sağdaki fotoğrafta fildişlerine hem *kal ap* ve hem de *turra* takıldığı görülmektedir.

Resim 4: Kal ap ve Turra (I. Minyatür: XVII. Yüzyıl, Babürlü; II. Minyatür: Kishangarh, XVIII. Yüzyıl sonları, Kishangarh Mahkemesi Fili; III. Fotoğraf: Günümüz, Mysore Mihracesinin Fili, Dasara Festivali; IV. Fotoğraf: Hindistan’ın Mysore kentinde bir maharaja fili için gümüş ve altın kal ap; V. Fotoğraf: Mihrace fili, fotoğraf 1880-1909 tarihleri arasında çekildi, önceki koleksiyon Musée de l’Homme).

Kaynaklar: “A Fine Drawing Of An Elephant With Mahout And Trainers”, <https://onlineonly.christies.com/s/india-paper/a-fine-drawing-of-an-elephant-with-mahout-and-trainers-506/6607/#more-from>; Forge ve Lynch 2016, 16; Saller 1999, 136; “ELEPHANT TUSK ORNAMENT Silver and gold tusk ornament for an elephant of a maharaja of Mysore, India”,

<https://www.bridgemanimages.de/de/asset/3383527/summary?context> ve “ELEPHANT TUSK ORNAMENT. Silver and gold tusk ornament for an elephant of a maharaja of Mysore, India”,

<https://www.granger.com/results.asp?image=0105692&itemw=4&itemf=0001&itemstep=1&itemx=22>; “Eléphant d’un maharajah”, <https://www.quaibrantly.fr/fr/explorer-les-collections/base/Work/action/show/notice/545164-elephant-dun-maharajah/page/7/>

Kalap adlı fildişi kılıfaları bir süs olarak da kullanılmakla birlikte aslında savaş fillerinin binitleri içerisinde yer almaktadırlar. Bu binite savaş fillerini tasvir eden minyatürlerde rastlanılması bunun bir göstergesidir. Aşağıda savaş fillerinin dişlerine *kal ap* takıldığını gösteren iki minyatür yer almaktadır.

Resim 5: Savaş Fillerinde Kal ap Kullanımı (I. Minyatür: Safavi dönemi, yaklaşık 1580; II. Minyatür: Yaklaşık 1790, Indian School, San Diego Museum of Art, USA).

Kaynaklar: “Folio from a Shahnama (Book of kings) by Firdawsi (d.1020); recto: Ardashir slays Haftwad; verso: The story of slaying of Haftwad’s worm”, <https://asia.si.edu/object/S1986.247/>; “Rustam lassoes the Khaqan of China and drags him from his white elephant”, <http://collection.sdmart.org/Obj5660?sid=8464&x=41806>

Fil Kılıçları/Fildişi Kılıçları⁹: Kadimi Hindistan’da fildişlerinin dikenler/ok uçları (barbs) ile kaplandığı bildirilmektedir¹⁰. Zamanla dikenler ve ok uçları yerlerini fil kılıçlarına bırakmışlardır. Fillerin düşmana verebilecekleri zararı azami seviyeye çıkarmak için dişlerine fil kılıçları monte edilmekte ve düşman askerlerinin fillere yanaşmaktan korkmaları için sıklıkla üzerlerine zehir sürülmekteydi¹¹. Batı’da İskender İmparatorluğu’nun dağılmasından sonra Antigonos (saltanatı MÖ

⁹ Fildişi kılıçları, fil hortumu kılıçları ve fil hortumu gürzleri hakkında <http://www.vikingsword.com> adlı sitenin formunda “Elephant Sword” başlıklı değerli bir istişare/tartışma bulunmaktadır.

¹⁰ Chakravarti 1941, 54.

¹¹ Kistler, 2006, 193.

306–301); Seleucus (saltanatı 305-MÖ 281) ve Pyrrhus (saltanatı MÖ 297–272), fillerini “dişlerdeki keskin çelik uçlarla” - gerçek kılıçlarla silahlandırdılar¹².

Orta Çağda Delhi Türk Sultanlığı’nda savaş fillerinin dişlerine kılıç monte edildiği hakkında kayıtlar bulunmaktadır. Mesela İbn Battûta, fildişlerinin idamlık suçlular için demirle kaplandığını, bu kaplamanın üzerine saban demiri gibi demirler döşendiğini, kenarlarının art arda sıralı bıçaklardan oluştuğunu aktarmaktadır¹³. Şerefeddin Ali Yezdi de benzer bir şekilde fillerin sütun şeklindeki savaş dişlerine zehirli *deşnelerin* (bir çeşit *hançer*) sağlamca yerleştirildiğini haber vermektedir¹⁴. İspanyol elçi Clavijo da Timur’un Delhi’den getirdiği filler hakkında verdiği bilgiler ile bu kayıtları pekiştirmektedir.

İspanyol elçi Clavijo (Semerkant’a varışı 1404- ölümü 1412), sözü edilen fillerin savaş dişlerinin nasıl teçhiz edildiği hakkında şu malumatı vermektedir: “Fillerin dişleri, sadece yukarıya doğru uzadığından dişleri kesiliyor ve uçlarına kılıç gibi silahlar dikiliyor. Filler, bunlarla her tarafa saldırıyor ve ortalığı kasıp kavuruyorlar.”¹⁵ 1470-1472 yılları arasında Behmenî Sultanlığı (1347-1481) topraklarında bulunan Rus seyyah Afanayis Nikitin, bayram törenine katılan 300 filin her birinin dişlerine 1 kantar (56,452 kg.) ağırlığındaki büyük kılıçlar takıldığını (fillerin her iki dişine de birer kantar ağırlığında büyük kılıçlar takıldığını) haber vermektedir¹⁶.

Son olarak Portekizli bir gözlemci, bir savaşta 200 filin kule (*sanduka*: etrafı korunaklı tahtirevan) taşıdığını ve kılıç gibi keskin silahların “savaşırken dişlerine tutturulduğunu” kaydetmektedir¹⁷. Bununla birlikte devrin minyatürlerinde ancak birkaç fil kılıcı çizimine tesadüf edilmektedir¹⁸.

Babürlüler devrinde Ebu’l-Fazl-ı ‘Âllâmî, *Âin-i-Ekberi*’de pek çok fil binit takımına yer vermesine rağmen fil kılıçlarından hiç bahsetmemektedir¹⁹. Bununla birlikte Babürlüler devrinde Ekber’den sonraki yıllarda Sultan II. Muhammed Şah, “zırhlı filleri hortumlarına tutturulmuş tırpanlar²⁰” ile kullandığı haber verilmektedir²¹.

Fildişi kılıcı/fil kılıcı (*elephant tusk sword/elephant sword*) kullanımını gösteren son derece az sayıda minyatür bulunmaktadır. Aşağıda yer verilen minyatürler İran’da ve Hindistan’da fil kılıçları kullanılmakta olduğunu belgeler niteliktedirler. Sol başta İran’da Şah Tahmasb Şehnamesi’nden alınan bir fil kılıcı örneği yer almaktadır. Onun yanında yer alan Babürlüler devrine ait iki minyatürde ve en sağdaki Kutupşahi hanedanı devrine ait bir minyatürde fil kılıcı örnekleri yer almaktadır. Net görünüm için fil kılıçları büyütülerek tekrar verilmiştir²². Bazen bir önceki başlıkta tanıtılan fildişi kılıfları da fildişi kılıcı zannedilmektedir.

¹² Burton 2014, 558.

¹³ İbn Battûta 2010, 2: 654-655, 705.

¹⁴ Şerefeddin ‘Ali Yezdi, h.ş. 1387, 1: 925.

¹⁵ Ruy Gonzales de Clavijo, 2016, 196-197.

¹⁶ Aslında Afanisiy Nikitin fildişi kılıçları dışında fil hortumu kılıçları ve fil gürzlerinden de bahsetmektedir. Bu kısımlar ilgili başlıklarda yeri gelince aktarılacaktır. Fil kılıcı/fildişi kılıcı için bkz. Afanisiy Nikitin 2013, 23; Brown 1984, 60-61;

¹⁷ Kistler 2006, 216, 220.

¹⁸ Fil kılıçlarının tarihi süreçte kullanımını, nasıl kullanıldığı, çeşitleri ve kimler tarafından kullanıldığına dair daha detaylı malumat için bkz. Kansoy, İlkbahar 2020, 423-427.

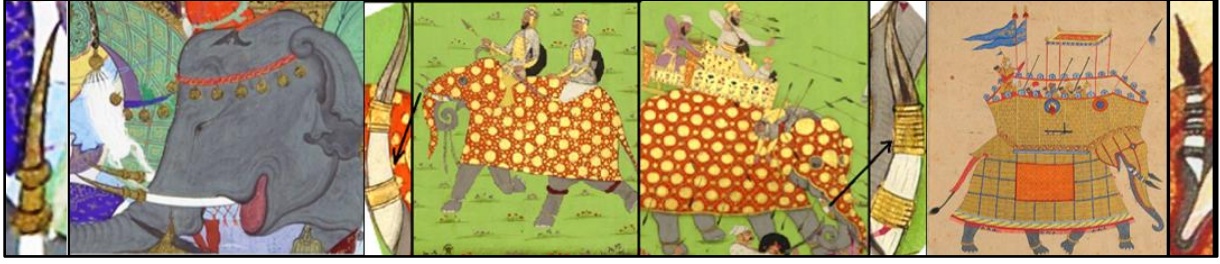
¹⁹ Ebu’l-Fazl-ı ‘Âllâmî 1872, C I, 135-138; Ebu’l-Fazl-ı ‘Âllâmî 1873, C I, 126-130; Kansoy, Aralık 2020, 1-46.

²⁰ Tırpan tipi fil kılıçları kastediliyor.

²¹ Kistler, 2006, 216; Umur Kırcı, *Nadir Şah Döneminde Afşarlıların Babürlüler ve Türkistan Hanlıkları ile İlişkileri (1736-1747)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 56-60.

²² Fil kılıçları ve tırpanları hakkında daha fazla malumat için bkz. Kansoy, İlkbahar 2020, s. 423-427.

Resim 6: Minyatürlerde Hançer Şeklinde Fil Kılıçları (I. Minyatür: Yaklaşık ca. 1530–35 yılları, Şah Tahmasb Şehnemesi, İran, The Met Museum; II. ve III. Minyatürler: XVII. Yüzyıl; IV. Minyatür: Kutupşâhî Hanedanı Fil Kılıcı, XVII. Yüzyıl).

Kaynaklar: “The Battle of Pashan Begins”, Folio 243v from the *Shahname* (Book of Kings) of Shah Tahmasp”, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452146>; Niccolao Manucci (1678-1686), içerisinde “Libro Rosso, fig. 217”, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003367g/f217.item>; “Libro Rosso, fig. 73”, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003367g/f73.item>; “Elephant Carrying Many Soldiers”, http://museumsfindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-MSP-2-690-36360?epik

Geçmişte yüzlerce, muhtemelen binlerce fil kılıcı var olmuş olsa da, sadece The Met Museum’da sergilenen XV-XVII. yüzyıla tarihlenen tırpan şeklindeki tek fil kılıcı ve hançer şeklinde dört çift fil kılıcı günümüze ulaşmıştır²³. Kronolojik sıraya göre verilecek olursa söz konusu fil kılıcı çiftlerinden birincisi İngiltere’de Royal Armouries’de sergilenen yaklaşık XVI. yüzyıla ait olan 4.564 kg. ağırlığındaki fil kılıcıdır. İkincisi III. Maharajah Krishnaraja Wadiyar (1794-1868)’ın Mysore cephaneliğinde bulunan fil kılıcı olmalıdır. Törenselleştirilmiş kullanım için tasarlanmış olup zayıf bir yapıya sahiptir. Babürlü devrine ait olsa da bu dönemde savaşta kullanılmamaktadır²⁴. Üçüncüsü İsviçreli Henry Moser (1844 - 1923)’in koleksiyonundaki fil kılıcıdır. Onun koleksiyonu ve söz konusu fil kılıçları şu anda İsviçre’deki Bern Tarih Müzesi’nde sergilenmektedir²⁵. Dördüncüsü eğer replika değilse Katar’ın Doha şehrinde Al Luqta bölgesinde bulunan Silah Müzesi (Weaponry Museum) içerisinde sergilenmekte olan fil kılıcı olmalıdır²⁶. Söz konusu fil kılıçlarına ait fotoğraflar verilen sıralama ile aşağıda sunuldu. Yukarıda sunulan minyatürler ve aşağıda yer verilen fil kılıcı örnekleri iki çeşit fil kılıcı kullanıldığını ortaya koymaktadır. Fil kılıçlarının bir türü hançer şekline sahipken diğer türü tırpan şekline sahiptir.

Resim 7: Fil Kılıçları (I. Fotoğraf: XV-XVII. yüzyıl, çelik veya demir, uzunluk 24 inç (61,2 cm)²⁷; 2362 g, Met Museum; II. Fotoğraf: Hindistan, yaklaşık XVI. yüzyıl, 4.564 kg., Royal Armouries Museum; III. Fotoğraf: III. Maharajah Krishnaraja Wadiyar (1794-1868)’ın Mysore cephaneliğinde bulunan törenselleştirilmiş fil kılıcı; IV. Fotoğraf: Muhtemelen XIX-XX. yüzyıllar,

²³ “Elephant Sword”: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/679021>

²⁴ Bu bilgi “Elephant swords”, <http://www.vikingsword.com/vb/showthread.php?t=24489> adlı sitede şu kitaptan aktarılmaktadır: Thom Richardson, “The Elephant Tusk Swords”, Royal Armouries Yearbooks, Vol IV, 1997, sayfa 137; Üçüncü sırada verilen gümüş renkli daha süslü fil kılıcına sadece şu adreste ulaşılabilir. Bkz. <http://www.vikingsword.com/vb/showpost.php?p=235260&postcount=25>

²⁵ “Original Album of Henry Moser Collection of Oriental-Arms and Armor. 1912”, <https://oriental-arms.com/product/original-album-of-henry-moser-collection-of-oriental-arms-and-armor-1912/>

²⁶ “Doha’s Secret Galleries”, <https://www.timeoutdoha.com/art/features/24325-dohas-secret-galleries/>; “Doha Fotoğrafları”, <http://www.wise-travel.ru/asia/qatar/dokha/photos/index-1.html> ve “War Elephants”, http://circusnospin.blogspot.com/2010_10_02_archive.html

²⁷ Bu fil kılıcının farklı açılardan görünüşü ve farklı açılardan bir arada görünüşü şu adreslerde görülebilmektedir. Bkz. “Elephant Sword”, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/679021>; “Elephant Sword”, <https://i.pinimg.com/originals/b7/59/4c/b7594ca85a65f45f30198f6245911da7.jpg>

Bern Tarih Müzesi, *Armes des Indes ve Moser 1912*, plate XXIX, no 512-513²⁸; IV. Fotoğraf: Zırhlı savaş fili ve fil kılıcı, Katar, Doha şehri, Al Luqta bölgesi, Silah Müzesi/Weaponry Museum).

Kaynaklar: “Elephant Sword”, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/679021>; “Elephant Tusk Sword”, <https://collections.royalarmouries.org/object/rac-object-48443.html>, Kistler 2006, 193 ve “Elephant Tusk Sword”, <https://www.pinterest.co.uk/pin/395542779769558030/>; “Elephant swords”: per [elefanti.pdf](#), <http://www.vikingsword.com/vb/showthread.php?t=24489>; “Original Album of Henry Moser Collection of Oriental-Arms and Armor. 1912”, <https://oriental-arms.com/product/original-album-of-henry-moser-collection-of-oriental-arms-and-armor-1912/> ve “Elephant Sword”, per [elefanti.pdf](#), <http://www.vikingsword.com/vb/showpost.php?p=235260&postcount=25>; “Elephant Sword”, <http://www.vikingsword.com/vb/showthread.php?t=24489&page=3&pp=30>; “Doha’s Secret Galleries”, <https://www.timeoutdoha.com/art/features/24325-dohas-secret-galleries>; “Doha Fotoğrafları”, <http://www.wise-travel.ru/asia/qatar/dokha/photos/index-1.html> ve “War Elephants”, http://circusnospin.blogspot.com/2010_10_02_archive.html

Son olarak National Museum, Yeni Delhi’de 5. bir tekli fil kılıcı daha bulunmaktadır. Bu fil kılıcı hakkında Museum of India National & Portal Digital Repository’de şu açıklamalar yapılmaktadır: Çelikten yapılmıştır, 45 cm uzunluğa sahiptir ve geç XVIII. yüzyıla tarihlenmektedir. Orijinal kayıtlarda “Hathi Chikar” (Fil Chikar?²⁹) olarak yer almaktadır. Tepesinde keskin kavisli bıçağı olan miğfer tipi bir objedir. İki kopçası (tutturmalık) ve zincirli bir halkası ve açıp kapamak için gemi tasarımlı çivisi vardır. Çevresinde üç adet kabartmalı halka bulunmaktadır. Tamamen çelik olan objenin gerçek işleyişi ve kullanımı henüz netlik kazanmamıştır³⁰. Müze kaydında yer alan söz konusu açıklamalardan müze yetkililerinin bu objeyi fil (hathi) ile ilişkilendirdikleri fakat net bir şekilde fil kılıcı adı veremedikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte aşağıda fotoğrafı verilen objenin fil kılıcı olduğu yukarıda verilen örnekler göz önünde bulundurulduğunda netlik kazanmaktadır.

Resim 8: Açılır Kapanır Özelliği Olan Fil Kancası (Geç XVIII. yüzyıl, 45 cm, National Museum, New Delhi).
Kaynak: “Hathi Chikar”, http://museumsofindia.gov.in/repository/record/nat_del-53-15-135b-35800

²⁸ Kitabın tam künyesi şudur: Henry Moser, *Collection Henry Moser-Charlottenfels Armes et Armures Orientales*, Karl W. Hersemann (editeur), 1912.

²⁹ Hintçe “Chikar” isminin tam karşılığını bulamadık. Bu kelimeye yakın olarak Chikra/Chikara adları bulunmaktadır. Bu ad geyik türünden çok hızlı bir hayvan olarak açıklanmaktadır. Belki geyik adı ile söz konusu geyiğin boynuzu bir silah olarak kastedilmek istenilmektedir ve fil boynuzu anlamı verilmektedir. Bkz “Chikarā”, https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=1636

³⁰ “Hathi Chikar”, http://museumsofindia.gov.in/repository/record/nat_del-53-15-135b-35800

Yukarıda görselleri verilen fil kılıcı hançer tipinde olmakla birlikte daha önce örnekleri verilen fil kılıçlarından farklı bir tasarıma sahiptir. Fildişine geçirilen yuva (soket) kısmı diğerlerinden farklı olarak açılır kapanır tarzda tasarlanmıştır. Fil kılıçlarının fildişlerine geçirilmelerini kolaylaştırılmak amacıyla böyle bir tasarım yapılmış olmalıdır.

Sapına Sıralı Hançer Yerleştirilmiş Fil Kılıçları

Tırpan şeklindeki fildişi kılıçları üzerine sıralı biçimde hançerler döşendiğine dair İbn Battûta’nın seyahatnamesinde çeşitli kayıtlar bulunmaktadır. İbn Battûta, fildişlerinin idamlık suçlular için demirle kaplandığını³¹, bu kaplamanın üzerine saban demiri gibi demirler döşendiğini, kenarlarının art arda sıralı bıçaklardan oluştuğunu³², fillerin dişlerine takılı bıçaklarla kurbanlarını paramparça edip havaya fırlattıklarını aktarmaktadır³³. İbn Battûta’nın Delhi Türk Sultanlığı devletinde 7 yıldan fazla taht kadılığı yapmış olması ve kadılık yaptığı için söz konusu infazları bizzat görmüş olması onu çok güçlü bir görgü tanığı yapmaktadır³⁴.

İbn Battûta gibi uzun süre Seylan’da bulunmuş olan Robert Knox’da idam için kullanılan benzer fil kılıçlarından bahsetmiştir. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi’nin kaptanlarından biri olan ve Seylan’da 20 yıl esaret hayatı yaşayan Knox da İbn Battûta gibi bölgede uzun süre yaşamıştır. Knox 1681’de yazdığı eserinde cellat olarak kullanılan fillerin dişlerine takılan kılıçlar hakkında şu malumatı vermektedir: “Kral bunları (filler) cellat olarak kullanıyor. Dişlerini vücudun içinden geçirecekler ve sonra parçalara ayıracaklar ve uzuvlarından fırlatacaklar. Bu zamanlarda (fillerin) dişlerine taktıkları, üç kenarlı, bir soketli keskin demirleri vardır; çünkü tutulan filler, daha iyi büyümeleri için dişlerinin tüm uçlarını kestirir ve yeniden büyürler.”³⁵

Seyyah yukarıdaki açıklamalarının son cümlesinde muhtemelen sokete tam olarak oturabilmesi için fildişlerinin uçlarından kesilmekte olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Seyyahın üç kenarlı, bir soketli keskin demirlerden bahsetmesi fil kılıcının kenarlarında ya çıkıntı yapan üç keskin kenar bulunduğunu ya da bu kenarlardan üç hançer çıktığını bizlere göstermektedir.

1497’de Vasco da Gama liderliğindeki ilk Portekiz seferini anlatan seyahatnamede “Bu Ülkede Filler Nasıl Savaşır” başlığı altında savaş fillerinin dişleri üzerine de sıralı kılıçlar yerleştirilmekte olduğu şu şekilde haber verilmektedir: “Dört adam alabilen ahşap bir ev yaparlar ve içinde dört adam bulunan evi filin sırtına yerleştirirler. Fil, dişlerinin her birine beş çıplak kılıç takmıştır, iki diş için on adettir...”³⁶ Bu tanıma göre fildişlerinde birisi fil kılıcı ve onun etrafına yerleştirilen dörder hançer olmak üzere beş silah bulunmaktadır. Daha başka bir deyişle fil kılıçları üzerine dörder tane hançer yerleştirilmektedir.

Yukarıda aktarılan üç seyahatnamede verilen bilgiler sıralı bıçaklar şeklinde teşkil edilen fil kılıçlarının hem infaz için hem de savaş için kullanıldıklarını ortaya koymaktadır. Ancak bu tür fil kılıçları ne minyatürlerde yer almamaktadır ne de diğer fil kılıçları gibi günümüze ulaşan örnekleri bulunmaktadır. Bu açığı kapatmak amacı ile tırpan şeklinde fil kılıcına monte edilmiş üç hançer çizimine aşağıda yer verildi. Bu çizimin öncesinde ise hançer tipi fil kılıcının monte edilmiş halini gösteren bir canlandırma yerleştirildi.

³¹ İbn Battûta 2010, 2: 654-655.

³² İbn Battûta 2010, 2: 705.

³³ İbn Battûta 2010, 2: 709-710, 715.

³⁴ İbn Battûta 2010, 1: XXIX.

³⁵ Robert Knox 1911, 36; özgün eserde 23. sayfa.

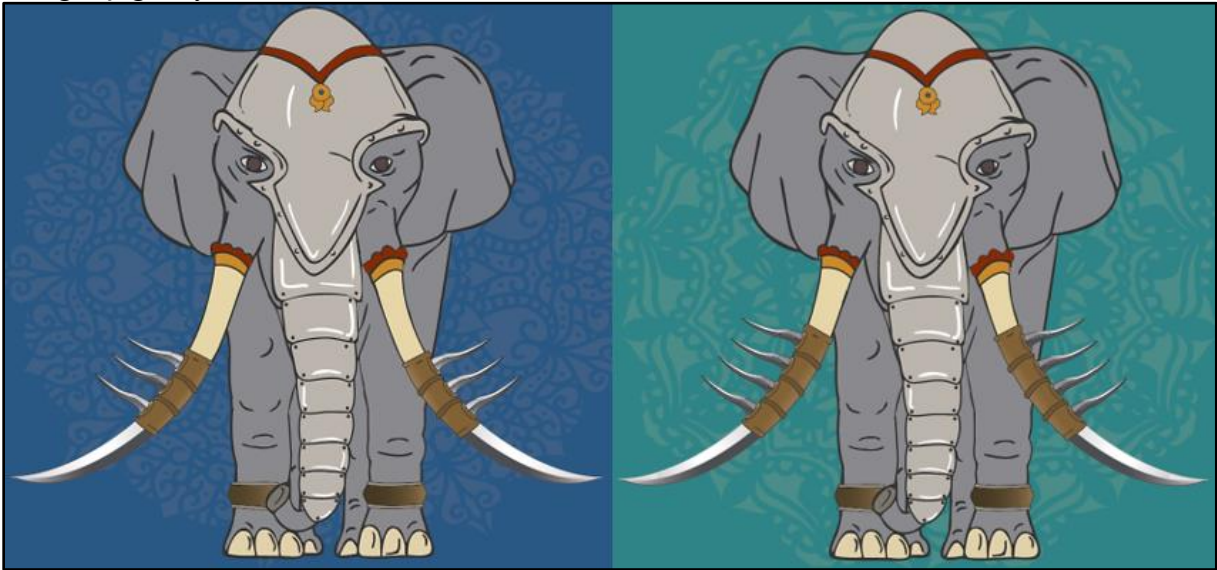
³⁶ Álvaro Velho/João de Sá 1898, 102

Resim 9: Dişine Fil Kılıcı Monte Edilmiş Bir Savaş Fili 1 (Hydaspes Savaşı'ndan Büyük İskender İle Savaşan Hint Rajası Porus'un Canlandırması; II. Video: Görsel antik Hindistan'daki savaş fillerini tanıtan bir videoda 1:55-2:10 dakikalar arasında yer alan sahneden alınmıştır).

Kaynaklar: "Porus of Pauravas", <https://www.deviantart.com/jfoliveras/art/Porus-of-Pauravas-814507382>; "War History Of Ancient India: WAR ELEPHANT", <https://www.youtube.com/watch?v=Qmpx4QTeMKk>

Üç hançerli ve dört hançerli tırpan şeklinde fil kılıcı kuşanmış filler için bir tasarım örneği aşağıda yer almaktadır.

Resim 10: Dişine Tırpan Şeklinde Fil Kılıcı Monte Edilmiş Savaş Filleri

Kaynak: Fil kılıçları, hançerler ve hortum zırhı grafiker Hasret Çayır tarafından tasarlanıp yerleştirilmiştir³⁷.

Fil Hortumu Kılıcı: Fillerin insan eli gibi kullanabildikleri hortumları, zırhla kaplanarak üzerlerine gürz, kılıç, tırpan, mızrak ve zincir gibi öldürücü aletler bağlanmaktaydı³⁸. Böylece düşmana verecekleri zarar azami seviyeye çıkartılmaktaydı. Bu uygulama ilk çağlardan beri جاری olan bir gelenektir. Örneğin M.Ö. 326'da Hydaspes Savaşı'nda Büyük İskender ile karşılaşan Hint kralı Porus'a ait fillerin hortumları üzerinde gürz ve kılıç bulunmaktaydı³⁹. Ak Hun İmparatoru Mihirakula'nın huzuruna çıkan

³⁷ Ricamı kırmayıp hançerli fil kılıçları için emek harcıyıp bu güzel tasarımı oluşturan Grafiker Hasret Çayır'a teşekkür ederim.

³⁸ Kistler 2006, 213-214, 216.

³⁹ Ahmed bin Ali İbn Mesküye h.ş. 1369/1376, 1: 92.

Çinli Budist Hacı Sung Yun (518/519 yılı), fillerin hortumlarına yerleştirilen kılıçlar ile savaştıkları hakkında şu bilgileri vermektedir: “Kral [Mihirakula] 700 savaş filine sahip, her biri kılıç ve mızrakla silahlanmış on adam taşıyor, filler ise yakın mesafelerde mücadele etmek için hortumlarına bağlı kılıçlarla donanmış durumda.”⁴⁰ İbn Arabşâh ise fillerin hortumlarına aşağısındaki başkaldıranların başlarını secdeye indirmek için “Hint kılıçları” (شمشیرهای هندی : *şemşîrhâ-yi Hindî*) bağlandığını haber vermektedir⁴¹. 1470-1472 yılları arasında Behmenî Sultanlığı’nda bulunan Rus seyyah Afanayis Nikitin, fillerin hortumlarına ve dişlerine bir kantar (56,452 kg.) ağırlığında bulat (çelik) kılıçlar bağlandığını haber vermektedir⁴². İtalyan seyyah Ludovico di Varthema 1503-1508 yılları arasında seyahatinde 1508 yılı civarında fil hortumu kılıçlarını görmüştür. O, Hindû Narsinga Krallığı’na ait Besinegar şehrinde gördüğü söz konusu kılıçları şu şekilde tarif etmektedir: “Kalın ve bir adam eli kadar geniş, iki braccia [yaklaşık 3,5 m.]⁴³ uzunluğunda bir kılıcı filin hortumuna sabitlerler.”⁴⁴ Seyyahın bu kaydı fil hortumu kılıçlarının fildişi kılıçlarından çok daha uzun olduklarını ortaya koymaktadır.

Babürlüler devri müelliflerinden Ebu’l-Fazl’ın bildirdiğine göre fillere yere düşmüş eşyayı (kılıç, yay ve tüfekleri) havaya kaldırıp filbânına vermeyi öğrettiklerini haber vermektedir⁴⁵. Bazen fillerin hortumuna kılıç veya mızrak (*nîze*) de bağlanmaktaydı⁴⁶.

Babürlü II. Muhammed Şah’ın 24 Şubat 1739 tarihinde Afşar hanedanı kurucusu Nadir Afşar ile yaptığı Karnal Savaşı’na savaş fillerinin hortumlarına kılıç bağlattığı şöyle nakledilmektedir: “Afşarlı ordugâhında bir telaş oluşmuştu. Alınan bilgilere göre Babürlü ordusu savaşta kullanacağı fillerin hortumuna kılıç bağlamışlardı...”⁴⁷

Osmanlı payitahtı İstanbul’a XV. ve XVI. yy.da gelen seyyah ve elçiler bakıcıların emir vermesiyle Osmanlı sultanlarına ait fillerin hortumunda tuttuğu sopa ile bakıcısıyla eskrim yapabildiğini aktarmaları⁴⁸, fillere savaşlarda hortumlarını böyle kullanmayı öğrettiklerini ortaya koymaktadır.

Tarihi kayıtlarda yer almasına rağmen günümüze ulaşan bir fil hortumu kılıcı örneği bulunmamaktadır. Ayrıca fillerin hortumlarına kılıç bağlandığını gösteren çok az sayıda tarihi resim, rölyef ve heykel bulunmaktadır. Bunların en erken tarihlileri Kuzeybatı Pakistan ve Afganistan civarında bulunan Gandhara rölyefleridir. Milattan sonra I.-II. yüzyıla tarihlenen Gandhara rölyeflerinden üçünde hortumlarına kılıç ve bıçaklar bağlanmış filler tasvir edilmiştir⁴⁹. Söz konusu Gandhara rölyefleri aşağıda sol baştan ilk üç sırada sunuldu. Sol baştaki rölyefte diğerlerinden farklı olarak filin hortumuna üç kılıç birden bağlanmıştır. En sağdaki rölyef ise Orta Java’daki VIII./IX. yüzyıldan kalma Budist tapınağı Borobudur’da yer almaktadır. Bu rölyefte diğer üç rölyefe nazaran tam bir savaş sahnesi tasvir edilmektedir⁵⁰.

⁴⁰ Fah-Hian, Sung-Yun 1869, 197-198; Kistler 2006, 183, 213; Hindistan’da Eftalit/Ak Hun (Huna) Hükümdarı Toraman’ın 502’ye doğru ölümüyle tahta oğlu Mihirakula (Mihiragula) geçti (yaklaşık 515-550). Başkenti Pencap’ta Sakala (Sialkot) olan Mihirakula’nın eski anlatılara göre iyi silahlanmış ve eğitilmiş 700 fillik korkunç bir birliği vardı. Gollas’ın mektupta söylediklerine göre (Later İndo Scythian) ise “1.000’den az file savaşa gitmezdi.” bkz. Stain 1900, 1: 45; Ayrıca bkz. “Song Yun”, https://en.wikipedia.org/wiki/Song_Yun

⁴¹ İbn Arabşâh 1977, 101.

⁴² Bu kısım kullandığımız Türkçe çeviride şu şekilde geçmektedir: “Fillerin gövdeleri ve dişleri, bir kantar ağırlığında bulat zırhlarla kaplanmıştır.” Fakat Türkçe tercümenin 37. sayfasında yer alan Rusça metinde aynı kısma bakıldığında Rusça kılıçlar anlamına gelen “мечи” kelimesi kullanıldığı görülmektedir. Bu durumda yukarıda verilen tercüme yani “fillerin hortumları ve dişlerine bir kantar ağırlığında bulat (çelik) kılıçlar bağlanır.” tercümesi daha doğru olmaktadır. Bununla birlikte ilgili kısım için Bkz. Afanasiy Nikitin 2013, 12, 37; Brown 1984, 49.

⁴³ Henry S. Cowper, *bracci* adlı birimi “fathom” [= 6 feet veya 1,8288 m] olarak açıklar. Bkz. Cowper 1906, 296.

⁴⁴ Ludovico di Varthema 1863, 126-127. Cowper, H. S (1906); Stone 1961, 216.

⁴⁵ Ebu’l-Fazl-ı ‘Allâmi 1872, C I, 128.

⁴⁶ Schimmel h.ş. 1386, 254-255.

⁴⁷ Umur Kırcı, *Nadir Şah Döneminde Afşarlıların Babürlüler ve Türkistan Hanlıkları ile İlişkileri (1736-1747)*, s. 56.

⁴⁸ Günergün 2006, 185-218; And 2009, 129-130.

⁴⁹ “Ancient Indian Empires and Weapons”, <https://defenceforumindia.com/threads/ancient-indian-empires-and-weapons.7479/page-22>

⁵⁰ Pradana P.M. 2018, “A (very) unsystematic look at Borobudur reliefs as a source for military history”, <https://sillynewsboy.wordpress.com/2018/01/31/a-very-unsystematic-look-at-borobudur-reliefs-as-a-source-for-military-history/#more-839>

Resim 11: Fil Hortumu Kılıçları (I., II. ve III. Rölyefler: M.S. I.-II. yüzyıl, Kuzeybatı Pakistan ve Afganistan, Gandhara; IV. Rölyef: VIII.-IX. yüzyıl, Java, Borobudur Tapınağı).

Kaynaklar: “Ancient Indian Empires and Weapons”, <https://defenceforumindia.com/threads/ancient-indian-empires-and-weapons.7479/page-22>; “Elephant Sword”, <http://www.vikingsword.com/vb/showthread.php?t=24489&page=6&pp=30>; Pradana P.M. (2018), “A (very) unsystematic look at Borobudur reliefs as a source for military history”, <https://sillynewsboy.wordpress.com/2018/01/31/a-very-unsystematic-look-at-borobudur-reliefs-as-a-source-for-military-history/#more-839>

Güney Hindistan’daki Vijayanagara İmparatoru II. Devaraya (1426-1466)’ya ait olan aşağıdaki bakır sikke üzerinde bir yüzde hortumunda kılıç tutan bir fil yer almaktadır. Bir filban da bu filin önünden kaçmakta ve fil kancası ile kendisini korumaya çalışmaktadır. Fil ise ona hortumundaki kılıç ile hamle etmeye çalışmaktadır.

Resim 12: Hortumundaki Kılıç İle Filbana Saldıran Fil Motifli Sikke (William F. Spengler Collection).
Kaynak: “VIJAYANAGAR: Devaraya II, 1426-1466, AE kası (4.02g), Mitch-1998:630, elephant right, mahout running before, holding goad, nice strike, VF, RR, ex William F. Spengler Collection”, <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=618&lot=1009>

Babürlüler ile Merwar Rajası arasında 18 Haziran 1576’da tarihinde yapılan Haldighati Savaşı’nda Babürlü generali Man Singh’in bindiği filin hortumunda bir kılıç olduğu ve bu kılıç ile kendisine saldıran Pratap’ın atı Chetak’ın arka bacağını yaraladığı Udaipur Sarayı’nda 18. yüzyıla ait olduğu belirtilen bir duvar resminde tasvir edilmektedir⁵¹. Haldı Ghati Müzesi’nin girişinde bu sahnenin bronz heykeli de bulunmaktadır⁵². Yaklaşık 1780 yılına ait olan bir *Bhāgavata-Purāṇa* el yazmasında bulunan bir savaş sahnesi minyatüründe bir filin hortumuna bağlı iki kılıç ile savaştığı görülmektedir.

⁵¹ “City Palace- Udaipur Part II- Story of Maharana Pratap- William Wallace of India”, <http://anuragsinha007.blogspot.com/2014/06/city-palace-udaipur-part-ii-story-of.html>

⁵² Söz konusu bronz heykel için bkz. “Museum Gallery”, <https://www.maharanapratapmuseum.com/museum-gallery.php> ve “12 Places to Visit in Udaipur”, <http://traveltrap.in/12-places-to-visit-in-udaipur/>

Sri Lanka’da Dambulla Mağara Tapınağı Kompleksi’nde hortumunda bir kılıç tutan fil resmi bulunmaktadır. Bu mağaralar 18. yüzyılda restore edildi ve Kandy Krallığı tarafından boyandı⁵³. Sri Lanka, Degaldoruwa Tapınağı’nda üç hortumlu bir fil bir hortumu ile bir yılan kuyruğu tutarken diğer bir hortumu yukarıda aktarılan Gandhara rölyeflerinde olduğu gibi 3 kılıç birden tutmaktadır. Bu tapınak 1771’de Kral Rajadi Rajasinha tarafından inşa edilmiş⁵⁴ ve yapımına ağabeyi Kral Kirti Sri Rajasinha [1747-1782 AD] tarafından başlatılmıştır⁵⁵. Burada özellikleri aktarılan görsellere aşağıda aynı sıra ile yer verilmiştir.

Resim 13: Sri Lanka ve Hindistan’da Fil Hortumu Kılıçları (I. Duvar Resmi: XVIII. yüzyıl, Udaipur Sarayı; III. Minyatür: Savaş sahnesi, Bhāgavata-Purāna el yazması, Uttar Pradesh, yaklaşık, 1780, Resim kaynağı San Diego Sanat Müzesi’nde Asya Küratörü, The San Diego Museum of Art; III. Dambulla Mağara Tapınağı Kompleksi, XVIII. yüzyıl, Dambulla, Matale Bölgesi⁵⁶; IV. Mağara/Duvar Resmi: Degaldoruwa Tapınağı, 'Mara Parajaya' - baştan çıkarmaların yenilmesi, XVIII. yüzyıl, Kandy Kasabası, Amunugama Köyü).

Kaynaklar: “Udaipur-City Palace-05-20131013.jpg”, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Udaipur-City_Palace-05-20131013.jpg; “City Palace- Udaipur Part II- Story of Maharana Pratap- William Wallace of India”, <http://anuragsinha007.blogspot.com/2014/06/city-palace-udaipur-part-ii-story-of.html>; “Bhagavata Purana”, <https://www.flickr.com/photos/asianartsandiego/4838434662/>; “Museum of Wall Painting – Dambulla”, https://ccf.gov.lk/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=144&lang=en#galleryed2e0d1fe8-15; “Stories Well Told: The Temple Art Of A Country Speaks For The Mastery Of Skill, And Peerless Faith...”, <http://www.serendib.btoptions.lk/article.php?issue=50&id=1290#page>; “Images for Paintings of Sri Lanka: Hindagala = ඉකොළඹේ චිත්‍ර සිතුවම්: නිදර්ශන Chutiwongs, Nandana”, <http://www.opac.lib.mrt.ac.lk/cgi-bin/koha/opac-imageviewer.pl?biblionumber=67931>

Tayland kültüründe de hortumuna kılıç bağlanmış fillere rastlanılmaktadır. Tayland’da Nakhon Pathom şehrinde Ayuttha Hanedanı (1351–1767) devrinde inşa edilen eski bir tapınak olan Wat Klang Bang Kaew’in bir duvar resimde hortumlarında kılıç tutan üç fil bulunmaktadır. Tayland, Grand Palace’da en eski yapısı 1783 yılında inşa edilen Wat Phra Kaew Tapınağı’nda Ramainken Destanı’ndan bir sahneyi betimleyen duvar resminde hortumunda kılıç tutan bir fil yer almaktadır. Kuruluş tarihi 1070 olan Edebiyat Tapınağı’nda Ramakian destanından (Ramayana Tay versiyonu) bir sahneyi betimleyen madeni bir rölyefte hortumunda kılıç tutan bir fil merkezde yer almaktadır⁵⁷. 13. yüzyılda inşa edilen Wat Traimit Tapınağı’nda ise bahsi geçen rölyefin tik ağacından yapılmış bir versiyonu ana tapınak salonuna giden yolda bulunmaktadır. Her iki tapınağın kuluşları çok eski dönemlere dayansa da bu rölyefler günümüze daha yakın bir tarihte yapılmış olmalıdır. Tayland kültüründe olduğu gibi Kamboçya kültüründe de hortumuna kılıç bağlanmış fillere rastlanılmaktadır. Mesela XX. yüzyılın başlarına ait olan aşağıdaki ipek kumaş üzerine yapılan boyamada hortumunda kılıç tutan bir fil yer almaktadır.

⁵³ “Dambulla cave temple”, https://en.wikipedia.org/wiki/Dambulla_cave_temple (Erişim 7.05.2021); “Museum of Wall Painting – Dambulla”, https://ccf.gov.lk/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=144&lang=en#galleryed2e0d1fe8-15 (Erişim 7.05.2021).

⁵⁴ Tasvir edilen hikayeler orijinal sanatçılar tarafından tarihi imgeler olarak boyanmış olacağından, gerçek tasarımlar 15-16. yüzyıl tasarımlarını temsil edebilir.

⁵⁵ “Degaldoruwa mağara tapınağı-SRI LANKA”, <https://www.synotrip.com/sri-lanka-kandy/drive-dash/degaldoruwa-cave-temple-sri-lanka> (Erişim 7.05.2021); “Stories Well Told: The Temple Art Of A Country Speaks For The Mastery Of Skill, And Peerless Faith...”, <http://www.serendib.btoptions.lk/article.php?issue=50&id=1290#page>

⁵⁶ Üçüncü sıradaki mağara resminin daha net bir fotoğrafını benimle paylaşarak çalışmamda sunmama imkan sağlayan Sri Lankalı ressam Prasanna Weerakkody’e teşekkürü bir borç bilirim.

⁵⁷ Söz konusu çelikten yapılmış versiyon için bkz. “Art carved on the wall in the Temple of Literature Thailand. The elephant is one of the characters”, <https://www.shutterstock.com/fr/image-photo/art-carved-on-wall-temple-literature-325628111>

Resim 14: Tayland ve Kamboçya'da Fil Hortumu Kılıçları (I. Duvar Resmi: Tayland, Nakhon Pathom şehri, Ayuttha Hanedanı (1351–1767) devri, Wat Klang Bang Kaew Tapınağı duvar resmi; II. Duvar Resmi: Bangkok, Tayland'daki Grand Palace'da Ramakien Destanı Duvar Resmi, XVIII. Yüzyıl ve sonrası; III. Rölyef: Çok kollu bir iblisin bir savaş filinde yönettiği destansı boyutlarda bir savaş, Ramakien Destanı, Wat Traimitr Thai Temple Bangkok; IV. İpek Boyama: Yükseklik: 2.175 m., Genişlik: 0,97 m, XX. yüzyıl başları, Kamboçya, Paris, musée du quai Branly - Jacques Chirac).

Kaynaklar: "Traditional Thai mural on temple wall at Wat Klang Bang Kaew in Nakhon Pathom, Thailand", https://st.depositphotos.com/1542745/4576/i/950/depositphotos_45768069-stock-photo-thai-buddhist-mural.jpg ve "Traditional Thai mural on temple wall at Wat Klang Bang Kaew in Nakhon Pathom, Thailand", [https://www.istockphoto.com/tr/foto%C4%9Fraf/thai-buddhist-temple-mural-painting-gm482614895-37230744?irgwc;](https://www.istockphoto.com/tr/foto%C4%9Fraf/thai-buddhist-temple-mural-painting-gm482614895-37230744?irgwc;https://www.hawkebackpacking.com/images/pictures/asia/thailand/bangkok_2014/thailand_bangkok_2014_37.jpg) "Tayland, Grand Palace, Ramakien Destanı Duvar Resmi", https://www.hawkebackpacking.com/images/pictures/asia/thailand/bangkok_2014/thailand_bangkok_2014_37.jpg; "Thai Mural fresco of Ramakien epic at the Grand Palace in Bangkok, Thailand", <https://www.dreamstime.com/thai-mural-fresco-ramakien-epic-grand-palace-bangkok-thailand-ancient-painting-inside-wat-phra-kaew-national-image154235690>; Nadler (November 20, 2011), 21. Fotoğraf: "Scènes de la vie de Buddha", <https://www.photo.rmn.fr/archive/17-516331-2C6NU0ATXQIO9.html>

Avrupa sanatında da hortumunda kılıç tutan fillere yer verildiği görülmektedir. Aşağıdaki sol tarafta yer alan 1652 yılına ait gravürde üstte hortumunda kılıç tutan bir fil yer almakta altında ise yaklaşık bir sayfa filin ölçülerinin listesi yer almaktadır. Onun sağında ise yaklaşık 1745 yılına ait bir Avrupa porselen biblosu görülmektedir. Bu bibloda fil, hortumundaki kılıcı filbânın eline doğru uzatmaktadır.

Resim 15: Avrupa Sanatında Hortumunda Kılıç Tutan Filler (I. Gravür: 1652 yılı, Britishmuseum; II. Seramik Biblio: Yaklaşık 1745 yılı, 10 inç (27,3 cm.) uzunluğunda siyah bir "mahoot", Avrupa seramikleri, Christies)
Kaynaklar: "Elephantus, Belluarum maxima, & prudentissima", https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1880-0710-515; "A Meissen Figure Of A Sultan Riding On An Elephant", <https://www.christies.com/lot/lot-a-meissen-figure-of-a-sultan-riding-5899006/?from=salesummary&intObjectID=5899006&lid=1>

Fil Hortumu Mızrağı

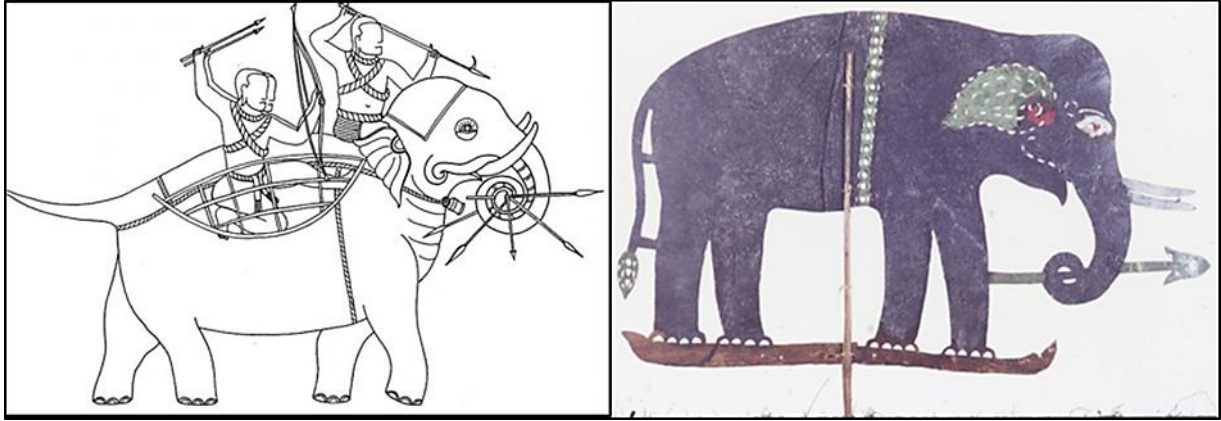
Fillerin insan eli gibi kullanabildikleri hortumları, zırhla kaplanarak üzerlerine gürz, kılıç, tırpan, mızrak ve zincir gibi öldürücü aletler bağlandığı daha önce belirtilmişti⁵⁸. Hortumuna kılıç ve gürz bağlanmış filleri gösteren çok sayıda görsel kaynak bulunmaktadır. Fakat hortumuna mızrak bağlanmış filleri gösteren görsel kaynaklar son derece nadirdir. Sözü edilen görsel kaynaklara Kimmer ve Malezya kültürlerinde rastlanılmaktadır. Kamboçya'da Kimmer İmparatorluğu'nun başkenti Angkor'un tam merkezinde XIII. yüzyılın başlarında devlet tapınağı olarak inşa edilen Bayon'daki rölyeflerde böyle bir örnek bulunmaktadır⁵⁹. Bu rölyefte bir savaş fili hortumunda çok sayıda mızrak tutmaktadır. Malezya gölge tiyatorsu karakterlerinden birisi hortumunda mızrak tutan bir fildir. Fransa'da Musée de

⁵⁸ Kistler 2006, 213-214, 216; Schimmel h.ş. 1386, 254-255.

⁵⁹ Angkor'daki askerî rölyefler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Michel Jacq-Hergoualc'h (2007). The Armies of Angkor: Military Structure and Weaponry of the Khmers. Michael Smithies (Translator). Orchid Press.

l'Hommem'da söz konusu gölge tiyatrosu figüründen 1930 yılı ve 1960 sonrasına tarihli iki örnek bulunmaktadır⁶⁰. Açıklaması yapılan görsel kaynaklar aşağıda yer almaktadır.

Resim 16: Fil Hortumu Mızrakları (I. Rölyef Çizimi: Bayon Tapınağı'ndan fil sırtında savaşan okçuları gösteren bir kısma dayalı illüstrasyon, Bayon Temple rölyef çizimleri Michel Jacq-Hergoualc'h adlı yazarın *L'armement et l'organisation de l'armée khmère: aux XIIe et XIIIe siècles: d'après les bas-reliefs d'Angkor Vat, du Bâyon et de Banteay Chmar*, Presses universitaires de France, 1979/*The Armies of Angkor: Military Structure and Weaponry of the Khmers*, 2007 adlı kitabında bulunmaktadır; II. Gölge Tiyatrosu Karakteri: Malezya - Kelantan (eyalet) – Tumpat, boyutları: 24 x 36 mm, foto 1960-1990 arası, Musée de l'Hommem, bu müzede aynı fil figüründen 1930'da fotoğrafı çekilmiş, görüntüsü daha kötü bir örnek daha bulunmaktadır⁶¹).

Kaynaklar: “Key Cultural, Political, Religious and Economic Features of the Khmer Empire”, <https://khmerknowledgekeepers.weebly.com/key-featues-of-the-khmer-empire.html> ve “[Part II] Civilization Proposal: The Khmer”, <https://wildfiregames.com/forum/topic/19878-part-ii-civilization-proposal-the-khmer/>; “Figure du théâtre d'ombres”, <https://www.quaibrantly.fr/fr/explorer-les-collections/base/Work/action/show/notice/968369-figure-du-theatre-dombres/page/56/>

Fil Gürzü⁶²: Fillerin hortumlarına gürz işlevi gören zincirler ve topuzlar bağlandığına dair tarihi kayıtlar bulunmaktadır. Mesela 1470-1472 yılları arasında Behmenî Sultanlığı'nda bulunan Rus seyyah Afanayis Nikitin, bayram törenine katılan 300 filin her birinde biri dişlerine geçirilen bir kantar (56,452 kg.) ağırlığındaki büyük kılıç, diğeri ise hortumundan “sarkan demir ağırlıklar”⁶³ olmak üzere iki alamet vardır... Onların ardından eğitilmiş bir fil ilerliyordu. Üzeri tamamen kemha ile örtülmüş, ağzına ise demirden yapılmış büyük bir zincir vurulmuştu. O, sultana kimsenin yaklaşmaması için [bu zincir ile] erkeklere ve halka vuruyordu⁶⁴.

Afanisiy Nikitin, yukarıdaki açıklamaları ile fil gürzü adlı silahın nasıl kullanıldığını ortaya koymaktadır. Onun anlatımlarından ortaya çıkan diğer bir sonuç ise bu gürzlerin/zincirlerin hem savaş hem de barış zamanlarında kullanılıyor olmasıdır. Fil gürzleri alaylar sırasında sultanın korunması amacıyla kullanılmaktadır.

Babürlüler devrinde de bir silah olarak üç parçadan oluşan ağır zincirler/ zincir topuz fil hortumuna bağlanmaktaydı. Nitekim Babürlü hükümdarı Evrenzib, 1659 yılında kardeşi Şah Şuca ile yaptığı Hacve/Khajwa Savaşı sırasında “her biri hortumunda iki ya da üç men (yaklaşık 30-45 kg.)⁶⁵ ağırlığında zincirle dolaşan” üç seçkin zırhlı fülle karşı karşıya kalmıştır⁶⁶.

Aşağıda IX, X, XI, XII ve XVIII. yüzyıla ait Hindistan rölyefleri yer almaktadır. Bu rölyeflerde fillerin hortumlarından sarkan zincirler yani fil gürzleri diğer kaynaklara göre daha net bir şekilde tasvir

⁶⁰ Görseli aldığımız müze kaydında bu nesnenin bir ok olduğu kayıtlı olsa da boyutlarından bir mızrak olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.

⁶¹ Hortumunda mızrak tutan 1930 yılı tarihli gölge tiyatrosu fil figürü için bkz. “Figure d'ombres: éléphant Gajah”, <https://www.quaibrantly.fr/fr/explorer-les-collections/base/Work/action/show/notice/50650-figure-dombres-elephant-gajah/page/94/>

⁶² Fil gürzleri için ayrıca bkz. Kansoy, İlkbahar 2020, s. 423-427.

⁶³ Tırmak içerisinde verilen bu kısım Türkçe tercümede doğrudan “ağır demir topuz” şeklinde çevrilmiştir. Bkz. Afanasiy Nikitin 2013, 23.

⁶⁴ Afanasiy Nikitin 2013, 23; Brown 1984, 60-61.

⁶⁵ İbn Battûta Hindistan'da bir menn'in bir batmana eşit olduğunu, onun da yirmi dört Mısır ratlına ve yirmi Fas ratlına denk olduğunu belirtmektedir. Bir Mısır ratlı 450 ilâ 500 gram arasındaydı. Aslında bir Hint “men” (batman) 15 kg. 284 gramdır. Bkz. İbn Battûta, 2010, I: 292, 308; II: 723, 750; Man (menn): En çok Kuzey Hindistan'da kullanılan tartı, “man” ya da “maund” adı verilir, bunlar 13-14 kg. ağırlığındadır. Bkz. Çağlayan, 2005, 89.

⁶⁶ Kistler, 2006, 216; “Battle of Khajwa”, https://military.wikia.org/wiki/Battle_of_Khajwa

edilmişlerdir. Bunlardan sol başta ilk sırada yer alanı, üç zincirden oluşmuştur. Gürzü meydana getiren zincirler hortumun her iki tarafından sarkmakta ve uçlarında birer topuz bulunmaktadır. İkinci gürz de yine üç zincirli ve üç topuzludur. Üçüncü gürz de üç zincirden oluşmaktadır ama uçlarında topuz bulunmamaktadır. Dördüncü gürz çok daha fazla topuza sahiptir. Beşinci gürz ise tek bir kalın zincirden oluşmaktadır⁶⁷.

Resim 17: Tapınak Rölyeflerinde Fil Gürzleri (I. Rölyef: Batı Ganga hanedanı, IX. ve X. yüzyıl, Kambadahalli; II. Rölyef: Bhubaneswar (Orissa, India), Muktesvara Tapınağı, Somavamshi Hanedanı, Shiva'ya adanmış tapınak kompleksi muhtemelen 950 yılında, Kral Yayati Mahasivagupta I tarafından yapılmıştır, yaklaşık 925-975, Hayvanın hortumu file, ora kısmı ata ve ayakları aslana benzemektedir; III. Rölyef: Hindistan, Tamil Nadu Eyaleti, Breehadeeshwara Tapınağı, Miladi 1003-1010; IV. Rölyef: Hindistan'da XII. Yüzyıl, Hoysaleswara Shiva Tapınağı/Halebidu Tapınağı rölyef, fil üzerindeki Tanrı Şiva mızrak atmaktadır; V. Rölyef: XVIII. Yüzyıl, Maheshwar/Ahilya Kalesi, Cenotaph Kompleksi).

Kaynaklar: "Muktesvara Temple Bhubhaneshwar", <https://www.esamskriti.com/a/Orissa/Mukteswar-Temple-Bhubhaneshwar.aspx> ve "Muktesvara Temple", <https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3860696>; Ghosh, "Elephant sculptures – magnificent images from Indian temples", <https://deccanviews.wordpress.com/category/temples-of-india/>; "Deccan Platosu Gezisi, Hindistan 2 (Hallebido'daki Hoisaleshwara Tapınağı)", <https://4travel.jp/travelogue/11225147>;

"Shiva e Parvati em elefante no templo de Hoysaleswara, Halebidu, Karnatake, Índia",

<https://www.istockphoto.com/br/foto/shiva-e-parvati-em-elefante-no-templo-de-hoysaleswara-halebidu-karnatake-%C3%ADndia-gm1127410770-297134489>;

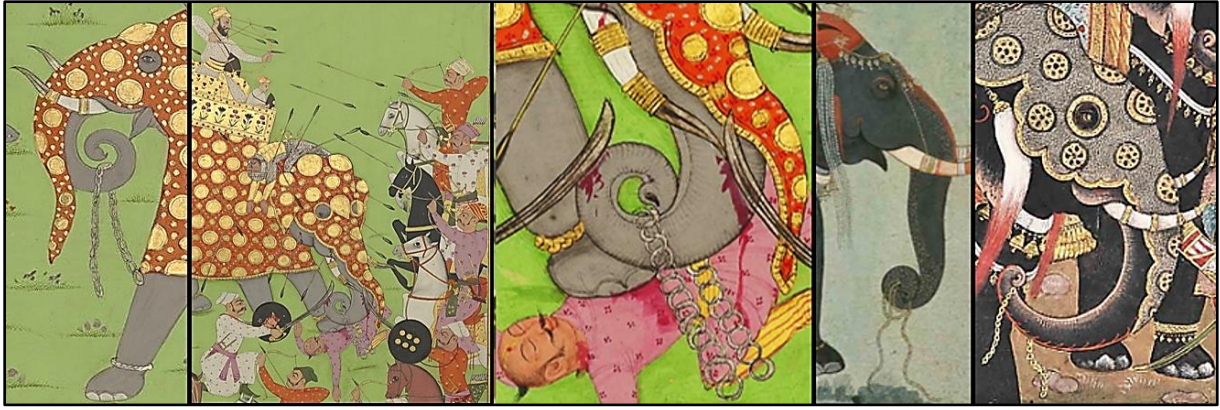
"Cenotaph Complex, Maheshwar Fort, Maheshwar, Madhya Pradesh",

<https://rangandatta.wordpress.com/2016/08/21/cenotaph-complex-maheshwar-fort-maheshwar-madhya-pradesh-mp/#comments>

Aşağıdaki minyatürlerde fillerin hortumlarından sarkan zincirler bulunmaktadır. Soldan 3. minyatür hariç zincirler basitçe fil hortumundan sarkar iken söz konusu minyatürde ise zincir fil hortumuna iyice dolanmıştır. Soldan ikinci minyatür ve onun detay görselinde fil gürzünün bir saldırı aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. En sağdaki minyatürün tam halinde geçit töreninde beş fil bulunmaktadır. Söz konusu fillerden yalnız burada yer verilen kafa zırhlı giymiş fil, hortumunda zincir taşımaktadır. Üzerinde durduğumuz bu husus zincirin bir silah olarak kullanıldığına işaret eden önemli bir ayrıntıdır.

⁶⁷ Bu rölyefin bulunduğu kopkleste buna benzer bir rölyef daha bulunmaktadır. Söz konusu rölyef için bkz. "Cenotaph Complex, Maheshwar Fort, Maheshwar, Madhya Pradesh", <https://rangandatta.wordpress.com/2016/08/21/cenotaph-complex-maheshwar-fort-maheshwar-madhya-pradesh-mp/#comments>

Resim 18: Minyatürlerde Fil Gürzleri I (I. ve II. Minyatürler: Babürlü, XVII. Yüzyıl; III. Minyatür: Gwalior, yaklaşık 1725 yılı, The University of Michigan; IV. Minyatür: IV. Minyatür: Yaklaşık 1800, Babürlü, Kashmir, Kuzey Hindistan, Fillerin Geçit Töreni).

Kaynaklar: Niccolao Manucci (1678-1686), içerisinde “Libro Rosso, fig. 217”, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003367g/f217.double> ve “Libro Rosso, fig. 73”, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003367g/f73.item.zoom>; “Raja on Elephant”, https://vmis.in/ArchiveCategories/collection_gallery_zoom?id=491&siteid=6019&minrange=0&maxrange=0&assetid=29518&self_archive_id=31860&index=0#focused_div; “Two Folios From An Illustrated Mughal Epic”, <https://www.christies.com/lot/lot-two-folios-from-an-illustrated-mughal-epic-5901001/?from>

1659 Hacve Savaşı’ndan yaklaşık otuz yıl kadar sonra, “... Raja Ram Singh’in bir *filbâm*, bindiği filin ağzına (hortum) ağır bir zincir yerleştirdi ve düşmanın öncü kuvvetlerine saldırdı. Fil nereye hamle ederse zincir gürültüsü ve hortumunun darbesi düşmanın içine terör saldı. İki ya da üç subayın atları korktu ve binicilerini attı. Böylece düşman ordusunun kaçması sağlandı. Babürlüler asrından kalma, savaşta ağır zincirler sallayan filleri gösteren minyatürler bulunmaktadır. 1724 yılında Syam Singhji ve Durjansal arasında gerçekleşen bir savaşı canlandıran soldan üçüncü resimde (aşağıda) savaş fillerinin ordu safında hortumlarına zincir takılmış bir şekilde ilerlemesi görülmektedir. Zincirin keskin silahlara göre avantajı kolaylıkla filin hortumuna tutturulabilmesi ve hayvanın kendisi için çok fazla tehlike arz etmemesidir⁶⁸.

Aşağıda fil gürzlerinin tasvir edildiği üç minyatür daha yer almaktadır. Aşağıdaki her üç minyatürde de fil gürzleri basitçe çizilmemiştir. Bu minyatürlerde fil gürzlerinde ikişer ve üçer adet zincir olduğu görülmektedir. En sağdaki minyatür en ayrıntılı çizime sahiptir ve yukarıda verilen ilk dört rölyef ile benzer özellikler taşımaktadır.

Resim 19: Minyatürlerde Fil Gürzleri 2 (I. Minyatür: Şehnâme Nüshası, Miladi XVII. Yüzyıl; II. Minyatür: Bicapur Sultanı, Erken XVII. Yüzyıl; III. Minyatür: Kotah Mimhracesi Durjansal, 1750-1770⁶⁹).

Kaynaklar: “Miniatura persa, tomado del “Shahname” ed. “Rashida” del gran poeta irani, “Ferdowsi”. (3)”, <http://fotografia.islamorient.com/es/content/miniatura-persa-tomado-del-“shahname”-ed-“rashida”-del-gran-poeta-irani->

⁶⁸ Kistler, 2006, 216.

⁶⁹ Bu minyatürün canlandırması için bkz. Nossov (text); Dennis, (Illustrated) 2008, 16-17.

“ferdowsi”-3; “İbrahim Adil Shah II of Bijapur”, <https://www.christies.com/lot/lot-ibrahim-adil-shah-ii-of-bijapur-bijapur-5603998/?from>; Kramrisch 1986/ Digitized 2014, 60, resim 53;
 “Elephant in Battle”, <https://www.philamuseum.org/collections/permanent/88265.html?mulR=1561384426%7C374>

Yukarıdan tanıtılanlardan farklı olarak halka şeklindeki zincirler de fil gürzü olarak kullanılmaktaydı. Aşağıda böyle bir gürzün betimlendiği bir rölyef yer almaktadır. Bu rölyef Hindistan’da Ahilya Kalesi’nde, XVIII. yüzyıla tarihlenen Lord Shiva’nın Maheshwar Tapınağı’nda bulunmaktadır⁷⁰.

Resim 20: Hortumunda Halka Şeklinde Gürz Bulunan Bir Fil (Hindistan, Ahilya Kalesi, Lord Shiva’nın Maheshwar Tapınağı, XVIII. yüzyıl).

Kaynaklar: “Postcards from Maheshwar”, <https://www.meandmysuitcase.com/2015/07/on-trail-of-western-madhyapradesh-day.html>; “Ahilya Fort: Lord Shiva’nın Maheshwar Tapınağı”, <https://www.shutterstock.com/ru/image-photo/maheshwartemple-lord-shiva-testament-splendid-architectural-567568366>

Aşağıda halka şeklinde fil gürzü kullanımını gösteren üç resim yer almaktadır. Bunlardan ilki XVI. yüzyıla ait olup Hindistan’da Tamil Nadu bölgesinde bulunan Vedapureswarar Tapınağı resimidir. İkincisi Avrupalılar tarafından XVIII. yüzyılda çizilen bir gravürdür. Bu gravürde filin hortumunda diğer örneklerden farklı olarak halka şeklinde iki zincir bulunmaktadır. Üçüncüsü XIX. yüzyıl, Marwar Sarayı’na aittir. Bu resimde halka şeklindeki zincirin filin silahı olduğu, resmin aktarılan kısmının bir savaş sahnesi olmasından anlaşılmaktadır.

Resim 21: Halka Şeklindeki Fil Gürzleri (1. Duvar Resmi: XVI. Yüzyıl, Vedaranyam, Tamil Nadu, Vedapureswarar Temple;

⁷⁰ Hortumunda halka şeklinde gürz tutan üç fil bulunan bir rölyef için bkz. “Stock Photo - Elephants beautifully carved in stone panel on wall of chhatra at Maheshwar temple, Madhya Pradesh, India”, <https://www.agefotostock.com/age/en/details-photo/elephants-beautifully-carved-in-stone-panel-on-wall-of-chhatra-at-maheshwar-temple-madhyapradesh-india/WR0286210/1>; Sözü edilen rölyefin detay görüntüsü için bkz. “Stock Photo - Two elephants with garlands in their trunks as welcome sign, carved on the wall of ahilyabai-temple-in-building-on-ahilyabai-ghat-of-narmada-river/DPA-RSC-75061/1”; Rölyefin bulunduğu sitede fil hortumundaki halkalar için karşılama çelengi nitelemesi yapılmıştır. Fakat bunların çelenk olmayıp, zincir oldukları net bir şekilde görülmektedir.

II. Gravür: Lemaitre tarafından çizilen bir garavür, 1700-1799, *Inde (de la collection L'Univers pittoresque; Histoire et Description de tous les Peuples, Vol. 3 de la série sur l'Asie)*, Paris: Firmin Didot Freres 1845, columbia.edu; III. Resim: XIX. yüzyıl, Hindistan, Rajasthan, Marwar Sarayı, resim kaynağı: San Diego Sanat Müzesi'nde Asya Küratörü, The San Diego Museum of Art).

Kaynaklar: "Paintings/Drawings on the Walls & Ceilings-Vedaryam, Thirukalar&Mannarkudi Temples", <https://veludharan.blogspot.com/2017/10/paintings-drawings-on-walls-ceilings.html> ve "16th century wall painting in Vedapureswarar Temple at Vedaryam, Tamil Nadu", <https://www.agefotostock.com/age/en/details-photo/16th-century-wall-painting-in-vedapureswarar-temple-at-vedaryam-tamil-nadu-india/DPA-MAA-68751/1>; "Index of /itc/mealac/pritchett/00routesdata/1700_1799/compendia/duvotenay", 73. jpg, http://www.columbia.edu/itc/mealac/pritchett/00routesdata/1700_1799/compendia/duvotenay/ ve http://www.columbia.edu/itc/mealac/pritchett/00routesdata/1700_1799/compendia/duvotenay/73.jpg; "Worship of a Jain tirthankara; below: a mounted lanceman attacks the mahout of", <https://www.flickr.com/photos/asianartsandiego/4836262882/>

Fil Yüz Maskesi: Makale serisinin ilkinde fil zırhlarından bahsedilmişti. Bununla birlikte fillere kafa zırhı yerine daha önceki devirlerde yüz maskesi de takıldığı bazı kayıtlardan ve arkeolojik eserlerden anlaşılmaktadır. Mesela Gandhara bölgesinde bulunan, aşağıda görseli verilen I. yüzyıla ait bir madalyonda hortumunu kısmen kapatan bir yüz maskesi takan bir fil yer almaktadır⁷¹. Orta Çağda Ebu'l-Fazl Beyhâkî, Emîr Mesud'un (Gazneli Sultan Mahmut'un oğlu) bir avını aktarırken fillere yüz maskesi takma geleneğinin hala devam etmekte olduğunu, avlar sırasında bunun bir adet olduğunu ortaya koyan şu bilgileri vermektedir:

"(Sultanın), Hindistan sınırında fil sırtında avlanırken filin yüzünü âdet olduğu üzere demirle örttüklerine şahit oldum."⁷² Korkunç bir arslan ormandan dışarı çıktı ve file yöneldi. Emîr [Mesud], ona bir *hişt* (خشت: küçük mızrak) attı ve arslanı göğsünden vurarak ağır bir şekilde yaraladı. Arslan acı ve öfkeyle öyle bir sıçradı ki, filin ensesine ulaştı. Filin canı yandı. Emîr dizinin üstüne yükseldi (بزانو در آمد: be zânû der âmed) ve (arslana) öyle bir kılıç darbesi vurdu ki, her iki ayağını birden budadı. Arslan dizlerinin üzerine düşerek can verdi. Orada hazır bulunan herkes ömürlerinde böyle bir şeye şahit olmadıklarını itiraf ettiler⁷³. Ebu'l-Fazl Beyhâkî'nin söz konusu anlatımı aslan, kaplan gibi yırtıcıların fillerin kafasına ve yüzlerine doğru sıçrayabildiklerini ve bu nedenle avlar sırasında da yüz maskesi tamanın gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

Resim 22: Fil Yüz Maskesi (I. Madalyon: Gandhara bölgesi, I. Yüzyıl; II. Canlandırma: Taxila'da (Gandhara bölgesi içerisinde yer almakta) bulunan madalyonlara/plakalara göre çizilmiştir, muhtemelen sol tarafta verilen plaka da bunlardan birisi olmalıdır).

⁷¹ "Ancient Indian Empires and Weapons", <https://defenceforumindia.com/threads/ancient-indian-empires-and-weapons.7479/page-24>

⁷² "هن پوشیده بودند چنانکه رسم است از اهن پشت پیل شکار میکردی و روی پیل را از اهن پوشیده بودند چنانکه رسم است Bkz. Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin Beyhâkî h.ş. 1384, 1:176-177.

⁷³ Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin Beyhâkî h.ş. 1384, 1:176-177; Nuhoglu 1995, 349-350.

Kaynaklar: "Ancient Indian Empires and Weapons", <https://defenceforumindia.com/threads/ancient-indian-empires-and-weapons.7479/page-24>; Nossov (text); Dennis, (Illustrated) 2008, 8-9.

Minyatürler, duvar resimleri ve rölyeflerde yüz maskelerine rastlanılmamaktadır. Günümüze ulaşan bir fil yüz maskesi de bulunmamaktadır. Söz konusu verilerden yola çıkarak fil yüz maskelerinin zamanla yerlerini kafa zırhlarına ve *âyine-i Çînî* adı verilen fil kalkanlarına/alın kalkanlarına bıraktıkları söylenebilir.

Fil Alın Kalkanı (Âyine-i Çînî): Fillerin alınlarına, beyin ölümlerini önlemek amacıyla atılan ok ve mızrakları sektirecek şekilde kalkanlar asılmaktaydı. Gazneli Mahmud devrinde Hint ordularında fillerin alınlarına beyinlerini ok isabetinden korumak için Çin aynası/çelik plaka (آيينه چيني: *âyine-i Çînî*) denilen yuvarlak bir çelik plaka asıldığı Fahr-i Müdebbir tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: Gazneli Mahmûd'un gulâmlarından Emîr Ayaz, Hindistan'a gazaya gider ve bir hisarı kuşatır. Hindûların kaleden çıkardığı kalabalık suvâri birliğinin önünde bulunan beyaz filin alınına asılmış büyük bir Çin aynası (آيينه چيني: *âyine-i Çînî*) bulunmaktadır. Uzun yaylı usta okçu Ali Buhârî su verilmiş, çelik, üç kenarlı *peykâm* olan bir oku filin aynasına atar, ayna parça parça olur, aynanın [parçalanma] sesi bir fersahtan duyulur, fil korkar⁷⁴.

Delhi Türk Sultanlığı hükümdarlarından Şemseddin İltutmuş (1210-1236) devrinde aynı şekilde fillerin alınına güneş gibi parlayan *âyine-i Çînî* (آيينه چيني: Çin aynası) bağlandığı haber verilmektedir⁷⁵. Babürlülür devrinde de *âyine-i Çînî* kullanıldığı birçok minyatürde görülmektedir. Bu kalkanın güneş gibi parlatılmasının nedeni ise anlaşılacağı üzere düşmanın gözünü kamaştırıp görüş kalitesine zarar vermek ve taarruzunu zorlaştırmaktır.

Ayna yukarıda bahsedilen anlamı dışında savaşçıların göğüs, sırt ve iki bacaklarını korumak için yerleştirdikleri demir parçalarına da denilmektedir⁷⁶. Dolayısı ile fillerin geniş alınlarını darbelerden korumak için, alınları üzerine yuvarlak çelik plakalar/kalkanlar bağlandığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki görsellerde görüleceği üzere bu plakanın kubbe şeklinde dışbükey olması ise atılan ok ve mızrak gibi silahları sektirmek içindir⁷⁷. Fil kalkanlarının bir diğer işlevi de fil saldırısına karşı dış yüzlerine mızrak temreni şeklinde uzun kalın temrenler yerleştirilmiş kale kapılarını yıkmak için filler hamle yaptıklarında fillerin beyinlerini korumaktır⁷⁸.

Aşağıda Hindistan'ın Madhya Pradesh eyaleti, Tikamgarh bölgesi, Orccha köyündeki Laxmi veya Lackshmi Narayan Tapınağı (inşası 1622 ve yenilenmesi 1793) içerisinde bulunan duvar resimlerinde alay içerisinde yer alan alın kalkanlı filler tasvir edilmektedir. Kalkanların ortasında aynı savaşçıların taşıdıkları kalkanlarda olduğu gibi yarım kubbe şeklinde dışbükey çıkıntılar olduğu göze çarpmaktadır.

⁷⁴ Fahr-i Müdebbir, h.ş. 1346/1967, 247-248.

⁷⁵ Tâceddîn Hasan Nizâmî, h.ş. 1387/2008, 287.

⁷⁶ Dohhodâ, h.ş. 1390, 1: 72.

⁷⁷ Âyine-i Çînî hakkında daha ayrıca bkz. Kansoy, İlkbahar 2020, 431-435.

⁷⁸ Fil kalkanı ve söz konusu temrenli/çivili kapılar ile ilgili görseller ve malumat için ayrıca bkz. Kansoy, İlkbahar 2020, 434-435.

Resim 23: Laxmi/Lackshmi Narayan Tapınağı Duvar Resimlerindeki Alın Kalkanlı Filler (Lakshminarayan Temple; Orchha Köyü; Tikamgarh; Madhya Pradesh Eyaleti; India (1622-1793).

Kaynaklar: "Lakshmi Narayan Temple – Orchha", <https://kevinstandagephotography.wordpress.com/2018/04/01/lakshmi-narayan-temple-orchha-laxmi-narayan-mandir-lakshminarayan/#jp-carousel-12207>; <https://kevinstandagephotography.wordpress.com/2018/04/01/lakshmi-narayan-temple-orchha-laxmi-narayan-mandir-lakshminarayan/#jp-carousel-12206> ve <https://kevinstandagephotography.wordpress.com/2018/04/01/lakshmi-narayan-temple-orchha-laxmi-narayan-mandir-lakshminarayan/#jp-carousel-12211>

Aşağıdaki minyatürler ve fotoğraflar incelendiğinde kalkanların fillerin alın kısmını örten *seeri* adlı örtüler üzerine sabitlendikleri görülmektedir. Yukarıda sunulan kalkan örneklerinde olduğu gibi aşağıda verilen değişik dönemlere ait beş kalkanın da orta kısımlarında yarım kubbe şeklinde dört dışbükey çıkıntı bulunmaktadır. Bu durum söz konusu çıkıntıların geleneksel olduklarını ortaya koymaktadır.

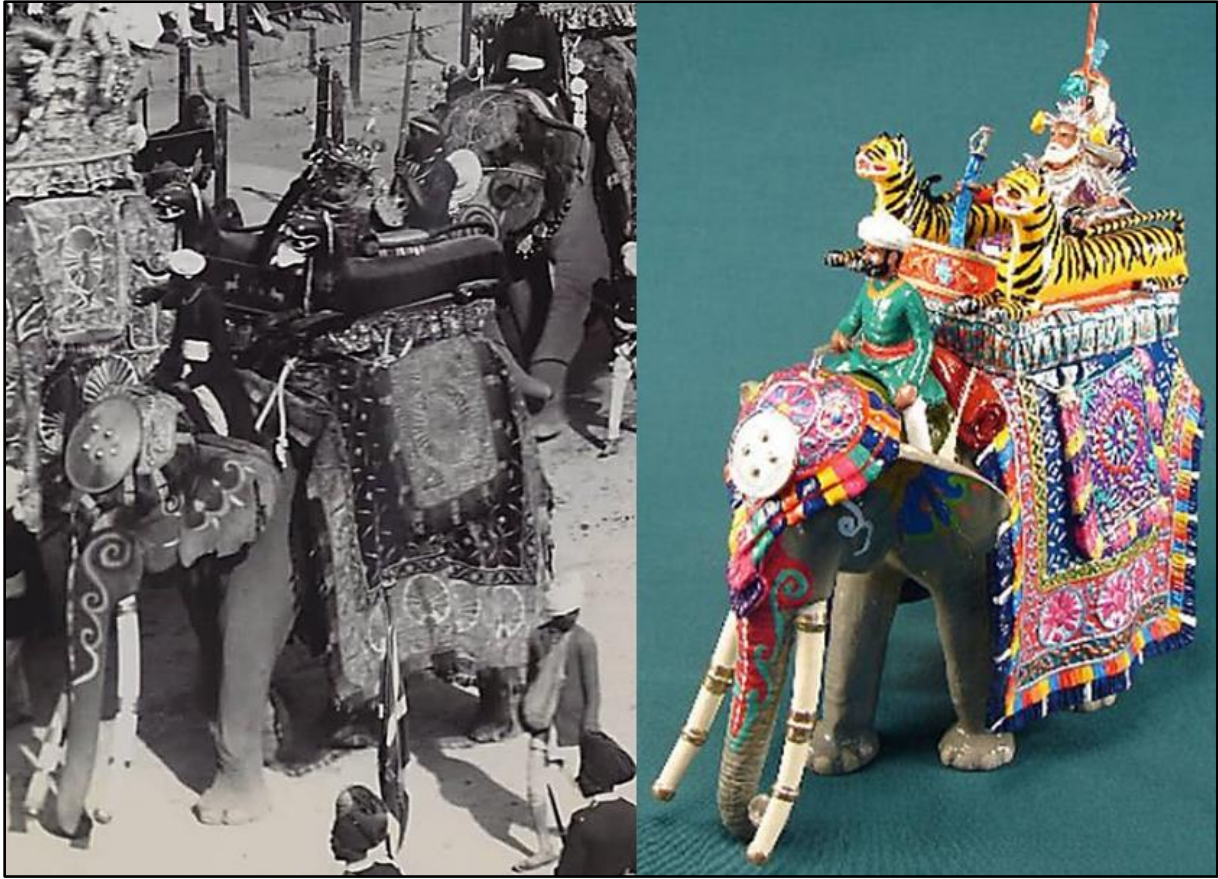
Resim 24: Âyine-i Çînî Adlı Fil Kalkanları I (I. Minyatür: Murshidabad, 1770; II. Minyatür: Delhi, 1827; III. Fotoğraf: Fil Heykelciği: XVIII. Yüzyıl sonları, Peddapuramlı Raja için yapılmış bir setin parçası; IV. Resim: Lushkur'un eski sarayı, Gwalior, 1876 yılı, Galler Prensi file binerken, *The Illustrated London News*⁷⁹; V. Fotoğraf: Bansda Mihracesi'nin Oğlu, 1910, foto Jean-Louis Nou).

Kaynaklar: Sothebys (Friday 23RD October 1992), *Oriental Manuscript And Miniatures*, 230, fig. 498; "Murshidabad Artist - Procession of a Ruler c.1770",

<https://i.pinimg.com/originals/6b/c5/70/6bc57032aa9be17bfcf4f45fc3563fa0.jpg>; "Akbar II on an elephant", <https://collections.vam.ac.uk/item/O17502/akbar-ii-on-an-elephant-painting-unknown/#>; "Indian Military Elephant and Driver", <https://www.rct.uk/collection/themes/trails/the-prince-of-wales-tour-of-india-in-1875-6/indian-military-elephant-and>; Saller 1999, 139; "L'éléphant est irréfutable", <https://cervieres.com/tag/les-fruits-du-congo/> ve "Bansda Mihracesi'nin Oğlu, 1910", <https://i.pinimg.com/originals/3a/52/55/3a52559a9f9be43fba5e19b536ad21636.jpg>

⁷⁹ Bu görselin orijinali renksizdir. Görselin orijinal hali için bkz. "Royalty on Tour Royal visit Prince of Wales Mounting his Elephant at the Old Palace of Lushkur ; Gwalior ; Madhya Pradesh", <https://www.alamy.com/stock-photo-royalty-on-tour-royal-visit-prince-of-wales-mounting-his-elephant-83713242.html?pv>

Resim 25: Âyine-i Çîmî Adlı Fil Kalkanları II (Delhi, 1903 yılı, Rewa Cellat Fili ve Beau Geste'nin Rewa Cellat Fili Canlandırması).

Kaynak: "Before and after the Procession of the Indian Princes", <https://www.beau-geste.com/Durbar1903/mainProcession2.php>

Yukarıdaki bütün görseller incelendiğinde *âyine-i Çîmî* adı verilen plakaların herkesin bildiği yuvarlak kalkanlar oldukları anlaşılmaktadır. Fil kalkanlarının zamanla küçülerek kafa zırhı üzerinde dış büyük büyük madalyonlara/küçük alın kalkanlarına dönüştükleri anlaşılmaktadır. Bu madalyonlar üzerlerine ise mızrak temreni tarzında demir çubuklar yerleştirilmektedir. Demir çubukların ucuna ise yak öküzü tüyleri (*kutâs*) takılmaktadır. Aslında bu tüyler altındaki temreni gizlemektedir⁸⁰. Anlaşılan o ki bu temrenler önden saldıran düşmana batması için tasarlanmışlardır ve üzerlerindeki süsler onları düşmandan gizlemektedir. Fil zırhları üzerindeki dışbükey madalyonların zamanla yassı tabakalara dönüştükükleri görülmektedir. Bu yassı tabakaların zamanla fillerin alınlarından sarkan *tikka* adı verilen takılara dönüştükükleri söylenebilir⁸¹. Aşağıda yer alan görsellerde fillerin kafa zırhı üzerindeki dışbükey ve yassı büyük madalyonlar görülebilmektedir.

Resim 26: Fil Zırhı Üzerindeki Küçülmüş Âyine-i Çîmîler, Cenâk Adlı Kulak Örtüleri ve Sahte Kulak Çıkıntıları (I. Minyatür: Babürnâme; II. Minyatür: Yaklaşık 1590-1595, Babürlü, Ekbname; III Resim: 2. Minyatürün Canlandırması;

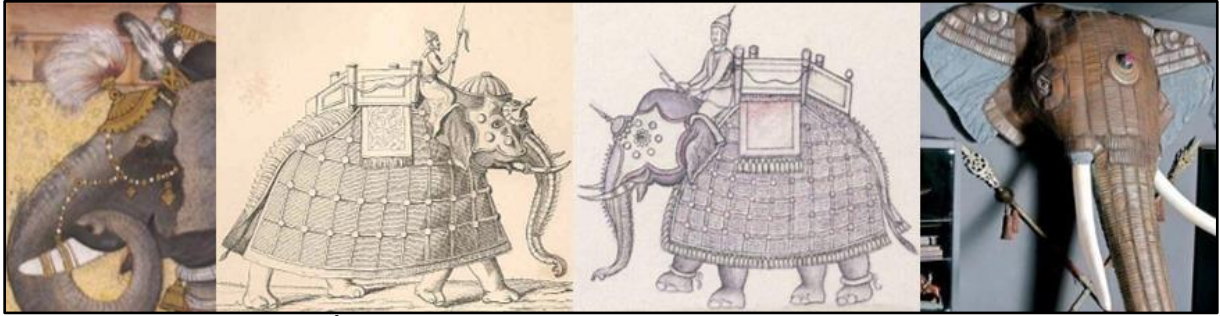
⁸⁰ Atların kafa zırhlarına da benzer şekilde bir temren yerleştirilmektedir. Bkz. Wilson 2000, 13; "At Kafa Zırhı Üzerindeki Temren", <https://i.pinimg.com/originals/d9/0f/2b/d90f2bbdad043f09f54a2a0a2ad36f09.jpg>

⁸¹ Tikka adlı alın madalyonlarına bu makale serisinin üçüncü makalesinde yer verilecektir.

IV. Minyatür: Kotah Mihracesi Durjansal ve Fili Ranasahgar, 1750-1770; V. Resim: Putteealla Rajası Eyalet Filinde, 1844; V. Fotoğraf: Kalküta, Bombay ve Simla, Eyalet günlerinde kullanılan zırhlar, 1903 yılı).

Kaynaklar: The Walters Art Museum 2009, "W596.pdf", 50; "Qutb ad-Din Khan and Muhammad Husain Mirza", <http://collections.vam.ac.uk/item/O9452/qutb-ad-din-khan-and-painting-lal/>; Nossov (text); Dennis (Illustrated) 2008, 16-17; Kramrisch 1986/ Digitized 2014, 60, 53. minyatür; "Elephant in Battle", <https://www.philamuseum.org/collections/permanent/88265.html?mulR=1561384426%7C374>; "The Rajah of Putteeallah, on his State Elephant", http://museumsofindia.gov.in/repository/record/vmh_kol-R7723-6-20868; "Elephants in armour 1903", <https://www.rct.uk/collection/2916629/elephants-in-armour>

Aşağıda sol başta üzerine kabarık bir kutas bulunan fil alın kalkanı bulunmaktadır. Bu minyatür yaklaşık 1590-95 yıllarına tarihlenmekte olup Babürlüler devrine aittir. Peşinden gelen soldan ikinci ve üçüncü görsellerde alın kalkanlarından çıkan temrenler üzerine tüyler takılmadı görülmektedir. Bu da yukarıda yapılan açıklamaları daha anlaşılır bir hale gelmektedir. İkinci sıradaki gravür, Lemaitre tarafından Hindistan'da eski bir Hint el yazmasından alınmış olup 1845'de yayınlamıştır. Üçüncü sıradaki çizim Hindistan'da 1774 yılı civarında çizilen bir fil zırhı görüntüsüdür. Dördüncü sıradaki Osmanlı devrinden kalan fil kafa zırhında ise madalyon üzerinde ne temren ve ne de kutâs bulunmaktadır. Bunların yerine madalyonun tam ortasına paha biçilemez bir yakut yerleştirilmiştir. Bu örnek zamanla fil kalkanlarının ne kadar küçüldüklerini ve asıl işlevlerini yitirerek dekoratif birer ögeye dönüştüklerini ortaya koymaktadır.

Resim 27: Fil Zırhı Üzerindeki Âyine-i Çinîler ve Üzerlerindeki Temrenler (I. Minyatür, Yaklaşık 1590-1595, Ekbername, Babürlü; II. Gravür: Lemaitre tarafından çizilen bir gravür, 1700-1799, Inde (de la collection L'Univers pittoresque; Histoire et Description de tous les Peuples, Vol. 3 de la série sur l'Asie), Paris: Firmin Didot Freres, 1845, columbia.edu; III. Resim: Hindistan, Faizabad, yaklaşık 1774, Col JBJ Gentil Elyazmaları; IV. Fotoğraf: Osmanlı, Ankara Savaşı Sonrası).

Kaynaklar: "Ali Quli, Bahadur Khan and Akbar", <https://collections.vam.ac.uk/item/O9318/ali-quli-bahadur-khan-and-painting-kesav-kalan/>; "Index of itc/mealac/pritchett/00routesdata/1700_1799/compendia/duvotenay", 60. jpg, http://www.columbia.edu/itc/mealac/pritchett/00routesdata/1700_1799/compendia/duvotenay/ ve http://www.columbia.edu/itc/mealac/pritchett/00routesdata/1700_1799/compendia/duvotenay/60.jpg; "Rites and Festivals of Muslims and the main Hindu Castes", <https://collections.vam.ac.uk/item/O402774/rites-and-festivals-of-muslims-album-page-unknown/>; "Savaşlarda Korku Salan Fil Zırhı", <http://www.hisartmuseum.com/tr/Page.asp?ID=1181>

Fil Kulak Örtüsü ve Sahte Kulak Çıkıntıları (Cenâk): Fillerin hortumları gibi kulaklarının da özel bir giysi ile koruması gerekmektedir. Delhi Türk Sultanlığı (1206-1414) devri müelliflerinden Emir Hüsrev Dihlevî, kulakları örten bu giysiyi *cenâk* (حناق)⁸² adı ile tanıtmaktadır. Müellif eserinde bu kelimeyi filin her iki kulağından sarkıtılan giysi anlamında kullanmakta⁸³ ve eserinde bu örtüyü şu şekilde kaydetmektedir: "İki *cenâk* ile süslenmiş, zînetlenmiş kulak-ardını, suvari *cenâk*ın arkasında üzengisiz ve etkili, [filin havaya kalkmış] hortumu balık figürlü bayrak [gibidir]."⁸⁴

Cenâk adlı kulak örtüsü Timur ve Babürlü minyatürlerinde sık sık görülmektedir. *Cenâk*, kulakları örten kısmı haricinde büyükçe bir at kulağı biçiminde çıkıntı yapan iki ek parçaya daha sahiptir⁸⁵.

Minyatürlerde *filbân*ların mızraklarını ve fil kancalarını sahte kulaklar arasından uzattıkları görülmektedir. Sahte kulakların dik durması metalik bir desteğe veya yapıya sahip olduklarını

⁸² Aslında *cenâk* adı at eyerinin eteği, süslemek için üzerinde ressamlık yapılan eyerin fazlalık/artık kısımları anlamlarına gelmektedir. Eyerin önündeki kemer/kaş? (طاق) kısmına da denir. Burada ise kasit filin her iki kulağı üzerinden inen fil giysisi/fil binitini (فيل سار) murat edilmektedir. Bkz. Emir Hüsrev-i Dihlevî, 1976, 200 (sözlükçe kısmı).

⁸³ Emir Hüsrev Dihlevî, 1976, 138, 200.

⁸⁴ Hortümeş neşâne-yi mâhî râ ez dü cenâk zînet ve zoyür, suvâr der 'akab-i cenâk bî rikâb kârger, bonâgüşeş. Bkz. Emir Hüsrev Dihlevî, 1976, 138.

⁸⁵ Cenâk hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kansoy, İlkbahar 2020, 430-431.

göstermektedir. Bu betimlemeler söz konusu sahte kulakların sadece dekoratif olmadığına, *filbân*lar için birer siper/kalkan vazifesi de gördüklerine işaret etmektedir. Kulak örtülerinin ise ayrı bir örtü olmayıp fil zırhının doğal bir uzantısı olarak zırha dahil edildikleri anlaşılmaktadır. Aşağıdaki minyatürlerde söz konusu kulak örtüleri ve onların birer uzantısı olan üstteki sahte kulak çıkıntıları bir arada görülebilmektedir.

Resim 28: Cenâklı ve Sahte Kulak Örtülü Filler (I. Minyatür: Ekbername, 1590; II. Minyatür: Ekbername, 1590; III. Minyatür: XVI. Yüzyıl, Babürlü, Ramayana Elyazması, bridgemanimages; IV. Minyatür: Babürlü, 1614'den önce; V. Minyatür: Kotah Mihracesi Durjansal ve Onun Fili Ranasahgar, 1750-1770).

Kaynaklar: “Akbar Receiving the Drums and Standards Captured from Abdullah Khan Uzbek, Governor of Malwa, in 1564”, <http://m.vam.ac.uk/collections/item/O9708/akbar-receiving-the-drums-and-painting-mohesh/>; “Mughal Painting Under Akbar: The Melbourne Hamza-Nama And Akbar-Nama Paintings”, <https://www.ngv.vic.gov.au/essay/mughal-painting-under-akbar-the-melbourne-hamza-nama-and-akbar-nama-paintings/>; “The Ramayana (Tales of Rama; The Freer Ramayana), Volume 2”, <https://asia.si.edu/object/F1907.271.173-346/> (19.01.2021) ve “The Ramayan”, http://indpaedia.com/ind/index.php/The_Ramayan; Kramrisch 1986/ Digitized 2014, 60, 53. minyatür; “Ghatotkacha and three demons in his company chase Bhagadatta”, [https://www.clevelandart.org/art/collection/search?search=Ghatotkacha+and+three+demons+in+his+company+chase](https://www.clevelandart.org/art/collection/search?search=Ghatotkacha+and+three+demons+in+his+company+chase;); “Elephant in Battle”, <https://www.philamuseum.org/collections/permanent/88265.html?mulR=1561384426%7C374>

Ekbername ve *Razmnama* adlı eserlerde yer alan aşağıdaki savaş sahnelerinde zırhlı savaş fillerinin kafa zırhları üzerindeki sahte kulak çıkıntıları, alın kalkanları ve üzerlerindeki *kutâs* tüyleri net bir şekilde görülmektedir.

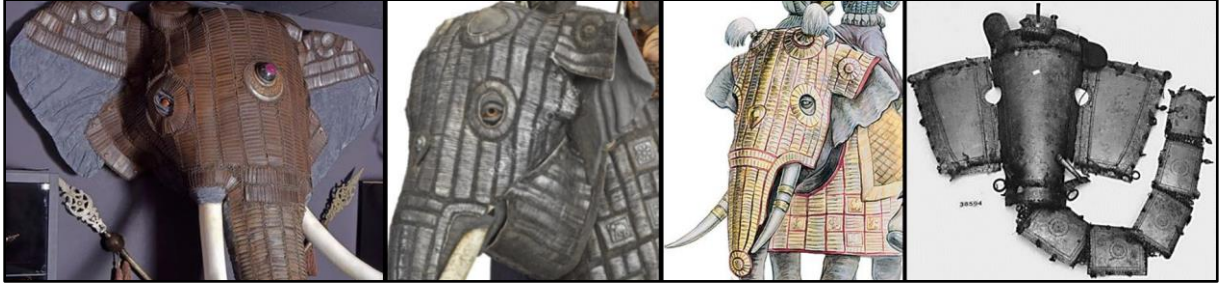

Resim 29: Cenâklı, Sahte Kulak Örtülü ve Alın Kalkanlı Savaş Filleri (I. Minyatür: 1590 civarı, Ekbername, Cleveland Art Museum; II. Minyatür: 1616-1617, Razmnama, Asian Art Museum, San Francisco).

Kaynaklar: “Mughal ruler Humayun defeating the Afghans before reconquering India, folio from an Akbar-nama (Book of Akbar) of Abu'l Fazl (Indian, 1551–1602)”, <https://www.clevelandart.org/art/1971.77/>; “Karna, one of the Kauravas, slays the Pandavas' nephew Ghatotkacha with a weapon given to him by Indra, the king of the gods, from a manuscript of the Razmnama”, <http://searchcollection.asianart.org/view/objects/asitem/search@/0?t:state:flow=f98cee31-5679-487c-ae5b-e45d887b2c0e>

Aşağıdaki fil zırhları incelendiğinde soldan birinci ve ikincide kulak örtüleri (*cenâk*) –üçüncü görsel ikinci zırhın canlandırmasıdır- ve dördüncüsünde ise sahte kulak çıkıntıları görülebilmektedir. Soldan birinci ve ikinci zırhlarda alın kalkanı son derece küçülmüş bir şekilde mevcudiyetini devam ettirmektedir⁸⁶.

⁸⁶ Soldan ikinci fil zırhını tanıtan detaylı bir video için bkz. “Elephants of War: Elephant armor (bargustavan-i-pil) from India, circa 1600”, <https://thekidshouldseethis.com/post/elephants-of-war-elephant-armor-bargustavan-i-pil-from-india-circa-1600-royal-armouries>

Resim 30: Cenâklı ve Sahte Kulak Çıkıntısına Sahip Fil Zırhları (I. Fotoğraf: Osmanlı, Ankara Savaşı Sonrası; II. Fotoğraf: XVII.-XVIII. Yüzyıl, Hindistan; III. Resim: ikinci fotoğrafın canlandırması, IV. Fotoğraf: Hindistan, Rajasthan, XVIII. Yüzyıl).

Kaynaklar: “Savaşlarda Korku Salan Fil Zırhu”, <http://www.hisartmuseum.com/tr/Page.asp?ID=1181> ve “Hisart Museum of Live History and Diorama - President of Çuhadaroğlu Group”, <https://www.tebozelmuze.com/collector/nejat-çuhadaroglu>; Wilson 2000, 30, plate XXVIA.102; “Elephant armour (bargustavan-i-pil)”, <https://collections.royalarmouries.org/object/rac-object-1761.html>; “Pinturas y grabados del Renacimiento al Barroco”, <http://www.elgrancapitan.org/foro/viewtopic.php?f=21&t=16835&start=1410>; “Chanfron from Elephant Armour Eighteenth Century”, <https://www.rct.uk/collection/search#/1/collection/38594/chanfron-from-elephant-armour>

Aşağıda yer verilen görseller askerî ve sivil kulak örtülerinin iki farklı türünü görme imkanı sunmaktadır. Soldan ilk fotoğrafta levha kafa zırhının kulak uzantısı ve bu uzantının devamı olan örgü zırhatan yapılmış bir kulak örtüsü bulunmaktadır. Soldan ikinci fotoğrafta da kafa zırhının uzantısı olduğu anlaşılan bir kulak örtüsü yer almaktadır. Soldan üçüncü ve dördüncü fotoğrafta kulak örtüsü bağımsız olup iki ucundan zırha tutturulmuştur. Soldan beşinci fotoğrafta ise sivil bir fil örtüsü yer almaktadır. Bu örtüde kulak örtüsü bağımsız olup ipler ile *seeri* üzerine bağlanmıştır. Böylece kulak örtülerinin zırh veya fil örtüsü ile tek parça olabildiği gibi bağımsız bir parça da olabildikleri ortaya çıkmaktadır.

Resim 31: Bağımsız Fil Kulak Örtüsü (I. Fotoğraf: Delhi Müzesi, replikası Stratford Arms Museum; II. Fotoğraf: Zırhlı ve fil kılıçlı savaş fili, Katar, Doha şehri, Al Luqta bölgesi, Weaponry Museum; III. ve IV. Fotoğraf: XIX yüzyıl, zırhlı savaş fili, Stratford Arms Museum; V. Fotoğraf: Sri Lanka, 25 Temmuz 20218, Dailynews).

Kaynaklar: “Тру доспеха для боевых слонов”, <https://proshloe.com/3-dospaha-dlya-boevyh-slonov.html>; “War Elephants”, http://circusnospin.blogspot.com/2010_10_02_archive.html, “Doha Fotoğrafları”, <http://www.wisetravel.ru/asia/qatar/dokha/photos/index-1.html>

ve “Doha’s Secret Galleries”, <https://www.timeoutdoha.com/art/features/24325-dohas-secret-galleries>; Kistler 2006, 188 ve “The greatest battle of antiquity on the field of Kuru”, <https://en.topwar.ru/88865-velichayshaya-bitva-drevnosti-na-pole-kuru.html>; “Minister Arjuna Ranatunga meets Arjuna Aliya”, <http://www.dailynews.lk/2018/07/25/sports/157817/minister-arjuna-ranatunga-meets-arjuna-aliya>

Fil Kulak Kalkanı: Yukarıda soldan üçüncü ve dördüncü sırada verilen fotoğraflardaki fil zırhına ait kulak örtülerinin monte edilmemiş hallerinin önden ve arkadan görünümüleri aşağıda yer almaktadır. Örtünün kumaş kısmında bağlantı delikleri ve bağlantı ipleri görülebilmektedir. Bu fotoğrafta ayrıca orta kısımda kulak örtüleri üzerindeki birleştirme delikleri/kopçaları ile kulak örtüsü üzerine yerleştirilmiş olan kalkan net bir şekilde görülebilmektedir. Böylece fil zırhlarının alın kısmına olduğu gibi kulak örtüsüne de kalkan yerleştirilebildiği ortaya çıkmıştır⁸⁷. Fotoğraftaki kalkana dikkatlice bakıldığında aynı alın kalkanlarında olduğu gibi kalkanın dış bükey olduğu ve tam ortasında dört tane yarım küre şeklinde çıkıntı bulunduğu seçilebilmektedir. Kulak örtüsü üzerindeki kalkanlar da

⁸⁷ Fil zırhları hakkında daha geniş bilgi için şu çalışmaya bakılabilir: G.N. Pant (1997). Horse And Elephant Armour. India: Agam kala Prakashan.

yine hayvanın ok ve mızrak isabeti sonucu beyin ölümünü önleme amacı ile takılmış olmalıdır. Bu kalkanlar daha önceki dönemlerde fillerin kulaklarını korumak amacıyla müstakil kalkanlar kullanılmakta olduğuna işaret etmektedirler.

Resim 32: Fil Zırhı Kulak Örtüsünün Yakın Çekim Görüntüleri ve Kulak Kalkanları (I. Fotoğraf: Stratford Armories, 2011 yılı; II. Canlandırma: 1258-1288 yılları, Kubilay Han Ordusunun Vietnam'da Karşılaştığı Filler, Vietnam savaş fillerine dair benzeri bir tarihi çizim, rölyef veya kayda rastlanılmamaktadır, fakat aşağıdaki Selçuklu devri bibloları kulak kalkanlarının varlığını işaret etmektedir).

Kaynaklar: "Unboxing Elephant Armor", <https://www.youtube.com/watch?v=iBhW5ZlsvTI>; Nicolle (text), Hook (illustrated) 1990, 81.

Fillerin alın kalkanlarına olan şeyin kulak kalkanlarına da olduğu anlaşılmaktadır. Zamanla kulak kalkanları küçülerek, kulak örtüleri üzeri üzerindeki daha küçük kalkanlara döndürmüştür. XII. yüzyıla ait pek çok seramik fil figürünün kulak kısımlarında büyük kalkanlar bulunması bu hususta delil olarak gösterilebilir. Özellikle aşağıda verilen Selçuklu devri örneklerinden en sağda yer alan savaş fillerinin kulak kalkanlarına sahip olduklarını ortaya koymaktadır⁸⁸. Bu biblonun bir savaş filini betimlediği gövdesindeki zır perçinlerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca aşağıdaki örnekler içinde fil kalkanı en orijinal şekilde bu örnekte tasvir edilmiştir. Kalkan üzerindeki kabarık çıkıntıları daha önce alın kalkanları üzerinde de görmüştük.

Resim 33: Kulak Kalkanlı Selçuklu Devri Fil Bibloları (I. Biblio: İran 12-13. Yüzyıl, Matsuoko Museum of Art – Tokyo, Japan; II. Biblio: Selçuklu, 38,7 cm, The Barakat Gallery; III. Biblio: Selçuklu, XII. yüzyıl, Suriye, 29,5 x 20,5 x 13 cm, Khalili Collection of Islamic Art, London; IV. Biblio: Selçuklu, Suriye, XII. ve XIII. yüzyıl, Khalili Collection of Islamic Art, London

⁸⁸ Selçuklu deverine ait kulak kalkanlı daha başka fil bibloları da bulunmaktadır. Makale hacmini aşmamak açısından burada yer verilmemiştir. Bunlardan bazıları için bkz. "Pottery statue, 12th century, Gorgan, Museum of the Islamic Era, National Museum of Iran, Tehran, Iran - Image ID: WP38DD", [https://www.alamy.com/pottery-statue-12th-century-gorgan-museum-of-the-islamic-era-national-museum-of-iran-tehran-iran-image271750457.html?pv](https://www.alamy.com/pottery-statue-12th-century-gorgan-museum-of-the-islamic-era-national-museum-of-iran-tehran-iran-image271750457.html?pv;); "Selçuklu Seramik İnsan ve Hayvan Figürleri", <https://i.pinimg.com/originals/fc/d0/63/fcd063393bad2da6ea99c800e758749c.jpg>; <https://fi.pinterest.com/pin/384846730649611160/>

ve İran Bastan Museum, Tahran; V. Biblio: Selçuklu, Ray, XI-XII. yüzyıl, 26.7 x 15.2 x 27.9 cm., Boston Museum of Fine Arts).

Kaynaklar: “Elephant figure, Iran, 12th-13th century AD”

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Elephant_figure,_Iran,_12th-13th_century_AD,_blue_glaze_with_iridescence_-_Matsuoka_Museum_of_Art_-_Tokyo,_Japan_-_DSC07303.JPG; “Elephant with howdah and figure”,

https://www.si.edu/object/fsg_F1967.26?width=85%25&height=85%25&iframe=true&destination=spotlight/elephants; Erdal 2017, 153-157; “Figurine of an elephant”, <https://collections.mfa.org/objects/19069/figurine-of-an-elephant?ctx=295a8266-2d76-4bc7-8a33-b1ae0738e1da&idx=51>

Fil Gövde Kalkanları: Fillerin sağrılarında ilk dönemlerden itibaren koruma amaçlı büyük kalkanlar yerleştirilmekte olduğu günümüze ulaşan arkeolojik malzemelerden anlaşılmaktadır. Zamanla gövde kalkanlarının küçülerek sağrı kısmında zırh üzerine yerleştirilen çoklu kalkan gruplarına dönüştükleri anlaşılmaktadır.

Aşağıda İsrail’deki eski bir Sinagogun gömülü kalıntılarında ortaya çıkarılan zemin mozağının Büyük İskender ile efsanevi bir buluşmayı tasvir ettiği düşünülmektedir. Miladi V. yüzyıla tarihlenen mozaik, biri birliklerine komuta eden büyük bir general gibi görünen iki yüksek rütbeli erkek figürün karşılaşmasını tasvir etmektedir. Mozağın yazıtı olmadığı için tam olarak neyi temsil ettiği, mozaikteki kişilerin kimler olduğu konusunda farklı yorumlar yapılmaktadır. Büyük İskender’in karşılaşması veya M.Ö. II. yüzyılın ortalarında Seleukos İmparatorluğu’na karşı bir isyan başlatan Yahudi liderler olan Makkabiler’in hikayesini anlattığı ileri sürülmektedir⁸⁹. Bu çalışma açısından önemli olan kısım ise savaş fillerinin sağrılarında çok büyük kalkanlar yerleştirmiş ve kalın organlar ile bu kalkanların fillerin gövdelerine bağlanmış/sabitlenmiş olmalarıdır. Mozağın sol alt köşesinde ise öldürülmüş bir fil/filler görülmektedir.

Resim 34: Fil Gövde Kalkanı (İsrail, National Geographic)

Kaynak: Williams (September 9, 2016), “Explore This Mysterious Mosaic—It May Portray Alexander the Great”, <https://www.nationalgeographic.com/history/article/mysterious-mosaic-alexander-the-great-israel>

Aşağıda sol taraftaki II.-IV. yüzyıla tarihlene Gandhara fil heykeldiğinde filin alnında iki yüzünde (muhtemelen zarar görmüş) ve hortumunda bir, her iki şakakta bir ve bacak başlangıcında muhtemelen her iki bacakta da birer küçük kalkan yer almaktadır. Ortadaki minyatürde ise filin sağrısında iki küçük kalkan bulunmaktadır. Savaş atları üzerinde de benzerleri görülmektedir. Sağ tarafta ise Babürlüler devri savaş fili canlandırmasına yer verilmiştir.

⁸⁹ Williams (September 9, 2016), “Explore This Mysterious Mosaic—It May Portray Alexander the Great”, <https://www.nationalgeographic.com/history/article/mysterious-mosaic-alexander-the-great-israel>

Resim 35: Fillerin Küçük Gövde Kalkanları (I. Heykel: 45 cm., II.-IV. yüzyıl, Gandhara, Sahri Bahlol'da bulundu, The Peshawar Museum; II. Minyatür: Babürlü, Ekbernâme, yaklaşık 1590-1595, The Walters Art Museum; III. Canlandırma: XVII. yüzyıl Babürlü zırhlı fil, çizen Giorgio Albertini).

Kaynaklar: “2nd-4th c., Gandhara, elephant with mahout, grey schist, 45 cm, found in Sahri Bahlol, lotus in trunk, AKG 5819282, PM-2898 Peshawar M”, <https://himalayanbuddhistart.wordpress.com/2020/03/27/gandhara-elephants/2nd-4th-c-gandhara-elephant-with-mahout-grey-schist-45-cm-found-in-sahri-bahlol-lotus-in-trunk-akg-5819282-pm-2898-peshawar-m/#main>; “Ali Quli Khan”, <https://collections.vam.ac.uk/item/O9298/ali-quli-khan-painting-kanha/>; “Elefantes de guerra”, <http://profesorjuliodapenasada.blogspot.com/2017/07/elefantes-de-guerra.html> ve “Military Elephants”, <https://weaponsandwarfare.com/2016/11/24/military-elephants/>

Fil Kuyruk Örtüsü: Fillerin kulakları gibi kuyrukları da hareketli bir yapıya sahiptir. Bu nedenle bu kısımlar için gövde zırhından bağımsız kuyruk örtüleri/kuyruk zırhları eklendiği görülmektedir. Sağ baştaki minyatürde ise gövde zırhının bir uzantısı ile fil kuyruğu muhafaza edilmiş gibi görünmektedir. Bununla birlikte bazı zırhlı fil minyatürlerinde yukarıda 25 numaralı resimde sağ tarafta yer alan minyatürde olduğu gibi fillerin kuyruklarına herhangi bir koruyucu örtü bulunmamaktadır. Aşağıdaki minyatür ve fil zırhı fotoğraflarında bu hususlar görülebilmektedir. Soldan 1. minyatürde kuyruk zırhının/örtüsünün gövde zırhlarına bitişik olduğu görülmektedir. En azından aksi yönde bir işaret yoktur. Soldan 2., 3. ve 4. zırhların ise bağımsız kuyruk zırhlarına sahip oldukları görseller incelendiğinde anlaşılmaktadır. Soldan 4. sırada yer alan kuyruk örtüsünün baş, orta ve son kısmında fil kuyruğuna sarılıp bağlanabilmesi için toplamda altı halka bulunmaktadır. Söz konusu zırhlı kuyruk örtüsünün tamamen bağımsız olduğu, bağlantılar sayesinde filin kuyruğuna sabitlendiği görülebilmektedir. Müstakil kuyruk örtülerinin günümüzde de kullanıldığı soldan 5. ve 6. fotoğraflarda görülmektedir.

Resim 36: Zırha Bitişik ve Müstakil Fil Kuyruk Zırhları ile Fil Kuyruğu Örtüleri (I. Minyatür: ; II. Minyatür: III. Fotoğraf: Stratford-upon-Avon Cephanesi (Stratford Armouries Museum) 'nde Hintli bir fil zırhının modern rekonstrüksiyonu; IV. Video: Stratford Armouries, 2011 yılı; V. Fotoğraf: Jaipur, Fil festivali, foto Mullerian Duct; VI. Fotoğraf: Jaipur, fil festivali, foto llanosom).

Kaynaklar: Niccolao Manucci (1678-1686), içerisinde “Libro Rosso, fig. 217”, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003367g/f217.double>; “Elephant Carrying Many Soldiers”, http://museumsofindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-MSP-2-690-36360?epik; “боевые слоны”, <https://zveri-zveri.livejournal.com/225407.html>; “Unboxing Elephant Armor”, <https://www.youtube.com/watch?v=iBhW5ZlsvTI>; “Elephant Festival”, <https://www.flickr.com/photos/7ushar/albums/72157626331612168>; “Jaipur elephant festival”, https://www.flickr.com/photos/llanos_ortizmontero/2379548084/

Fil Diz Kapağı Zırhı ve Fil Baldır Zırhı: Savaş fillerine diz kapağı ve baldır zırhları da giydirildiğine dair çok az örnek bulunmaktadır. Olan örnekler de Milattan önceki dönemlere aittirler. Daha sonraki döneme ait eserlerde onlara rastlanılmaması söz konusu zırh kısımlarının zamanla kullanımdan düştüklerine işaret etmektedir. Aşağıda diz kapağı zırhı örnekleri yer almaktadır. Birinci örnek Hindistan’da Sunga hanedanı (M.Ö. 184-M.Ö. 75) devri vazosu üzerinden alınmıştır. Diz kapağı zırhı kullanımını gösteren ikinci örnek yakın zamana ait olup Delhi Müzesi, replikası Stratford Arms Museum’da bulunan bir fil zırhından alınmıştır.

Resim 37: İlk Çağlarda Fil Diz Kapağı Zırhı (Hindistan, Sunga Hanedanı (M.Ö. 184-M.Ö. 75) devri vazosu).
Kaynaklar: “Ancient Indian Empires and Weapons”, <https://defenceforumindia.com/threads/ancient-indian-empires-and-weapons.7479/page-3> ve; “Archaeology Thread”, <https://www.skyscrapercity.com/threads/archaeology-thread.361239/page-13>

Resim 38: Yakın Dönemlerde Fil Diz Kapağı Zırhı (Muhtemelen XVIII. ve XIX. yüzyıl, Delhi Müzesi, replikası Stratford Arms Museum’da sergilenmektedir).

Kaynak: “The Various Forms And Types Of Animal Armor”, <https://www.ripleys.com/weird-news/animal-armor/>

Aşağıda baldır zırhı örnekleri yer almaktadır. Birinci örnek saldıran bir fili betimlemekte olup, yaklaşık M.Ö. III. yüzyılda, Memphis (?), Mısır bölgesine aittir. İkinci örnek Myrina antik kentinde bulunan (İzmir, Aliağa ilçesi) M.Ö. III./II. yüzyıla tarihlenen bir *nekropolden* (mezarlık) ele geçirilen, boyun ve bacak kısımları (deri veya metal şeritlerden yapılmış) zırh ile kaplı pişirilmiş toprak fil figürüdür⁹⁰. Bu toprak fil figürü, Toroslar civarında yapılan Filler Savaşı⁹¹ (M.Ö. 275) sırasında I. Antiokhos'a ait bir savaş filinin, bir Galat askerini nasıl ezdiğini tasvir etmektedir⁹². Üçüncü örnek ise I. Antiokhos'un savaş fillerine ve Selevkos ordularında kullanılan savaş fillerine ait bir canlandırmadır⁹³. Bu üç örnekte fil baldır zırhları görülmektedir.

Resim 39: Fil Baldır Zırhları (I. Fayans: M.Ö. III. yüzyıl, Memphis (?), Mısır, The Allard Pierson Museum, Amsterdam; II. Terracota Fil Figürü: Myrina antik kenti, M.Ö. III./II. yüzyıl, Louvre Museum, Paris; III. Canlandırma: I. Antiokhos ve Selevkoslar, Canlandırma Dennis).

Kaynaklar: Branko F. van Oppen de Ruiter, 2019, 13-16; Nosssov (text); Dennis, (İllustrated) 2008, 20-21.

Yük ve Savaş Fillerinde Kullanılan Binitle (Yük Taşıma Zinciri/Sai lik, Üzengi/Lakap ve Yük Taşıma Eyeri, Göğüs Kemeri/Sai Pan Kho):

Savaş fillerinin önemli işlevlerinden birisi de savaş mühimmatlarını taşımaktır. Bu amaçla daha küçük filler kullanılmaktaydı. Bu nedenle günümüzde yük taşıma işlerinde kullanılan fillerin binitle savaş filleri tarafından da kullanılmaktaydı. Bundan dolayı yük taşıyan fillerin binitle burada ele alınacaktır.

Myanmar halklarından biri olan Khamtiller⁹⁴ kütük çekecekleri zaman öncelikle filleri özel binitle ile donatırlar. Bu binitle, hayvanların çekiş güçlerini en iyi şekilde kullanmalarına olanak tanır ve çalışırken yaralanmalarını önler. İlk olarak hayvanın sırtına *jütten*⁹⁵ yapılmış bir eyer yastığı yerleştirir. Filin derisi ile diğer binitle arasındaki sürtünmeyi önleyen bu yastığın üzerine, dikdörtgen, ortası delikli [başka] bir yastık (*gaddi/gadile/gadelah*)⁹⁶ yerleştirir. Bu yastık (*gaddi*), hayvanın omurgasını takip ederek eyerin konulacağı düz bir yüzey oluşturmak için konulur. Eyer ise sözü edilen yastık ile aynı boyutlara sahip, yaklaşık 15 inç (38.10 cm.) kalınlığındaki dikdörtgen yastıklar (*ghedra*) üst üste

⁹⁰ Uyanık 2019, 193, 197; de Ruiter 2019, 15-16.

⁹¹ Filler Savaşı'nda Seleukos kralı I. Antiokhos'un ordusunda 16 savaş fili bulunmaktaydı. Savaşın sona Galat akınlarından muzdarip olan Anadolu kentleri Antiokhos'u Kurtarıcı (Soter) unvanı ile selamladılar.

⁹² Uyanık 2019, 193; de Ruiter 2019, 13-14.

⁹³ Nosssov (text); Dennis, (İllustrated) 2008, 20-21.

⁹⁴ Myanmar, Hindistan ve Çin'in üç ülkesinin bulunduğu bölgede 80.000'den fazla Khamti insanı yaşıyor. Khamti adı "altın dolu bir ülke" anlamına gelir. Khamti halkının çoğu -yaklaşık 70.000- kuzeybatı Myanmar'ın Kachin Eyaleti'nde yaşıyor ve ilk olarak XII. yüzyılda Chinwin Nehri kıyısına yerleşmiş. Üç küçük Khamti Long Thai Eyaleti oluşturdu ve oldukça gelişmiş bir medeniyet geliştirdiler. Burmalılar tarafından köleleştirilmekten kurtulanlar, kuzey Myanmar'ın verimli üçgeninde, Mali ve Nmai nehirleri arasındaki mevcut konularına yerleştiler. Sınırın öte tarafında, Hindistan'ın kuzeydoğusundaki Arunaçal Pradeş ve Assam eyaletlerinde 8.000 veya daha fazla Khamti insanı yaşıyor ve burada planlanmış (resmi) bir kabile olarak kabul ediliyor. Arunaçal Pradeş'te Lohit, Changlang, Aşağı Subansiri ve Tirup bölgelerinin yanı sıra Dibang Vadisi ovalarında yaşarlar. Ek sayılarda Khamti Assam Eyaletinde, özellikle Assam Eyaletinin Lakhimpur, Dhemaji, Dibrugarh ve Cachar bölgelerinde yaşamaktadır. Bkz. "Khampti in Myanmar (Burma)", https://joshuaproject.net/people_groups/12650/BM

⁹⁵ Doğu Hindistan'da yetişen jüt adlı bir bitkiden üretilen kumaştır. Sağlamlığı fazla ve esnekliği azdır. "Jüt Ne Demek, Jüt Lifleri, Jüt Kumaş Özellikleri", <https://tekstilsayfasi.blogspot.com/2013/01/jute-lifi-jut-nedir-ozellikleri.html>

⁹⁶ Gaddi adlı yastık *Âin-i Ekberî*'de *gadileh* adı ile şöyle tanımlanmaktadır: "Gedileh (گدله): Filin sırtı üzerine konan yastık/büyük yastıktır (تکیه: tekiye). Onun üzerinde halatlar vardır. Sırtı yaradan korur ve rahatlık verir." Fil yastıkları hakkında başka görseller ve daha fazla bilgi için bkz. Kansoy, Aralık 2020, 16; Ebu'l-Fazl-ı 'Allâmî 1872, C I, 136; Abul-Fazl-ı 'Allâmî 1873, C I, 128.

konularak meydana getirilir. Filin boyutuna göre yerleştirilecek *ghedra* sayısı değişmektedir. Üç veya dört *ghedra* kullanılabilir⁹⁷.

Resim 40: Khamtiler Tarafından Yük Eyeri Oluşturmak İçin Kullanılan Gaddi ve Ghedra Adlı Yastıklar
Kaynak: Lainé 2016, 181-182, fig. 8.1, 8.2 ve 8.3.

Çift kat halattan/urgandan oluşan bir “bel kemeri” (*sai pan/piçveh*)⁹⁸, hayvanın karnına sarılır. Eyeri saran bel kemeri (*sai pan*), *sai kat*⁹⁹ adlı küçük bir urgan ile bağlanan uçlarda iki düğümden oluşur. Bu halat, 15 inç kalınlığında dikdörtgen yastıklardan (*ghedra*) oluşturulan eyerin dağılmamasını sağlar. Eyer üzerinde oluşturulan düğümden çıkan ve göğüs kemerini [*sai pan kho*¹⁰⁰]¹⁰¹ oluşturan başka bir çift ip ile hayvanın göğsü çevrelenir. Tomrukları sürüklerken hayvana zarar vermemek için deri ile koşum takımları arasına saman dolgular yerleştirilir. Bu binit, yeni ince urganlar ile hayvanın eyerinin her iki tarafına da takılır. Her iki tarafta, kucak kemerine (*sai pan*) fil yastığı (*gaddi*) hizasından sürüklenme zincirleri (*sai lik*) bağlanır. Sürüklenme zincirleri arkaya doğru uzatılarak [çekilmek istenilen tomruklara bağlanırlar]. İki küçük tahta parça, dolanmış halatların her bir düğümünün ortasına yerleştirilir, böylece hayvan kütükleri çektiğinde eyer dengede kalır. Fillerin boyunlarının gerisine bir tür üzengi (*lakab*) yerleştirilir. Filler yerdeki kütükleri almak veya yuvarlamak için başlarını yere indirdiklerinde üzengi içindeki ayaklar muhtemelen kaymaz¹⁰².

⁹⁷ Lainé, 2016, 190-191.

⁹⁸ *Sai pan* adlı koşum *Âîn-i Ekberî*’de *piçveh* adı ile şu şekilde tanımlanmaktadır: “Piçveh (پچوه): Halat bir kemerdir. Filin sağrısı (سرین : sorin) üzerine asarlar/bağlarlar. Bhoi (بهوی : fil sırtındaki savaşı) ona yaslanır ve ok atarken yardımcı olur/dayanak olur.” Piçveh hakkında daha fazla malumat ve görseller için bkz. Kansoy, Aralık 2020, 17-19; Ebu’l-Fazl-ı ‘Âllâmî 1872, C I, 137; Ebu’l-Fazl-ı ‘Âllâmî 1873, C I, 128.

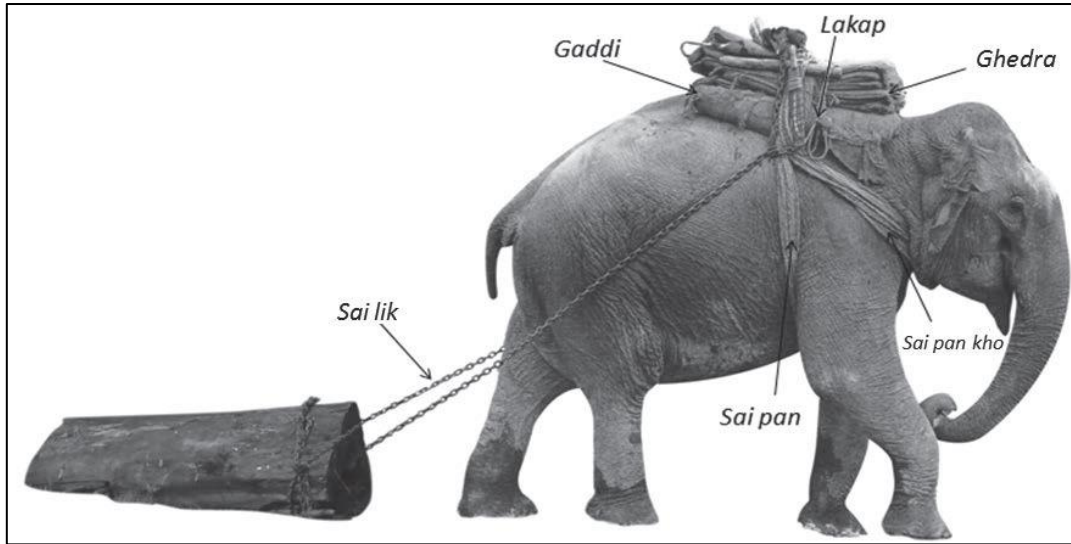
⁹⁹ Metide *sai kat* hakkında açıklama yapılmamaktadır.

¹⁰⁰ Kho: Kuşak, Kemer. Bkz. Salemink (2001), 82.

¹⁰¹ *Âîn-i Ekberî*’de tanımlanan fil binit takımları arasında *sai pan kho* (göğüs kemeri)nin doğrudan muadili bulunmamaktadır. Bununla birlikte eserde tanımlanan *dör/dovr* adlı binitin boyundan dolanış şekli *sai pan kho* adlı binite benzemektedir. Bu binit filin boyunun ve kuyruğunun altından dolanarak filin bütün vücudunu sarmakta ve gövdenin ortasındaki piçveh adlı halat kemer ile de kesişerek düğümlenmektedir. Eserde *dör* hakkında şu tanım verilmektedir: “Dör/dovr (دور): Kuyruktan boyna kadar (uzanan) çok iri bir urgandır. Gerektiği gibi bağlandığında sadece bir süs değildir ayrıca fil uygunsuz hareketler yaptığında onu durdurmaya yarar. Ayrıca ona pek çok süs ve zinet (پیرایه: pirâye) bağlarlar.” Dor hakkında daha fazla malumat ve görseller için bkz. Kansoy, Aralık 2020,14-15; Ebu’l-Fazl-ı ‘Âllâmî 1872, C I, 137; Ebu’l-Fazl-ı ‘Âllâmî 1873, C I, 128.

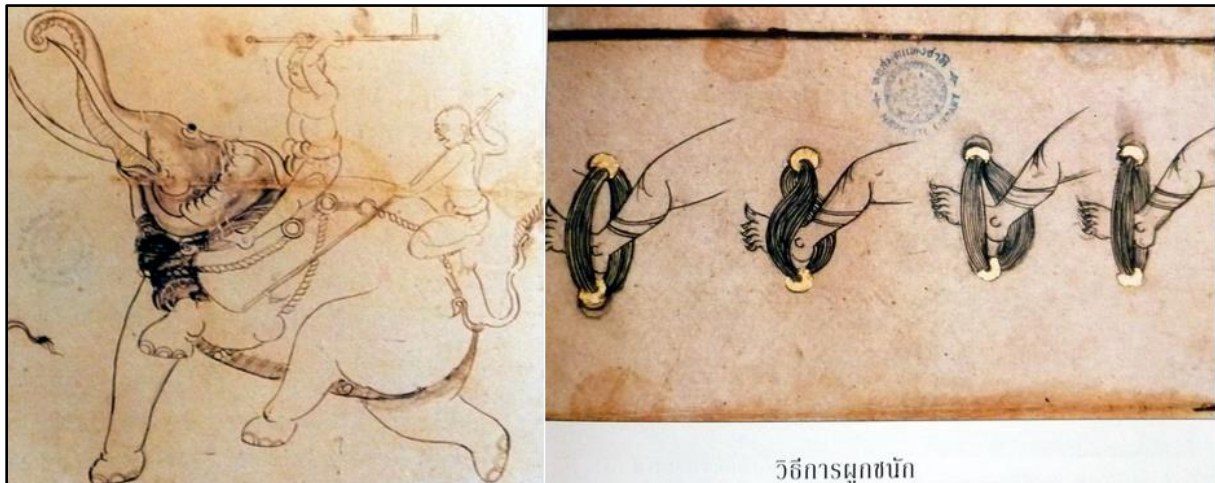
¹⁰² Lainé, 2016, 191.

Resim 41: Tomrukları Sürüklemek için Halatlar ve Ekipmanlar (Kaynak: Nicolas Lainé).
Kaynak: Lainé 2016, 192, fig. 8.4.

Myanmar'da kullanılan fil üzengileri (*lakap*) yeni bir uygulama değildi. Bu binit takımı daha önce Tayland'da da kullanılmıştır. Yalnız Tayland'da kullanılan fil üzengileri ön bacak hizası (boyun gerisi) yerine boyunda yer almaktadır. Tayland fil üzengileri aşağıdaki çizimlerde görülmektedir.

Resim 42: Fil Üzengileri (Tayland, Çizim muhtemelen şu kitaptan alınmıştır: Natthaphat Chantawit (1999), Kraliyet Fil Kitabı/Kraliyet Taşıtı Fil (หนังสือช้างราชพาหนะ), Bangkok: Tayland Ticaret Örgütü Öğretmenler Konseyi).

Kaynak: Kaynak: "Inao'dan Soran Bir Fil Hikayesi Vardı",

<http://topicstock.pantip.com/library/topicstock/2009/03/K7647760/K7647760.html>

Khamtilerin kullandıklarından farklı yük eyeri çeşitleri de bulunmaktadır. Aşağıda farklı bir yük eyeri çeşidine ait örnekler yer almaktadır¹⁰³. Diğer eyer çeşidinden farklı olarak fil tomrukları yuvarlamak için başını yere indirdiğinde *filbân* tek eliyle bu eyere tutunarak dengesini sağlayabilmektedir. Böylece üzengiye (*lakap*) gerek kalmamaktadır. Görseller incelendiğinde göğüs kemerinin (*sai pan kho*) yük taşımada çok daha önemli olduğu, ağırlığın büyük ölçüde bu kemere yüklendiği anlaşılmaktadır. Sadece ilk görselde bel kemeri (*sai pan*) bulunması da bu durumu pekiştirmektedir. En sağda yük eyerinin tefriş edilmemiş çizimi bulunmaktadır.

¹⁰³ Yük eyeri İngilizcede fil sürükleme eyeri (elephant dragging saddle) adı ile anılmaktadır. Fil yük eyerini/sürükleme eyerini meydana getiren tahtaların boyutları için bkz. Evans (1910), 39.

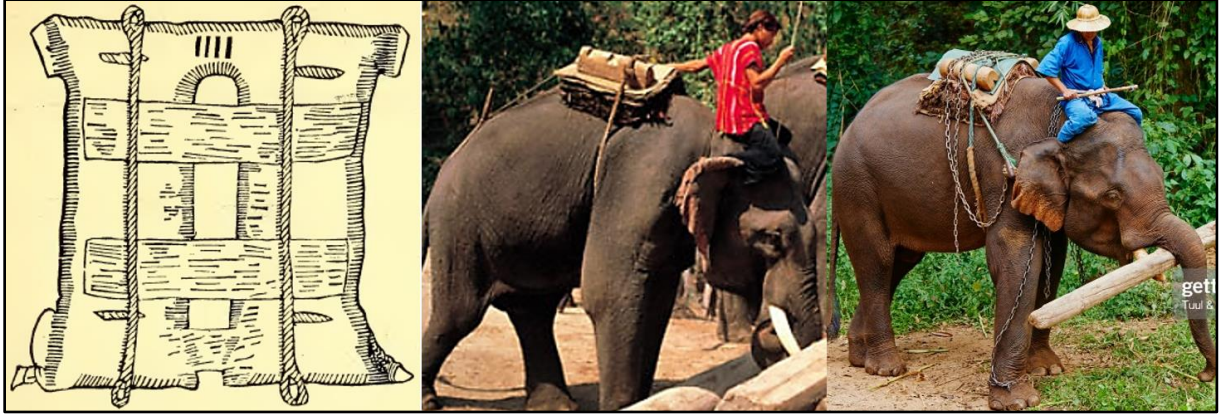

Resim 43: Yük Taşıyan Fillerin Koşumları (I. Minyatür: 1801/1897 yılı, Burmadaki yaşamı betimleyen bilinmeyen Sin-Mya adlı Burmalı bir ressam, Bodleian Kütüphanesi, Oxford Üniversitesi; II. Fotoğraf: Myanmar'da Yük Taşımada Kullanılan Bir Fil, foto Lekh Chailert; III. Fotoğraf: Myanmar, foto Ruben Salgado / Getty Images; IV. Çizim: Fil Yük Eyeri/Fil Sürükleme Eyeri Çizimi).

Fotoğraf: British Instructional Films Ltd tarafından 1940-49 yıllarında Burma'daki filler hakkında çekilen kısa bir filminden alınma, filmin ikinci yarısı)

Kaynaklar: "Bodleian Library", <http://zone47.com/crotos/?p=4&p195=82133>; Shepherd ve Nijman (2008), 1; Platt (17 Eylül 2015); Evans (1910), 39, fig. 6.

Yukarıda tanıtılan yük eyerlerinin basit bir türü daha bulunmaktadır. Bu eyer *guddela* ve *guddee* adlarını taşıyan iki ayrı yastık çeşidinin üst üste yerleştirilmesi ile meydana getirilmektedir. *Guddela*¹⁰⁴, genellikle birbirine dikilmiş ve bezle kaplanmış yumuşak keçe halı (*numdah*)¹⁰⁵ katmanlarından oluşur. Fillerin gövdelerini (yük çekme esnasında meydana gelebilecek) aşınmadan korumak için gövdenin yanlarına yerleştirilen yaklaşık 4 inç (10.16 cm.) kalınlığındaki bir yastıktır. Bu yastık üzerine ise filin omurgasını basınç ve sürtünmeden koruyan *guddee* adlı bir başka yastık yerleştirilir. *Guddee*, kamış dolgululu bir yastıktır ve üzerine omurgayı karşılaması için uzunlamasına bir açıklıkla [iki] kütük döşenir¹⁰⁶. Bazen söz konusu kütükler üzerine zincir ve halatların geçebilmeleri ve eyere sağlamca tutunmaları için derin oyuklar açılmaktadır.

Resim 44: İki Yastıklı Basit Yük Eyeri (I. Çizim: *Gudde*: *Guddela* adlı fil yastığı üzerine yerleştirilen omurgayı basınç ve sürtünmeden koruyan yastık, Sanderson'ın model *guddee*'si; II. Fotoğraf: Tayland; III. Fotoğraf: Tayland).

Kaynaklar: Evans (1910), 43, fig. 7; "Elefanten heben Holz Chiang Mai Thailand", [https://www.alamy.de/elefanten-heben-holz-chiang-mai-thailand-image470028.html?pv](https://www.alamy.de/elefanten-heben-holz-chiang-mai-thailand-image470028.html?pv;); "Thailand, Chiang Mai, Chiang Dao, elephant training", <https://www.gettyimages.co.uk/detail/photo/thailand-chiang-mai-chiang-dao-elephant-training-royalty-free-image/521728148?adppopup=true>

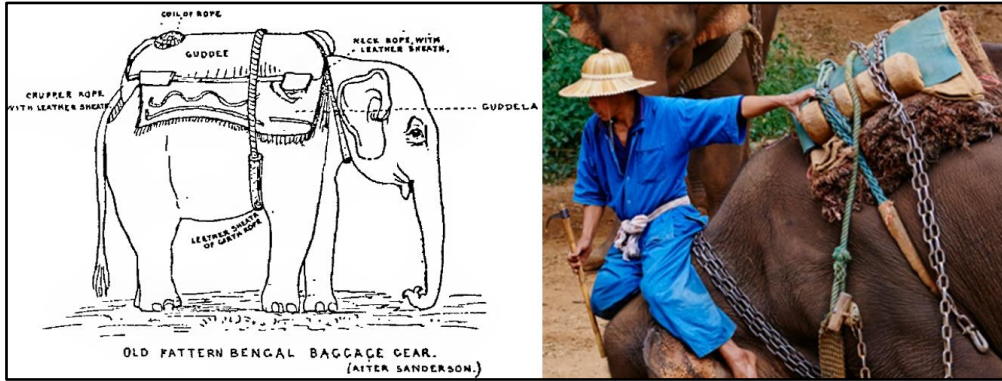
¹⁰⁴ Guddela: Bir tür Hint keçesi olan numdah'dan yapılan dolgu.

¹⁰⁵ Numdah: Keçe halı. Bkz. Smith, "A GLOSSARY OF HINDUSTANI - URDU - HINDI words to be found in Kipling's Works", http://www.kiplingsociety.co.uk/facts_gloss.htm; Nammad: Kaba bir Hint keçesinden yapılmış işlemeli bir halı. Bkz. "Nammad", <https://reversedictionary.org/wordsfor/numdah>; Numdah: Bu genellikle bambwe ağacının (*Careya arborea*) yaklaşık 3 ft x 4 ft boyutunda pedler halinde giydirilmiş kabuğundan oluşur. Kabuk, ağaçtan tek parça halinde sıyrılır ve lifte olduğu gibi tamamen parçalamadan, bir miktar ağır aletle lifin gevşemesine yetecek kadar dövülerek kullanıma hazırlanır. Düzgün bir şekilde hazırlırsa, bu şekilde işlenmiş bir bambwe parçası jüt gibi yumuşak ve esnek yapılı ve çok nadiren yıpranmaya neden olur. Kabuğun kendisi de doğrudan serildiği cildi soğutan ve sertleştiren büzücü özelliklere sahiptir. Tümü hemen hemen aynı şekilde hazırlanan şaw (*Sterculia ornata*, *versicolor* ve *villosa*) gibi kullanılan başka kabuklar da vardır; ancak ilk bahsedilen daha genel olarak kullanılmaktadır. Kabuğun üzerine eyerlerin yerleştirildiği bir veya iki yeşil deri yapılıdır. Evans (1910), 39.

¹⁰⁶ Evans (1910), 42-43.

Aşağıdaki çizim ve fotoğrafta eyerin alt kısmında *guddela* ve onu meydana getiren kalın keçe tabakası ile eyerin üst kısmında üzerinde kütükler bulunan *guddee* daha net bir şekilde görülebilmektedir.

Resim 45: Gudela ve Guddee (I. Çizim: 1882 yılı, Sanderson'un geliştirmelerinden sonra binitin geldiği durum, Filin kuyruk kısmındaki yazı: *Crupper rope with leather sheath*: eyerin ileri doğru kaymaması için kuyruğun altından geçirilen deri kılıflı ip; II. Fotoğraf: *Guddee* adlı keçe tabakasının yandan görünüşü).

Kaynaklar: Steel, 1885, lii, Plate 3; "Thailand, Chiang Mai, Chiang Dao, elephant training", <https://www.gettyimages.co.uk/detail/photo/thailand-chiang-mai-chiang-dao-elephant-training-royalty-free-image/521728160?adppopup>

Göğüs kemeri (*sai pan kho*) kullanılmadan önce bu kemer yağ ile yumuşatılır ve filin göğsü çalışmadan önce iyice yağlandığından, kemer kısa süre sonra onu yumuşak ve esnek hale getirmek için yeterince yağı emer. Ancak bu kayış dikkatli olursa bile yalnızca üç haftadan bir aya kadar dayanır. *Filbânlar* hayvanları için göğüs kemerleri yaparlar ve genellikle stoklarını uygun oranda tutarlar¹⁰⁷. Kısa sürede eskimelerinden ve hazırda stok bulundurma gerekliliğinden göğüs kemerinin (*sai pan kho*) bel kemerinden (*sai pan/piçveh*) çok daha önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki fotoğraflarda göğüs kemerlerinin daha detaylı görüntüleri yer almaktadır. En sağda yer alan fotoğrafta "yük çekme zinciri" (*sai lik*) üzerinden çıkan uzunlamasına bir düğmenin (ahşap/demir) göğüs kemeri iliğinden (halka) geçirildiği görülmektedir. Böylece göğüs kemeri filin vücuduna ve yük eyerine sabitlenmiş olmaktadır. Ayrıca söz konusu fotoğrafta yük eyerinin altına farklı tarzda bir yastık seti yerleştirildiği dikkati çekmektedir. Görüldüğü üzere üst üste iki yastık yerine eyerin sağ ve sol alt taraflarına iki ayrı yastık yerleştirilmiştir.

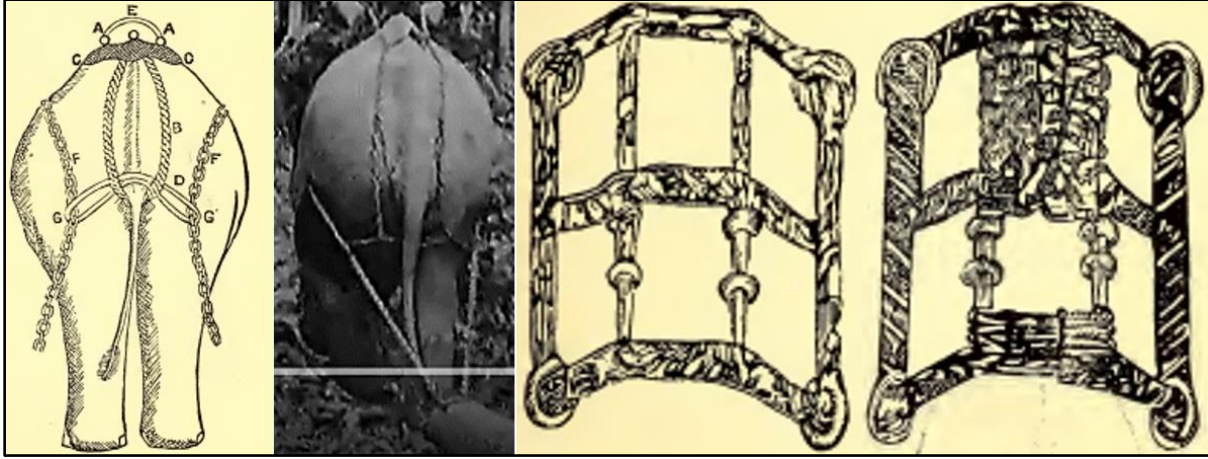

¹⁰⁷ Evans (1910), 40.

Resim 46: Fil Gögüs Kayışı/Sai Pan Kho (I. Fotoğraf: Myanmar, foto Molly Ferrill; II. Fotoğraf: Tayland, 19 Eylül 2005 Pazartesi, Elephant Reintroduction Foundation, Khet Chatuchak, Bangkok 10900 Thailand; III. Fotoğraf: Myanmar).

Kaynaklar: Ferrill (April 11, 2017); "Daily News newspaper interview about the Foundation", <http://elephantreintroduction.blogspot.com/2005/09/>; "Exploring Pho Kyar Elephant Camp in Myanmar", <https://discoverydmc.com/blog/myanmar-travel-stories/pho-kyar-elephant-camp-myanmar/>

Fillerin ağır yükleri taşıyabilmeleri için yukarıda tanıtılan binitler yeterlidir. Ama bazen takviye binitler eklemek gerekmektedir. Takviye için aşağıda görselleri verilen ek zincirler ve halatlar ile demirden eyerler kullanılmaktadır. Sürükleme zinciri (*sai lik*) üzerine aşağıda sol başta çizimleri verilen destek donanımı eklenmektedir. Bazen yükün niteliğine göre demir eyerler de kullanmak gerekebilmektedir¹⁰⁸.

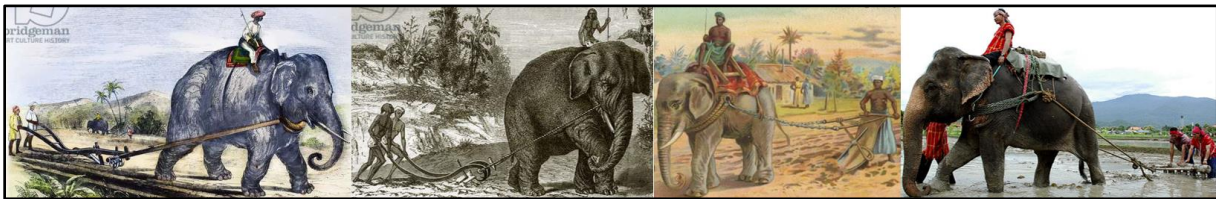

Resim 47: Sai Lik Destek Donanımı ve Demir Yük Eyerleri (I. Çizim: A-Eyer, C- Eyer yastığı, E- Güçlü bir halat veya zincirden oluşan bir göbek kemeri, B-Göbek kemerine bağlı ve hayvanın kuyruğunun altından sıkıca geçen halat, D- Askı kayışı, zincir veya halat olabilir, F-Sürükleme/Yük Taşıma Zincirleri; II. Video: British Instructional Films Ltd tarafından 1940-49 yıllarında Burma'daki filler hakkında çekilen kısa bir filmde alınma, filmin ikinci yarısı; III. Çizim demir yük eyerleri).

Kaynaklar: Evans (1910), 41, fig. 6a; Jonathansaha, 22 Eylül 2014; Evans (1910), 43, fig. 8.

Yukarıda görüldüğü üzere eyerden çekilen ek halatlar/zincirler ile iki yandan gelen sürükleme zincirleri (*sai lik*) kuyruğun altından/üstünden geçen ve yere paralel uzanan bir halat/zincir vasıtası ile birbirlerine bağlanmaktadır. Böylece yükler çok daha muhkem bir şekilde fillere bağlanır ve daha az yalpa yapacak şekilde taşınabilirler.

Filler yük çekme zincirleri/halatları (*sai lik*) üzerine çeşitli tarım aletleri bağlanması suretiyle tarlaları sürmek için de kullanılmaktadır. Bu konudaki görseller aşağıda yer almaktadır.

Resim 48: Tarımda Çalışan Filler ve Sai Lik Adlı Binit (I. Resim: Hindistan'da şeker plantasyonunda bir tarlayı süren bir fil, ahşap oyma, 1847; II. Resim: Seylan'da çalışan fil, All Round the World, Birinci Seri 1868; III. Resim: Çiftlik fili, 20. Yüzyılın başları Seylan; Fotoğraf IV: Günümüz, Tayland'ın kuzeyindeki Chiang Mai eyaletindeki Karen köylüleri pirinç tarlasını sürüyor).

Kaynaklar: "Elephant Plowing", <https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/3369518/summary?context>; "Working elephant in Ceylon",

<https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/338322/summary?context>; "Ploughing by elephant, Ceylon",

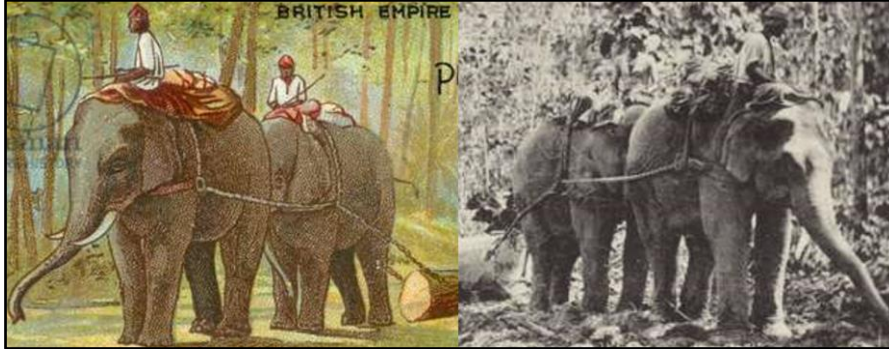
<https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/459439/summary?context>; "Karen villagers",

<https://www.outlookindia.com/photos/single/16158>

¹⁰⁸ Evans (1910), 41-43.

Yük çekme zinciri (*sai lik*) kullanımının başka bir yöntemi daha bulunmaktadır. Muhtemelen daha ağır yükleri taşımak için veya daha az güç sarf etmek amacı ile çift yük çekme zinciri (*sai lik*) katar yapacak şekilde kullanılmaktadır. İlkinin sonuna ikinci bir fil koşulmakta ve ikinci yük çekme zinciri üzerine de yük bağlanarak ağır kalibreli toplara varıncaya kadar her türlü malzeme daha kolay bir şekilde çekilmektedir.

Resim 49: İki Fil ve Çift Sai Lik Kullanımı (I. Resim: Seylan. XX. yüzyılın başlarına ait Britanya İmparatorluğu konulu sigara kartlarından birinin resmi; II. Fotoğraf: XX. Yüzyıl, Look and Learn / Elgar Collection / Bridgeman Images).

Kaynaklar: “An Elephant Team, Ceylon”, <https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/3624688/summary?context>;
“Elephants in the Jungle”, <https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/811140/summary?context>

İngilizler yukarıda görselleri verilen çift yük çekme zinciri kullanma yöntemini ağır kalibreli topları çekmek için kullanmışlardır¹⁰⁹. İngiliz ordusunda bu tip binitlerin ve koşumların ağır silahları taşımak amacıyla 1840’lardan itibaren kullanılmaya başlandığı *The Illustrated London News* gazetesinin 8 Mayıs 1858 tarihli baskısında belirtilmektedir¹¹⁰. Aşağıda 1896 yılında ve 1905 yılında ağır savaş toplarını benzer bir yöntem ile çeken İngiliz ordusu fillerini, topçu bataryalarını gösteren iki fotoğraf bulunmaktadır¹¹¹.

¹⁰⁹ Filler, İngiliz ordusu tarafından savaş malzemelerini taşımak ve mühendislik operasyonları için kullanılmıştır. İngilizler Güneydoğu Asya’nın atlara ve katırlara erişilemeyen yoğun ormanlarında veya engebeli Afgan dağlarında, filleri tedarik operasyonlarında yeri doldurulamaz tugaylar halinde organiz etmişlerdir. Bkz. “Joseph Austin Benwell - Scenes from India”, <http://josephaustinbenwell.yolasite.com/scenes-from-india.php>

¹¹⁰ “Joseph Austin Benwell - Scenes from India”, <http://josephaustinbenwell.yolasite.com/scenes-from-india.php>

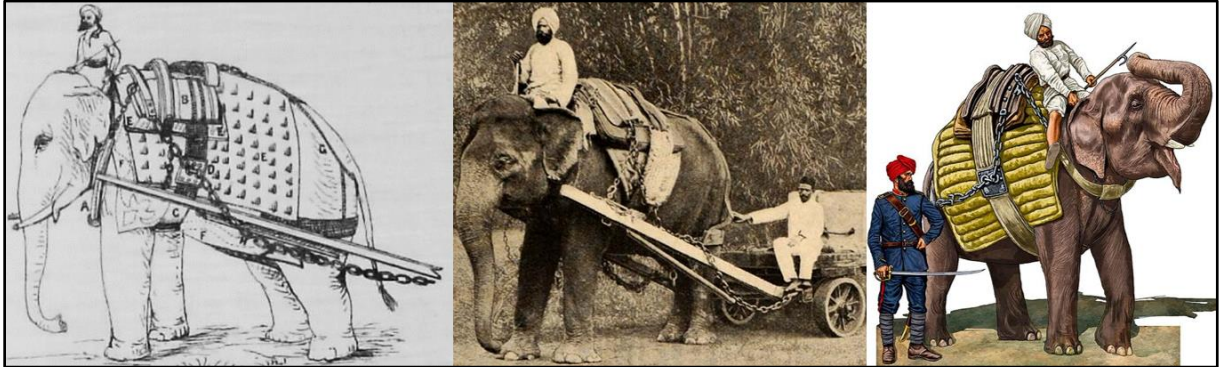
¹¹¹ Savaş topu taşıyan filler ve binit takımlarını gösteren daha erken tarihli, 1858 ve 1879 (İkinci Afgan Savaşı ve Çarasiab Muharebesi) iki gravür ve bir oyuncak canlandırması için ayrıca bkz. “Joseph Austin Benwell - Scenes from India”, <http://josephaustinbenwell.yolasite.com/scenes-from-india.php>; “Battle of Charasiab”, <https://www.britishbattles.com/second-afghan-war/battle-of-charasiab/>; “43125 - İngiliz Deniz Tugayı - Fil Bataryası”, http://www.britains-toy-soldiers.com/archive/wbritains_mutiny.htm

Resim 50: İngiliz Sömürge İmparatorluğunda Savaş Topu ve Yük Taşımada Kullanılan Filler ve Ekipmanları (Üstteki Fotoğraf: 1896 yılı, Secunderabad, India, foto Henry Guttmann/Hulton Archive; Alttaki Fotoğraf: 1905 yılı, foto Pictorial Press).

Kaynaklar: “An elephant battery of the Indian Army in Secunderabad, India, 1896”, <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/an-elephant-battery-of-the-indian-army-in-secunderabad-news-photo/107247425?adppopup=true>; “BRITISH INDIAN ARMY Artillery unit with Elephants about 1905”, <https://www.alamy.com/stock-photo-british-indian-army-artillery-unit-with-elephants-about-1905-88276002.html?pv=1&stamp>

Aşağıda XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın başında İngiliz batarya fili binitlerinin daha detaylı ve net görselleri yer almaktadır.

Resim 51: İngiliz Ordusu Mühimmat Filleri (I. Çizim: 1882 yılı, İngiliz Ağır Top Arabası Fili Binitleri; II. Fotoğraf: Fil arabası ile piyano gönderilmesi, Jabalpur, India, 31 Temmuz 1908, Hampton’s Magazine Advertiser, 21, III. Canlandırma: II. İngiliz-Afgan Savaşı’nda (1878-1880) İngiliz Ordusunda Fil, canlandırma Giorgio Albertini).

Kaynaklar: Steel, 1885, lii, Plate 3; “Elefanto Indiano Dell’esercito Anglo-Indiano”, <https://weaponsandwarfare.files.wordpress.com/2016/11/rle6.jpg>; “PEOPLE OF INDIA PHOTOS: Britain’s Fighting Elephants”, <https://peopleofindia1868-1875photos.blogspot.com/2011/11/second-anglo-burmese-war-elephant.html>

Yukarıda sol başta verilen çizim, diğer görseller ve İngiliz topçu el kitabına göre ağır savaş topu taşıyan fillerin binitleri şunlardır:

A. Deri ile kaplanmış ve çevrelenmiş kalın kenevir ipi [= Yükün ileri ve geri kaymamasını sağlayan boyun ipi¹¹²].

¹¹² Evans (1910), 44.

- B. Ahşap eyer, bir levha sac ile kaplanmıştır. [= Yük eyeri]
 C. Birlikte dikilmiş beyaz pamuk ipin çevresi ve kolan [= Göğüs kemeri].
 D. Demir levha ve zımba [= Göğüs kemerinin ortasındaki mukavemet arttırıcı demir levha ve zımba, ayrıca üzerinde yük çekme zincirinin geçirildiği bir halka bulunmaktadır].
 E. Kalın pamuklu pedler [= Capitone¹¹³ bir battaniye (*jhul*: fil halısı) üzerine serpiştirilmiş küçük yastıklar].
 F. Deri kayış aynı şekilde [= Filin karnı altından/sağrı üzerinden¹¹⁴? kış tarafına doğru uzana bir deri kayış].
 G. Beyaz pamuk ipli kuskun [= Eyerin ileri doğru kaymasını önlemek için filin kuyruğunun altından geçirilerek eyere bağlanan kayış/kuyruk tutucu (*domachi/domçi*)¹¹⁵]
 H. [Top arabasını taşımak için] zincir koşum kayışı [= Yük çekme zincirlerine benzer]¹¹⁶.

Fil Minderi: *Âîn-i Ekberî*'de fil yastıklarına (گدله: *gedileh*) yer verilmekte fakat fil minderlerinden bahsedilmemektedir¹¹⁷. Tahtirevan (*howdah*)¹¹⁸, mühimmat sandıkları ve üzerlerine binen kişilerin ağırlığından fillerin sırtlarının incinmemesi için altlarına iki kat halinde bazen de tek kat halinde büyük ve kalın minderler yerleştirilmekte ve üzerlerine de kalın bir halı serilmektedir. Tahtirevan altında kalan büyük minder genellikle, tahtirevanı çevreleyen fırfırlı/pileli bir örtü ile veya minder üzerine örtülen ve her iki sağrıdan aşağıya doğru sarkan büyük bir halı tarafından gizlenmektedir. Böylece daha derli toplu bir görünüm elde edilmektedir. Bu nedenle bahsi geçen büyük minderler minyatürlerde görülememektedir.

Resim 52: Fil Minderleri ve Minderi Gizleyen Etekli Tahtirevan (I. Fotoğraf: 1657 Yılında Şah Cihan Tarafından, Mhrrace Jasvan Singh'e Hediye Edilen Tahtirevan; II. Fotoğraf: XIX. Yüzyıl Canlandırması; III. Fotoğraf: Günümüz, Tamil Nadu).

Kaynaklar: “Jodhpur – Mehrangarh Fort 1”, <https://murrayfoote.files.wordpress.com/2014/06/dscf5654-edit.jpg>;
 “Elephant And Tiger”, https://www.tripadvisor.in/LocationPhotoDirectLink-g186411-d189274-i76465253-Royal_Armouries_Museum-Leeds_West_Yorkshire_England.html; Varma vd. 2008, *Captive Elephants of Tamil Nadu*, Arka kapak resmi.

Aşağıda Hollandalı bir ressam tarafından 1890 yılında çizilen fil sırtında kaplan avı resmi yer almaktadır. Bu resimde daha büyük tahtirevanların altına yerleştirilmek üzere daha büyük ve geniş minderler kullanıldığı ve bunların fillerin sırtına biraz daha farklı bir yöntemle bağlanmış oldukları görülmektedir. Hindistan’da 1900 yılında yapılan bir kaplan avı hazırlıklarını gösteren ortadaki fotoğraf da bu resmi doğrulamaktadır. Yalnız fotoğrafta minderin üstünde –altından halatlar geçebilecek şekilde ortadan mindere dikilmiş/bağlanmış- kalın bir örtü daha bulunduğu görülmektedir. Sağ tarafta ise günümüzde evliliklerde veya diğer sosyal ortamlarda kullanılan fillerden biri yer almaktadır. Bu fil

¹¹³ Döşemelik olarak veya giyim eşyası yapımında kullanılan, içine pamuk veya yün vatkı doldurularak dikilmiş işlemeli ve desenli kumaş. Bkz. Fidan, v.dğr., 2004, 2: 1540.

¹¹⁴ Steel’in kitabından verilen çizim çok net değil. Kayışın nasıl geçtiği yandan mı geçtiği karnı altından mı geçtiği tam anlaşılmıyor. Fakat ağır savaş topu taşıyan fillerin binitlerini gösteren çizim üzerinde birinci “F” harfi boynun yan tarafında oluşuna göre bu kayış yandan, sağrı üzerinden geliyor da olabilir.

¹¹⁵ *Domçi* adlı binit daha sonra ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

¹¹⁶ Ağır savaş topu taşıyan fillerin binitleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Steel, 1885, lii-Ivi.

¹¹⁷ Fil yastığı hakkında daha fazla malumat için bkz. Ebu’l-Fazl-ı ‘Allâmî 1872, C I, 136; Kansoy, Aralık 2020, 16.

¹¹⁸ Fil tahtirevanlarına *Âîn-i Ekberî*’de yer verildiğinden, bu konuya önceki makalemizde değinildi. Bundan dolayı bu makalede yer verilmeyecektir. Bu hususta bkz. Kansoy, Aralık 2020, 26, 27; Ayrıca fil tahtirevanları ve bu tahtirevanlar içerisinde en az ve en çok ne kadar askerin savaşabildiğiyle ilgili tarihi kayıtlarla ilgili olarak bkz. Kansoy 2018, 1403-1406.

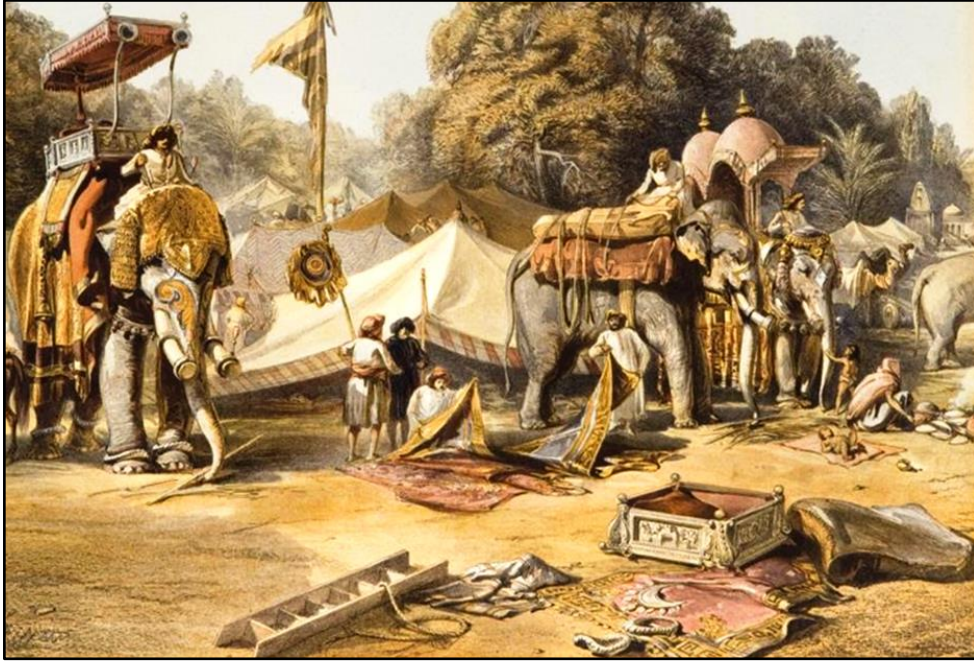
üzerine yerleştirilen minderlerin sol ön tarafında diğerlerinden farklı olarak bir de heybe bulunduğu görülmektedir.

Resim 53: Büyük Fil Minderlerinin Fil Sirtına Bağlanması (1890 Yılı, Hollandalı Ressam; II. Fotoğraf: Hindistan, 1900; III. Fotoğraf: Günümüz, Hindistan, Bihar).

Kaynaklar: “Tiger Hunting”, <https://martanijhuis.wixsite.com/elephantsmemory/collection?lightbox=dataitem-1qjkupiz2>;
“Preparations for a tiger hunt in India, 1900”, [https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/3018345/summary?context;](https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/3018345/summary?context;Varma, Ashraf ve Sujata 2010, 49, fig 41a)
Varma, Ashraf ve Sujata 2010, 49, fig 41a.

William Simpson tarafından 1867 yılında çizilen aşağıdaki resimde fil minderleri ve üzerlerine yerleştirilen diğer binitler bütün ayrıntıları ile tasvir edilmiştir. Bu resimde hem fil minderlerinin yerleştirilmemiş hali (yerde) hem de yerleştirilmiş ama üstü fil halısı (*jhul*) ile örtülmemiş hali görülebilmektedir. Soldan ikinci filin üzerine minderlerin kalın organlar ile sabitlendiği betimlenmektedir. En solda duran filin minderi üzerine ise halı (*jhul*) örtülmüş ve üstüne de tahtrevan (*howdah*) yerleştirilmiştir. Bundan dolayı soldaki filin minderi minyatürlerde olduğu gibi görülememektedir.

Resim 54: Tahtrevan Yerleştirilmeden Önce Üzerine Minder ve Örtü/Fil Halısı Konularak Hazırlanan Bir Kraliyet Fili (1867, Sanatçı: William Simpson, Yayıncı: Day and Son, Mihrace Holkar'ın kraliyet filleri, filbânları veya eğitmenleri tarafından tören yolculuğuna hazırlanıyor).

Kaynaklar: “Pheel Khana - Fil Mahallesi, Holcar Kampı”,
[http://asianart.emuseum.com/view/objects/asitem/search@/73?t.state:flow=7a92f456-a5c1-4fa8-8dbf-abda41b335fd;](http://asianart.emuseum.com/view/objects/asitem/search@/73?t.state:flow=7a92f456-a5c1-4fa8-8dbf-abda41b335fd;Pheel Khana-elephants' quarters, Holcar's camp - 1867)
“Pheel Khana-elephants' quarters, Holcar's camp - 1867”,
https://www.rarebooksocietyofindia.org/postDetail.php?id=196174216674_10151057057171675

Aşağıdaki fotoğraflarda 1878 ve 1901 yılında İngiliz ordusu tarafından kullanılan fil minderi çeşitleri görülmektedir. Sol ve sağ taraftaki fotoğraflarda Hint halkı tarafından kullanılan ve İngiliz ordusunda da kullanılan geleneksel fil minderi görülmektedir. Ortadaki fotoğrafta ise muhtemelen ağır kalibreli top bataryası taşıyacak savaş filleri için üretilmiş iki tabakalı özel minder seti görülmektedir. Bu fotoğraftan anlaşıldığı kadarı ile alt kısma deliksiz minder yerleştirilmekte onun üstüne ise yerde duran delikli minder yerleştirilmektedir.

Resim 55: İngiliz Ordusu Savaş Filleri İçin Kullanılan Fil Minderleri (I. Fotoğraf: Büyük olasılıkla 1878'de Peşaver'de çekilmiş, çıkarılabilir dağ silahları kullanan bir fil bataryası, Farrukh Husain of Silk Road Books and Photos'dan alınmış bir fotoğraf; II. ve III. Fotoğraf: 1901 yılı, Hindistan, İngiliz Ordusu, Library of Congress Online Catalog, Tayland).

Kaynaklar: "Elephants in Afghanistan: Surveying the history of a pachyderm cultural frontier", <https://www.afghanistan-analysts.org/en/reports/context-culture/elephants-in-afghanistan-surveying-the-history-of-a-pachyderm-cultural-frontier/>; "Army Elephants of India, Unloading Heavy Burdens", <https://www.loc.gov/resource/stereo.1s27143/>; "Army Elephants of India - Mounting by the tail", <https://www.loc.gov/item/2020681874/>

Fil Sandıkları: Hindistan'da filler vergilerin, ganimetlerin ve başka değerli eşyaların ve savaş sırasında da çeşitli levazımata taşınmasında kullanılmaktaydı. Söz konusu şeyler kapaklı sandıklar içerisinde taşınmış olmalıdırlar. Bununla birlikte minyatürlerde fil sırtında bu tip sandıklar taşındığına nadiren tesadüf edilmektedir. Bazı bronz ve fildişi heykellerde ise çok detaylı bir şekilde bu sandıklar görülebilmektedir.

Aşağıdaki görseller fil sandıklarının nasıl olabileceği ve nasıl yerleştirildikleri hakkında bir fikir vermektedir. Bu sandıklar fil sırtına ortali olarak yerleştirilebileceği gibi sağlı sollu iki taraftan sarkacak şekilde de yerleştirilebilmektedirler. Sandıklar kapaklı ve kapalı olabileceği gibi üstü açık da olabilmektedirler.

Resim 56: Fil Sırtında Tek Sandık ve Sağlı Sollu Sarkıtulan İki Sandık Taşınması (I. Nadir Bir Kaşan Monokrom Çanak Çömleği Fil ve Binici, XIII. yüzyıl, Harzemşah Devleti Devri, Bonhams Müzayede Evi; II. Minyatür: Hürmüz şehri dışında ticaret, Elyazması 1410-1412, Marazine, Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Français 2810, 14v; III. Minyatür: Savaş sahnesi, 1577 civarı, İran).

Kaynaklar: "A Rare Kashan Monochrome Pottery Elephant and Rider", <https://www.bonhams.com/auctions/24197/lot/100/?category=list&epik=dj0yJnU9ZW9CMFp2Y0c3QVRFZWtGWEx0UmJTODIZdFhwR2J5ZDAmcD0wJm49aDlKckp6RUITUm15ZlVENGVySWVvdYz0PUFBQUFBR0hEbkVN>; "The Polo brothers (including Marco Polo) arrive in Ormuz from India in a cargo ship. Miniature in The Book of Wonders", <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10021503v/f36.item.zoom>; ve Saller 1999, 248; "The Combat of Khusraw Parviz and Bahram Chubina, Page from a Manuscript of the Shahname of the Firdawsi for Shah Isma'il II (r. 1576-77)", <https://collections.lacma.org/node/211682?epik=dj0yJnU9aFp0ZHLuZFc3c1FXTWFMdWJKZ2VUOXU4N2VkUm9QTE4mcD0wJm49NGRnbmFsYmtkOF96VXQ1c2VpRFIBQSZ0PUFBQUFBR0FSR3ln>

Aşağıda Vijayanagara İmparatorluğu (1336-1646) ile Dekken Beylikleri arasında yapılan Talikota Savaşı/Rakshasi-Tangadi Savaşı (23 Ocak 1565) sahnelerini gösteren minyatürler bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere fillerin sırtlarına üzerlerinde bayraklar bulunan sandıklar yerleştirilmiştir. Savaşın hengamesinde sandıklardan bazıları savaş alanının çeşitli yerlerine düşmüştürler. Sandıklar incelendiğinde küp formunda oldukları görülmektedir. En sağdaki minyatürde en üste yere düşen sandığın küp şeklinde olduğu diğerlerine göre daha belirgindir. Dikkati çeken bir husus da sandıklardan bazılarının sağ ve sol taraflarına kare veya üçgen şeklinde ikişer bayrak takılmış olmasıdır.

Resim 57: Fil Sirtında Sandık Üzerinde Bayrak Taşıma Geleneği I (I. Minyatür: Ta'rif-i Husain Shahi, I. Hussain Nizam Shah Kroniği; II. Minyatür: Ta'rif-i Husain Shahi, 1565 Yılı, Rakshasi Savaşı'nda Hindu ordusunun yenilgisini tasvir ediyor, Tarif-i-Husayn Shahi'den, The Australian National University Archives; III. Minyatür: Ta'rif-i Husain Shahi, The Australian National University Archives).

Kaynaklar: Haidar, N. N. ve Sardar M. (2015), 58, fig. 38 ve "Battle of Talikota", https://www.wikiwand.com/en/Battle_of_Talikota; "Tarif-i Husayn Shahi, c. 1565: "Battle of Rakshasi-Tangadi - Execution of Rama Raya", <https://openresearch-repository.anu.edu.au/handle/1885/188158>; "Tarif-i Husayn Shahi, c. 1565: Battle of Rakshasi-Tangadi - The defeat of the Hindu army", <https://openresearch-repository.anu.edu.au/handle/1885/188160> ve <https://openresearch-repository.anu.edu.au/handle/1885/188161>; Karnad (2019), Kapak fotoğrafı.

Yukarıdaki minyatürlerde görülen fil sırtında bayraklı sandık taşıma geleneğinin daha sonraki asırlarda da devam ettiği aşağıda sağ tarafta yer verilen XIX. yüzyıla tarihlenen fildişi heykelcikten anlaşılmaktadır.

Resim 58: Fil Sirtında Sandık Üzerinde Bayrak Taşıma Geleneği II (I. Minyatür: Ta'rif-i Husain Shahi, The Australian National University Archives; II. Fildişi boyanmış heykelcik, XIX. yüzyıl, 5.5. cm., Salar Jung Museum, Hyderabad).

Kaynaklar: "Tarif-i Husayn Shahi, c. 1565: Battle of Rakshasi-Tangadi", <https://openresearch-repository.anu.edu.au/handle/1885/188162>; "Ortaçağ Hindistanı 600-1500" <http://xenohistorian.faithweb.com/india/in02.html>; "Elephant With Mahout", http://museumsfindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-S-77-43-36782

Çin, Yunnan şehri, Kunming bölgesinde, Yunnan Provincial Museum'da bulunan aşağıda sol taraftaki heykel, fil sırtında nasıl sandıklar taşındığı ve bunların nasıl yerleştirilmekte olduklarını sergilemektedir. İki yana birer uzun dörtgen sandık ve aralarında kalan boşluğa ise kare bir sandık yerleştirilmiştir. Sandıklar kapaklı ve taşımayı kolaylaştırmak için kulplu olarak imal edilmişlerdir. Sağ taraftaki Hindistan, Salar Jung Museum'da sergilenen XIX. yüzyıl, fildişi oyma heykelde, fillerin sırtına ilk heykele benzer bir formda ama daha fazla sandık ve diğer gerekli eşyalar yerleştirilmekte olduğu ortaya çıkmaktadır.

Resim 59: Çin ve Hindistan'da Sandıklar ile Yük Taşıyan Filler (I. Fil Heykeli: Bronz, Yunnan Provincial Museum, Kunming, Çin; II. Fil Heykeli: XIX. Yüzyıl, Fildişi oyma, sağ ve soldan görünüşü, Salar Jung Museum, Hayderabad).

Kaynaklar: "Bronze Elephant and Rider", <https://www.flickr.com/photos/101561334@N08/9965266274/in/album-72157635943833255/>; "Bronze Elephant and Rider (9965266274).jpg", [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bronze_Elephant_and_Rider_\(9965266274\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bronze_Elephant_and_Rider_(9965266274).jpg); "Elephant With A Mahout", http://museumsfindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-XLVI-552-43385

XIX. yüzyılda Hindistan'da İngiliz ordusu mühimmatların bir kısmını doğrudan fillerin sırtlarına yükleyerek taşımıştır. Mühimmatın bir kısmını ise fillerin çektiği arabalar ve top arabaları üzerinde taşımışlardır¹¹⁹. Aşağıdaki görsellerde XIX. yüzyılda İngiliz yönetimindeki Hindistan'da ev eşyalarının, postaların ve savaş mühimmatlarının fillerin sırtlarına yüklenen sandıklar içerisinde taşındığı görülmektedir.

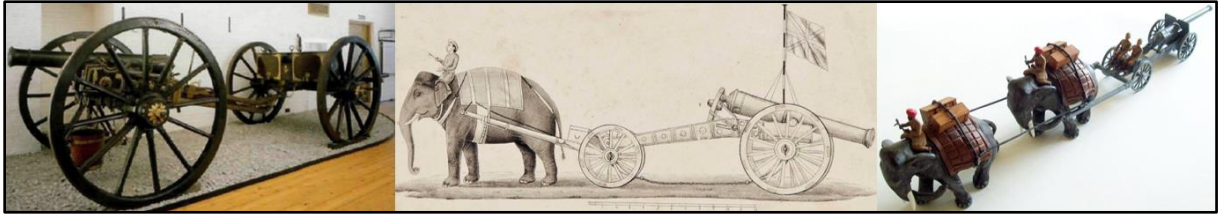

Resim 60: XIX. Yüzyıl İngiliz Hindistanında Savaşta ve Sivil Hayatta Eşyaların Fil Sırtında Sandıklar İçerisinde Taşınması (I. Resim: XIX. Yüzyıl, Hindistan, Hint Postanesi; II. ve III. Resim: "The Illustrated London News"den 'Savaşta Filler' adlı resim serisi, 1885-86 III. İngiliz-Burma Savaşı'nda İngiliz ordusundan filler).

Kaynaklar: "Indian postal service (chromolitho)", <https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/974271/summary?context>; Saller 1999, 232, 233; "THIRD ANGLO-BURMESE WAR. /nAn artillery elephant, part of an elephant battery at Tongo, India, just before the start of the Third Anglo-Burmese War. Engraving, English, October 1885", <https://www.alamy.com/stock-photo-third-anglo-burmese-war-nan-artillery-elephant-part-of-an-elephant-95974040.html> (Erişim 23.05.2021); "Elephant Battery", <https://www.gettyimages.fi/detail/news-photo/british-elephant-battery-in-action-during-war-in-burma-news-photo/3349049?adppopup=true> (Erişim 23.05.2021).

¹¹⁹ 1700'lerin sonlarında, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ordusunda 1.500 savaş fili vardı. İngilizler, Hindistan ve Burma'daki (Myanmar) sömürge ordularında ve hatta Afrika'da Habeş Seferi (1867-1868) sırasında filleri kullandılar. Filler, 1857 Sepoy İsyanı sırasında Hindistan'ın etrafında İngiliz birliklerini ve malzemelerini ve cephanelerini taşıdılar. Shell, (Summer 20215), 69-72; Sivasundaram (2005), 30-42; Wilson, 49-59.

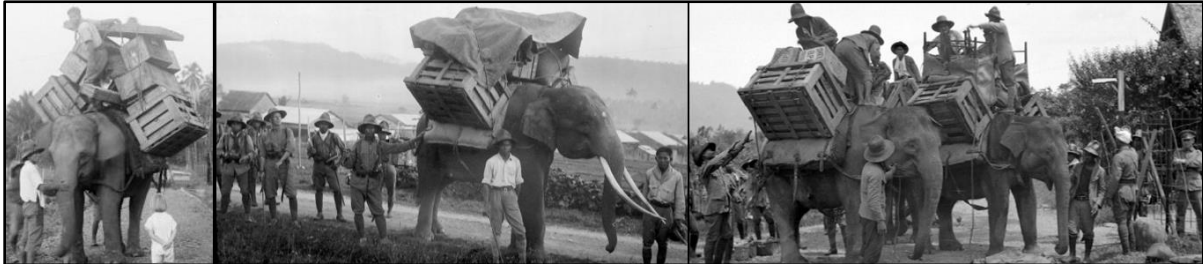
Filler tarafından çekilen toplar için gerekli olan “cephane sandıkları” da yine filler tarafından taşınmaktaydı. Sandıklar top arabasının ön tarafında taşınmaktaydı. Askerlerin bu sandıkların üzerine oturarak yolculuk yaptıkları görülmektedir. Bu sandık dışında fillerin sırtlarına da cephanesandıkları yerleştirilebilmekteydi. Aşağıda her iki duruma dair örnekler yer almaktadır. İlk fotoğraf Hindistan’da İngiliz-Sih Savaşları (I. Sih Savaşı: 1845 – 1846 ve II. Sih Savaşı: 1848 - 1849)¹²⁰ sırasında kullanılan bir top arabasına aittir. Araba üzerinde mühimmatın bulunduğu sandıklar görülebilmektedir. Peşinden gelen XIX. yüzyıla ait olan resimde bu top arabasının file bağlanmış hali görülmektedir. Her iki görselde de top arabasının ön kısmında cephanesandığı (*caisson/ammunition caisson*) taşınmaktadır. Üçüncü sırada XIX. yüzyılda Britanya Hindistanı’ndaki (British Raj) İngiliz askerlerini canlandıran ölçekli bir oyuncak seti yer almaktadır. Bu sette top arabası üzerinde “deniz kuşatma topu” (*naval siege gun*) çekmekte olan iki fil bulunmaktadır. Arabadaki cephanesandığı/sandıkları üzerine iki asker oturmaktadır. Her iki fil, top arabasına ilave olarak ayrıca sırtlarında ikişer adet cephanesandığı (*ammo boxes*) taşımaktadırlar¹²¹.

Resim 61: Top Arabası Çeken ve Cephanesandığı Taşıyan Filler (I. Resim: XIX. Yüzyıl, Company School, Hindistan, Ölçekler: Sayfa 9 5/8 x 13 7/8in. (24.5 x 35.4cm.), resim 4 3/4 x 8 7/8in. (12 x 22.5cm.); II. Fotoğraf: İngiliz Hindistanı, Oyuncak setinin üreticisi (LES Miniatures?)’dir. Eserin 54mm, 1:32 ölçekli olabileceği bildirilmektedir¹²²).

Kaynaklar: Wilson 2000, 31, plate XIX.329; “A Study Of An Elephant Drawn Cannon And Its Ammunition Caisson”, <https://www.christies.com/lot/lot-a-study-of-an-elephant-drawn-cannon-5881201/?from>; “British Raj (19th Century India): Indian War Elephants W/ Naval Siege Gun”, <https://www.worthpoint.com/worthopedia/british-raj-19th-century-india-indian-1874527823>

Müslüman Açe Sultanlığı ile Hollanda arasındaki Açe Savaşı (1873-1904/7) sırasında Hollandalılar ilk defa filleri kullanmaya başladı¹²³. Hollandalılar, Tangsé ile Geumpang, Aceh arasında askeri ve yük taşımacılığı için filler ile taşıma yaptılar. Aşağıdaki fotoğraflarda Açe Savaşı sırasında askeri malzemelerin Hollandalılar tarafından sandıklar içerisine konarak fillere yüklendiği görülmektedir. Sandıklar tam kapalı değildir, hava alacak şekilde tahtaları arasında aralıklar vardır. En sağda yer alan fotoğrafta sandıklar içerisine konan kutuların üzerinde “SHELL BPM” yazıları okunabilmektedir. Bu yazı sandıklar içerisinden taşınan yükler arasında benzin kutuları da bulunduğunu göstermektedir¹²⁴.

Resim 62: Kolonyal Dönemde Açe Savaşı’nda Ordu Mühimmatının Fil Sırtındaki Sandıklar İçerisinde Taşınması (Fotoğraflar: Tropen Museum, 1900-1940, Endonezya’ya bağlı Sumatra adasındaki Ace bölgesi).

Kaynaklar: “Atjeh. Transport door olifanten voor militair en goederenvervoer tusschen Tangsé en Geumpang”, https://collectie.wereldculturen.nl/?query=search=*&TM-10013955#/query/60364ba6-f2c7-4e1b-a499-90150a9f755a ve

¹²⁰ Kohn 2006, 633-634.

¹²¹ Yukarıdaki oyuncak setinin daha yakın çekim görüntüleri için bkz. “Tradition Or Similar Indian Army Elephant Artillery Cannon 54mm, British Empire”, <https://www.worthpoint.com/worthopedia/tradition-similar-indian-army-1798373396>

¹²² Benzer bir oyuncak seti için ayrıca bkz. “Tradition Or Similar Indian Army Elephant Artillery Cannon 54mm, British Empire”, <https://www.worthpoint.com/worthopedia/tradition-similar-indian-army-1798373396>

¹²³ Açe Savaşı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kohn 2006, 12-13; “Perang Aceh”, https://id.wikipedia.org/wiki/Perang_Aceh

¹²⁴ “BPM SHELL”: Batavian Oil Company için Hollandalı olan Bataafse Petroleum Maatschappij veya Bataafsche Petroleum Maatschappij (halk arasında BPM olarak da bilinir), Hollanda Doğu Hint Adaları ve daha sonra 1907 yılında Royal Dutch Shell petrol şirketinin Endonezya’daki yan kuruluşuydu. Bkz. “Bataafse Petroleum Maatschappij”, https://en.wikipedia.org/wiki/Bataafse_Petroleum_Maatschappij

https://collectie.wereldculture.nl/?query=search=*-TM-10013954#/query/702987ed-3054-4926-8044-c906e065adcc;
 “Atjeh. De kolossen opgeladen”, https://collectie.wereldculture.nl/?query=search=*-TM-10013953#/query/78b49fe3-f867-4b49-b072-7cd58bee73bf

Fil Mehteri Çalgıları ve Fil Mehteri Bayrakları: *Âin-i Ekberî*'de son fil binitini olarak devasa fil bayraklarına (*chende*) yer verilmiştir¹²⁵. Bu nedenle bu çalışmada da son binit olarak *Âin-i Ekberî*'de yer verilmeyen küçük fil bayraklarına ve bayrakların tamamlayıcı unsuru olan fil mehteri sazlarına yer verilecektir. Bilindiği üzere mehter takımları çalgı aletleri ve bayraklar ile ordu içerisinde iletişimi sağlamaktaydılar. Bu nedenle Hindistan ordularında filler üzerine de davul, zil, tunç ve printen yapılan boru (*bori*, *burgu*, *borgay*, *nay-i Türki*), boynu eğri boru (*nay-i tarki*)¹²⁶, boynuzdan yapılan boru (*nefir*)¹²⁷ ve bayraklar yerleştirilmekteydi. Aşağıdaki görsellerde fil mehterinde kullanılan müzik aletleri bir arada görülebilmektedir.

Resim 63: Fil Mehteri (I. Minyatür: *Ekbername*, 1590, fil sırtında davul çalınması; II. Minyatür: Fil sırtında davul ve boru çalınması, Babürlü, 1596-1600; III. Minyatür: Fil sırtında boynu eğri boru çalınması¹²⁸; IV. Minyatür: Fil sırtında davul ve zil çalınması, Babürlü, 1656-57; V. Resim: fil sırtında davul ve zil çalınması, 1770, Avrupalı bir ressam).

Kaynaklar: “Mughal Painting Under Akbar: The Melbourne Hamza-Nama And Akbar-Nama Paintings”, <https://www.ngv.vic.gov.au/essay/mughal-painting-under-akbar-the-melbourne-hamza-nama-and-akbar-nama-paintings/>; “Mughal Troops Chase the Armies of Da'ud from an Akbarname”, https://www.si.edu/object/fsg_F1954.30; “The Padshahnama 1656-57”, <https://www.rct.uk/collection/1005025/the-padshahnama>; *Eléphants, / Palanquins et autres usages / Indiens : / Dessinés dans le pays, par des / Européens*, (1770), <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55007303k.r> içinde “*Eléphants, / Palanquins et autres usages, fig. 10*”, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55007303k/f10.item.r>

Yukarıda görülen düz boruların (*bori*, *burgu*, *borgay*, *nay-i Türki*) bir yakın dönem örneğine aşağıda sol başta yer verildi. Bu fotoğraf 1875-76'da Galler Prensi'nin Hindistan seyahati esnasında çekilmiştir. Fotoğrafta Mihrace Alvar'ın filleri ve hizmetkarları ve fil üzerinde çalınan bir boru (*nay-i Türki*) ve filin iki yanında etrafı uzun siyah örtüler ile örtülmüş iki davul görülmektedir¹²⁹. Babürlüler devrinde (1590-1595 yıllarında) filler üzerinde yabancı manda/sığır boynuzdan üretilen borular (*nefir*, *burgay*, *buk-al-nafir*) da çalınmaktaydı. Aşağıda soldan ikinci görselde *Ekbername*'den boru (*nefir*) çalan bir *nefiri* (*nefir* çalan) aktarıldı. Bu müzik aletine Vietnamca *ânang* (ve Tayca: *sa neng kel*: *ສະນັງເຄລ*) adı verilmektedir. Yabancı manda boynuzundan veya sığır boynuzundan üretilmektedir. Vietnam ve Tayland'da bu borular yakın zamana kadar *filbân*lar tarafından fil avında (fil yakalama) eş güdüm ve koordinasyonu sağlamak amacı ile kullanılmaktaydı¹³⁰. Vietnam Etnoloji Müzesi'nde sergilenen *ânang* adlı müzik aletinin altında şu açıklama yazmaktadır: Fil avlama grubunun lideri, korna sesi sayesinde 20-30 fil avcısını kontrol edebilir ve fili evcilleştirebilirdi¹³¹. Söz konusu Tayvan ve Vietnam

¹²⁵ Ebu'l-fazl-ı 'Âillâmî, (1872, Reprint 1993), 1: 137-138.

¹²⁶ *Nay-i Türki* melodi sazı değildir. Bunlar asıl musiki icralarına katılmaz sadece bazı perdelerde dem tutarak eşlik ederlerdi. Boruların savaştaki vazifeleri için, bir belgede şöyle deniliyordu: “Davullara üç kez vurma, harekete geçmek için bir işaret idi. Boru sesi duyan ordu ise, hemen dururdu. Ordu, gündüz ise bayraklarla idare edilirdi.” Osmanlı mehter borusu, perdesiz olarak görülmektedir. Parmaklar için açılmış delikleri yoktu. Bu borular düz ve uzun olmalıydılar. Boru çalarken sağ el ile kavranması kâfi gelirdi. Atlı mehterlerin *borizen*leri boş kalan elleri ile atın dizginlerini tutarlardı. Muhtelif kayıtlarda *boru*, *nay-i Türki* ve *nefir*'in aynı saz oldukları işaret olunur. Yalnız eskiden tunçtan imal edilen boruların zamanla Osmanlılar devrinde pirinçten yapıldıkları anlaşılıyor. Bkz. Yardım 2010, 67-71.

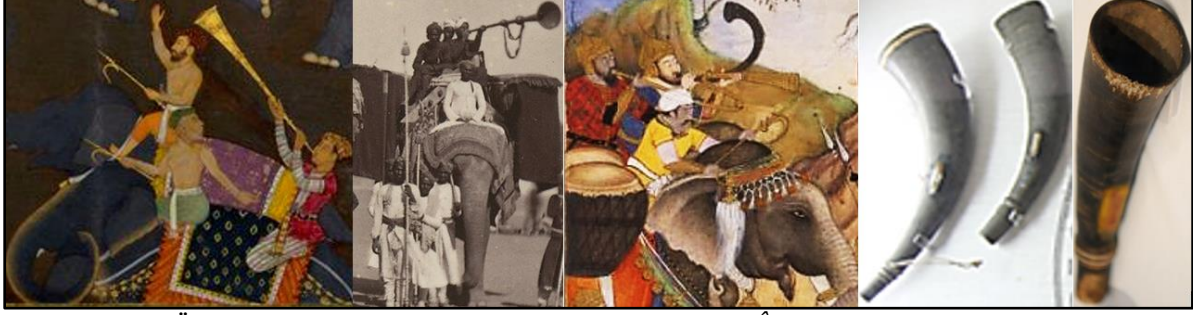
¹²⁷ Nefir “büyük boru” manasına gelir. Geyik, öküz ve koçboynuzundan yapılır. Nefirin yakın benzeri “Buk-al-nafir” savaş borusudur. Bu amaçla en çok Selçuklular ve İlhanlılar tarafından kullanılmıştır. Zurna ailesinden olan bu sazı çalanlara “*nefiri*” denirdi. Ana deliğine yerleştirilen kamış bir sipsi ile çalınırdı. Melodi çalmayan, belli yerlerde kullanılan, av ve işaret boruları ile akraba olan bir sazdır. Bkz. Yardım 2010, 75.

¹²⁸ Bu görselin Babürlü devri olduğunu bilmekle birlikte kaynağına ulaşamadık. Bununla birlikte aşağıda kaynağı belli olan, fil sırtında boynu eğri boru çalan bir savaşçının bulunduğu benzer bir minyatür daha sunuldu. Yalnız söz konusu minyatürde bu müzik aleti bu minyatürde olduğu kadar net bir şekilde seçilememektedir.

¹²⁹ “Путешествие принца Уэльского в Индию в 1875-76. Часть 3”, 78. fotoğraf, <https://humus.livejournal.com/4679211.html>; Fil sırtında açıldığı görülen borunun bir benzeri Maharaja Sawai Man Singh II Museum'da sergilenmektedir. Bu borunun daha detaylı ve net bir görüntüsü için bkz. “Musical instruments”, https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g304555-d319850-i246575799-Maharaja_Sawai_Man_Singh_II_Museum-Jaipur_Jaipur_District_Rajasthan.html

¹³⁰ Avcılar yakalamak istedikleri filleri istedikleri tarafa sevk edebilmek için de bu boruların çıkardığı seslerden istifade etmiş olmalıdırlar. ¹³¹ “Elephant hunting and taming tools of the Great Mahout”, <https://english.vietnamnet.vn/fms/art-entertainment/97753/elephant-hunting-and-taming-tools-of-the-great-mahout.html>; “Doğal Miras”, <http://www.doaoasia.com/thailandinfo/oldcity/surin3.shtml>; Muean-a-nan (2013), 8-10.

müzelerinden alınan iki günümüz boru (*nefir*) örneği aşağıda soldan dördüncü ve beşinci fotoğraflarda sergilendi.

Resim 64: Fi Üzerinde Çalınan Davul, Boru, Boynu Eğri Boru ve Nefir/Anang (I. Minyatür: Babürlü, 1633 yılı; II. Fotoğraf: 1875-76, Mihrace Alvar'ın filleri ve hizmetkarları ve fi üzerinde çalınan büyük davullar ve boru; III. Minyatür: Fil üzerinde davul, boynu eğri boru (*nay-i tarki*) ve nefir çalınması, Ekbernâme, yaklaşık 1590-1595, The Walters Art Museum; IV. Fotoğraf: Tayvan, Surin Ulusal müzesindeki örneğin fotoğrafı burada aktarılmadı; IV. Fotoğraf: Vietnam Etnoloji Müzesi).

Kaynaklar: “The Wedding procession of Prince Shah-Shuja”, <https://www.rct.uk/collection/1005025-ac/the-wedding-procession-of-prince-shah-shuja-4-march-1633>; “Путешествие принца Уэльского в Индию в 1875-76. Часть 3”, <https://humus.livejournal.com/4679211.html> resim 79; “Qutb ad-Din Khan and Muhammad Husain Mirza”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O9442/qutb-ad-din-khan-and-painting-lal/>; “Elephant hunting and taming tools of the Great Mahout”, <https://english.vietnamnet.vn/fms/art-entertainment/97753/elephant-hunting-and-taming-tools-of-the-great-mahout.html>; “Changton Ulusal Müzesi, Kraliyet Fil Ulusal Müzesi”, <http://www.virtualmuseum.finearts.go.th/changton/index.php/en/about-us.html> içinde <http://www.virtualmuseum.finearts.go.th/changton/360/link03.html> ve aynı vitrinin daha net bir fotoğrafı için “Tay Beyaz Fil - Komşu Beyaz Fil”, <http://topicstock.pantip.com/library/topicstock/2009/02/K7520883/K7520883.html>; “Surin Ulusal Müzesi”, <https://isaan.com/surin-national-museum/>

Aşağıda sol başta kısmen tam halini ve sağ tarafta detay görüntüsünü verdiğimiz Babürlü devri düğün alayı minyatüründe filler üzerinde dev bir boru (*nay-i Türkî*), zurnalar ve dev davullar çalınmaktadır. Sol öndeki ve sağ arkadaki fillere binen mehter neferleri dev davullar çalmaktadır. Sol öndeki filin arkasındaki file/fillere binen mehter neferleri ise dev bir boru (*nay-i Türkî*) ve iki zurna çalmaktadırlar.

Resim 65: Fi Üzerinde Çalınan Davul, Boru ve Zurna (Minyatür, Babürlü, 1656-1657, Padshahnama).
Kaynak: “The Padshahnama 1656-57”, <https://www.rct.uk/collection/1005025/the-padshahnama>

Resim 66: Fil Sirtında Çalınan Dev Boru Örneği (Maharaja Sawai Man Singh II Museum).

Kaynak: "Maharaja Sawai Man Singh II Museum", https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g304555-d319850-i246575799-Maharaja_Sawai_Man_Singh_II_Museum-Jaipur_Jaipur_District_Rajasthan.html

Aşağıda sol baştaki XVIII. yüzyıl minyatüründe savaşta davul taşıyan fillerin aynı zamanda bayrak taşıyabildikleri görülmektedir. Zaten bayraklar meterin ayrılmaz unsurlarıdır. XVIII. yüzyıla ait ahşap oyma heykelcikte fil davullarının etrafının minyatürlerdeki gibi bir çeşit file ile çevrili olduğu ve sağlı sollu iki büyük davul taşınmakta olduğu görülmektedir. Onun sağında yer alan XVIII. yüzyıl pirinç fil heykelciğinde daha büyük fil davulları kullanıldığı görülmektedir. Sondaki görsel ise 1961 yılında Yeni Delhi Cumhuriyet Bayramı Geçit Töreni esnasında çekilmiş video kaydından alındı. Bu videoda yan yana yürüyen iki fil üzerinde davullar çalınmaktadır. Her bir filin üzerinde ikişer davulcu bulunmaktadır. Sağ taraftaki davulu sağdaki davulcu ve sol taraftaki davulu ise soldaki davulcu çalmaktadır. Bir tahtirevan içerisinde oturmaları buna imkan vermektedir¹³². Minyatürlerde ve aşağıda sunulan iki heykelcikte ise bu durum farklıdır. Her iki davul da tek kişi tarafından çalınmaktadır.

Resim 67: Fil Davulları (I. Minyatür: Jodhpur, Rajasthan, XVIII. Yüzyıl, foto Shakshi Gupta; II. Fotoğraf: Ahşap, XVIII. Yüzyıl Sonları, 21.1. cm.; III. Fotoğraf: XVIII. Yüzyıl, Peddapuram Rajası'na ait figürlerden birisi, Pirinç; III. Video: 1961 yılı, Yeni Delhi Cumhuriyet Bayramı Geçit Töreni).

Kaynaklar: "Caparisoned Elephants", <https://www.sahapedia.org/caparisoned-elephants#lg=1&slide=16>; "Elephant", http://museumsofindia.gov.in/repository/record/nat_del-57-100-7-6511; "Indian Military Elephant, driver and drummer", <https://www.rct.uk/collection/themes/exhibitions/splendours-of-the-subcontinent/bradford-art-galleries-museums-cartwright-hall-bradford/indian-military-elephant-driver-and-drummer>; "New Delhi Republican Day Parade (1961)", <https://www.youtube.com/watch?v=GuJvc5qnanU>

¹³² Videoda ilgili sahneyi izlemek için şu zaman aralığına bakınız 20:20-20:20:21. Bkz. "New Delhi Republican Day Parade (1961)", <https://www.youtube.com/watch?v=GuJvc5qnanU>

Fil meheri üzerinde çalınan sazlar aktarıldı. Sıra bayrakları açıklamaya geldi. Minyatürler incelendiğinde filler üzerinde kare ve üçgen şeklinde küçük bayraklar taşındığı görülmektedir. *Chende* adlı büyük fil bayraklarının da aynı şekilde üçgen ve kare/dörtgen formları bulunduğu serinin ilk makalesinde belirtilmişti.

Aşağıda kare şeklinde küçük fil bayraklarına ait görseller bulunmaktadır. Sol baştaki ilk rölyef ve yanındaki üç minyatürde bayraklar kare şeklindedir. Sol baştaki rölyef M.Ö. 100 yılında bile fil sırtında kare şeklinde bayraklar taşındığını ve bu uygulamanın çok köklü bir gelenek olduğunu ortaya koymaktadır. Soldan ikinci sıradaki minyatürde bir savaş filinin sırtına küp şeklinde bir sandık yerleştirilmiş¹³³ ve sandığın her iki yanına kare şeklinde birer bayrak takılmıştır. Üçüncü görselde bayraklar kare şeklinde olup dış kenarları üç adet üçgen dilimi eklenmiş ve tepelerine bir adet beyaz kutas takılmıştır. Dördüncüde bayrakların dış kenarları üç adet uzun üçgen dilimi şeklinde ana gövdeden ayrılmıştır. Soldan üçüncü sıradaki minyatürde bayrakların tepesinde birer beyaz tuğ (*kutâs*) bulunmaktadır.

Resim 68: Kare Şeklinde Küçük Fil Bayrakları (I. Rölyef: M.Ö. 100, Udayana'nın Avanti Kralı Mahasena'nın kızı Vasavadatta ile bir fil üzerinde kaçtığı gösteren parçalı plak, yükseklik 8.5. cm., Chandraketugarh, Kuzeydoğu Hindistan, C. E. Boerner Gallery, New York; II. Minyatür: 1565 Yılı, Talikota Savaşı (Rakshasi Savaşı)'nda Hindu ordusunun yenilgisi, Tarif-i-Husayn Shahi¹³⁴; III. ve IV. Minyatür, Babürlü, 1656-1657, Padshahnama).

Kaynaklar: Siudmak, 23; “Tarif-i Husayn Shahi, c. 1565: Battle of Rakshasi-Tangadi - The defeat of the Hindu army”, <https://openresearch-repository.anu.edu.au/handle/1885/188160> ve <https://openresearch-repository.anu.edu.au/handle/1885/188161>; “The Padshahnama 1656-57”, <https://www.rct.uk/collection/1005025/the-padshahnama>

Aşağıda üçgen şeklinde küçük fil bayraklarına ait görseller bulunmaktadır. İlk üçgen bayrağın tepesinde ak bir tuğ (*kutâs*) bulunmaktadır. Satranç taşı üzerindeki bayrak kırmızı ve yeşil renklere sahiptir.

¹³³ Bu sandık içerisinde savaş için gerekli mühimmatlar ve malzemeler taşıyor olabilir.

¹³⁴ Bu minyatürün tam hali için “Fil Sandıkları” başlığı altında verilen 57. resimde sağ taraftaki minyatüre bakınız.

Resim 69: Küçük Fil Bayrakları 1 (I. Minyatür: Mewar, Kuzey Hindistan, 1720-30, Christie's Müzayede Evi; II. Fotoğraf: Satranç Taşı, XVIII. Yüzyıl, Ahşap, 6.3 cm, Salar Jung Museum).

Kaynaklar: "An Elephant Breaks Free", <https://onlineonly.christies.com/s/indian-art-online/elephant-breaks-free-26/27742>; "Chessman", http://museumsofindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-XXXII-606-46889

Üçgen formdaki küçük fil bayraklarının da farklı çeşitleri bulunmaktadır. Bazıları aşağıda sunulmuştur. Birincisi tek yırtmaçlıdır. İkinci ve üçüncü bayraklar iki yırtmaçlıdır. Dördüncü bayrak ise iki ayrı üçgen dilime sahiptir. Üçüncü bayrağın tepe kısmında diğerlerinden farklı olarak rüzgârda salınan iki şerit bulunmaktadır. Bazı devasa fil bayraklarında (*chende*) da aynı şeritlerin bulunduğu görülmektedir.

Resim 70: Küçük Fil Bayrakları 2 (I. Minyatür: Yaklaşık 1640-1650; II.-III. Minyatür: Jodhpur, Rajasthan, XVIII. Yüzyıl, foto Shakshi Gupta; IV. Minyatür: Hindistan 1882).

Kaynaklar: "Marriage Procession In A Bazaar", <http://jameelcentre.ashmolean.org/collection/8/object/12399>; "Caparisoned Elephants", <https://www.sahapedia.org/caparisoned-elephants#lg=1&slide=16>; "Colonel James Tod And Guru Gyanchandra Riding Elephants Near Udaipur", <http://collection.sdmart.org/Obj5742?sid=985&x=32778>

Küçük fil bayrakları ile dev fil bayrakları (*chende*) arasındaki ebat farkının görülebilmesi için aşağıdaki örneklerle bakmak gerekmektedir. Dev bayraklar (*chende*) fillerin yan taraflarına sabitlenmekteydi. 18. yüzyılda Jaipur'da söz konusu bayraklara "beş-renk" (*pachranga*)¹³⁵ adı verilmekteydi¹³⁶.

Resim 71: Pachranga (Beş-renk) Adlı Büyük Fil Bayrakları (I. Minyatür: XIX. yüzyıl, Jaipur, Salar Jung Museum; II. Resim: Delhi Durbar, 1903).

Kaynaklar: "Battle Scene", http://museumsofindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-XXXIX-61-47745; "Curzon's Delhi Durbar 1903 & the Photorealism of Mortimer Menpes", <http://gibberandsqueak.blogspot.com/2008/10/curzons-delhi-durbar-1903-photorealism.html>

¹³⁵ Pachranga adının "beş renk" anlamına gelen Farsça penç-reng (beş renk) terkiminden geldiği anlaşılmaktadır. Jaiapur eyalet bayrağı günümüzde de beş renge sahiptir.

¹³⁶ Zaidi, 2011, 53.

Aşağıdaki görsellerde *chendela*lerin hem üçgen hem de kare/dikdörtgen formlarda olabildikleri görülmektedir. Sol baştaki iki görselde fil bayrakları üzerine süs olarak rüzgârda savrulabilecek şerit ve kurdeleler eklenmiştir.

Resim 72: Kare ve Üçgen Formlu Büyük Fil Bayrakları (I. Fresk: Haydar Ali'nin Alayı ve II. Fresk: Nizam'ın Alayı. Her iki fresk de Hindistan, Daria Daulat Bagh yazlık sarayının freskleri, 1784 yılı, Tipu Sultan; III. Minyatür: Yaklaşık XVIII. Yüzyıl, Ragamala Elyazmasından).

Kaynaklar: "Daria Daulat Resimleri", <https://tipu-sultan-palace-paintings.com/category/battle-scenes/close-ups/page/3/>; "Ragamala Miniatures", <http://bibliodyssey.blogspot.com/2010/12/ragamala-miniatures.html>

Aşağıdaki resimde *chendela*lerin devasa boyutlara sahip olabildikleri görülmektedir. Böylesine büyük bayraklar hükümdarın gelmekte olduğunun çok daha uzaklardan bile görülüp bilinebilmesi amacı ile üretilmekteydi. Bu resimde Murshidâbâd Neavvâbı, Kurban Bayramı için Camiye gitmektedir.

Resim 73: Ekstra Büyük Fil Bayrakları (Murshidabad Neavvâbı, yaklaşık 1795-1805 yılı).

Kaynaklar: Archer, 1992, 80, fig 42 (2); "Nawab of Murshidabad proceeding to the mosque for the festival of Bakr Id, Murshidabad, ca. 1795 - ca. 1805",

https://www.rarebooksocietyofindia.org/postDetail.php?id=196174216674_10151767725556675

Aşağıda yakın döneme ve günümüze ait üç dev fil bayrağı (*chende*) sunuldu¹³⁷. Sol başta 1903 yılı Delhi Durbarı'nda beş renkli Rajasthan bayrağı taşıyan bir fil bulunmaktadır. Soldan ikinci ve üçüncü

¹³⁷ Bu resimde yer verilmeyen 1875-76'da Galler Prensi'nin Hindistan seyahati esnasında çekilmiş başka bir fotoğrafta Rajasthan eyaletinin

sırada 1912 Kalkuta Geçit Töreni esnasında çekilmiş bir video kaydından iki görüntü yer almaktadır. Bu görüntülerde üzerinde Hz. Ali'nin kılıcının (*züfîkâr*) resmi olan dev bir fil bayrağı (*chende*) bulunmaktadır. Bayrağın kenarlarında ok temrenine benzer çok geniş bordürler ve bayrak direğinin tepesinde ise küçük bir bayrak daha bulunmaktadır. Bayrağı tutan kişi file yan oturmaktadır¹³⁸. Soldan dördüncü sırada ise nispetten daha küçük boyutlarda günümüze ait bir Rajasthan bayrağı yer almaktadır.

Resim 74: Devasa Fil Bayrakları Chendeler (I. Fotoğraf: 1903 yılı, Delh, Durbar alayındaki filler, Rajasthan bayrağı, II-III. Video Görüntüsü: 1912 yılı, Kalkuta Geçit Töreni, Zülfikârlı dev bayrak; IV. Fotoğraf, günümüz, Rajasthan bayrağı).

Kaynaklar: “15 Rare & Old Photo's of Delhi | Mega Series- Part II”, <https://www.reckontalk.com/delhi-photos-old-historical-images-india-part-2/>;

“Calcutta Pageant (1912)”, <https://www.youtube.com/watch?v=MUZdYOxXyH4>; Varma, Valliyatte ve Sujata 2009, Ön Kapak Resmi

Giriş kısmında belirtildiği üzere Ebul Fazl-ı ‘Âllâmî, *Âin-i Ekberî*’de “onun süslerinin öyküsünü anlatmaya ifadeler yetmez” kaydı ile fil binitleri bahsini sona erdirmektedir. Böylece müellif bütün fil binit takımlarını tanıtmadığını açıkça ortaya koymaktadır¹³⁹. Fil binitlerini tanıtan makale serimizin ilkinde Ebul Fazl-ı ‘Âllâmî’nin söz konusu eserinde yer alan 31 fil biniti görselleri ile birlikte tanıtılmıştı. Serinin okumuş olduğunuz bu ikinci makalesinde ise müellif tarafından ele alınmayan 24 fil binit takımı daha tarafımızdan aktarıldı, açıklandı ve ulaşılabilen en güzel görselleri sizler ile paylaşıldı.

Sonuç

Makalede sırasıyla şu fil binitleri tanıtıldı: 1- Fillerin savaşı ve avı sakince beklemelerini temin etmek için kullanılan Rahu yüz bezi (*p̄hā h̄nā rāhū*: *ผ้าหน้าราหู*). 2-Savaş fillerini taarruza geçirmek için kullanılan fil çekici (*mî ngk*: *ไม้จูง*). 3- Saldırı silahı olarak kullanılan fildişi kılıfları. 4- Saldırı silahı olarak kullanılan fildişi kılıçları. 5- Saldırı silahı ve idam aracı olarak kullanılan sapına sıralı hançer dizisi yerleştirilmiş fildişi kılıçları. 6- Saldırı silahı olarak kullanılan fil hortumu kılıçları. 7- Saldırı silahı olarak kullanılan fil hortumu mızrakları. 8- Saldırı silahı olarak kullanılan fil gürzleri. 9- Savunma silahı olarak kullanılan yüz maskesi. 10- Savunma silahı olarak kullanılan alın kalkanları. 11- Savunma silahı olarak kullanılan *cenâk* adlı kulak örtüleri ve sahte kulak çıkıntıları. 12- Savunma silahı olarak kullanılan müstakil kulak kalkanları ve kulak örtüsü kalkanları. 13- Savunma silahı olarak kullanılan gövde kalkanları. 14- Savunma silahı olarak kullanılan zırhlı kuyruk örtüleri. 15- Savunma silahı olarak kullanılan diz kapağı zırhları. 16- Savunma silahı olarak kullanılan baldır zırhları. 17- Mühimmatları taşımak için kullanılan yük taşıma zinciri (*sai lik*). 18- Mühimmatları taşımak için kullanılan yük taşıma

başkenti Jaipur’da fil sırtında bir bayrak taşıyıcısı yer almaktadır. Fotoğraftaki bayrak beş renkli Rajasthan eyaleti bayrağıdır fakat bayrak, bayrak direğine dürtülü durumda olduğu için burada yer verilmedi. Bu fotoğraf için bkz. “Путешествие принца Уэльского в Индию в 1875-76. Часть 3”, 90. fotoğraf, <https://humus.livejournal.com/4679211.html>

¹³⁸ Görüntüsü verilen bayrak adresi sunulan videonun 43. saniyesinden 1:10 dakikasına kadar izlenebilir. Bkz. “Calcutta Pageant (1912)”, <https://www.youtube.com/watch?v=MUZdYOxXyH4>

¹³⁹ “Dâstân-i ârâyeş-i ü be-goftâr ne-konced” (داستان آرایش او بگفتار نکند). Bkz. Ebu’l-fazl-ı ‘Âllâmî, (1872, Reprint 1993), 1: 138.

eyeri. 19- Mühimmatları taşımak için kullanılan göğüs kemeri (*sai pan kho*). 20- Mühimmatları taşımak için gerekli olan üzenği (*lakap*). 21- İnsanları ve mühimmatı taşımak için gerekli olan fil minderleri. 22- Mühimmatları taşımak için gerekli olan fil sandıkları. 23- Savaş sırasında haberleşmeyi, emir ve komutayı sağlamak için kullanılan küçük ve büyük fil bayrakları. 24- Savaş sırasında haberleşmeyi, emir ve komutayı sağlamak için kullanılan fil meheri sazları.

Hindistan dışındaki Güney Asya ülkelerinde kullanılan Rahu yüz bezi fillerin sakin bir şekilde savaş anını beklemeleri için kullanılmaktadır. Bu bez ile fillerin gözleri rahatça açılıp kapatılabilmekteydi. Bu bez aynı zamanda fillerin av öncesinde sakince beklemelerini sağlamak için de kullanılmaktaydılar. Rahu yüz bezi (*p̄hā h̄nā rāhū*: *ஹஹஹஹ*) Hindistan’da kullanılan ve *Âîn-i Ekberî*’de *endhiyâri* (اندھیاری) adı ile tanıtılan binitin bir nevi evrim geçirmiş hali idi. *Endhiyâriden* farklı olarak fillerin Rahu yüz bezinden kurtulması pek mümkün değildi. Fil çekiçleri (*mî ngk*: *മിങ്ക്*) ise filleri sakinleştirmek için değil, düşman üzerine saldırtmak, fillerin koşmalarını sağlamak için kullanılmaktaydı. Aynı zamanda yabancı fillerin avlanması sırasında ve fil yarışlarında da fil çekiçlerinden istifade edilmekteydi.

Fillerin vücutlarına saldırı ve savunma silahları da monte edilmekteydi. Saldırı silahları arasında yer alan fildişi kılıfı hem fillerin dişlerini darbelerden korumakta hem de bir kılıç gibi düşman vücutlarını deşmeye yardımcı olmaktadır. Fildişi kılıfları bazen fildişi kılıçları ile karıştırılabilmektedir. Fildişi kılıçları (*elephant tusk sword/elephant sword*) üzerine bazen zehir de sürülmekteydi. Günümüze ulaşan örneklerden anlaşıldığı kadarı ile hançer tipi ve tırpan tipi olmak üzere iki ana fil kılıcı çeşidi bulunmaktaydı. Bazı fil kılıçlarının dişe geçen soket kısımları rahat yerleştirmeyi sağlamak amacıyla açılır kapanır özellikte (kapaklı) yapılabilmekteydi. Bir de örnekleri günümüze ulaşmayan sapına sıralı hançer dizileri monte edilmiş fil kılıçları kullanılmaktaydı. Bu tür fil kılıçları idam cezaları sırasında infaz için kullanılmakla birlikte savaş için de kullanılabilmekteydiler.

Fildişi kılıçları dışında bir de fil hortumu kılıçları kullanılmaktaydı. Dört çift ve iki tek fildişi kılıcı/fil kılıcı günümüze ulaşmış olmasına rağmen günümüze ulaşabilen hiçbir fil hortumu kılıcı bulunmamaktadır. Bununla birlikte fil hortumu kılıçlarını betimleyen ilk çağdan başlayıp günümüze kadar ulaşan rölyef ve duvar resimleri bulunmaktadır. Seyahatnamesinde fildişi kılıcı, fil hortumu kılıcı ve fil gürzlerine yer veren Afanisiy Nikitin sayesinde fil hortumu kılıçlarının fildişi kılıçlarından çok daha uzun ve çok daha ağır olduklarını söyleyebiliriz. Bu hususun daha net bir şekilde anlaşılması için iki kılıç türüne ait verilere bakmak faydalı olur. Günümüze ulaşan fildişi kılıçlarından birisi 61,2 cm. uzunluğundadır. Bu kılıçlardan biri 2362 g ağırlığında iken diğeri 4.564 kg. ağırlığındadır. Afanisiy Nikitin tarafından bildirildiğine göre fil hortumu kılıçları iki *braccia* [yaklaşık 3,5 m.] uzunluğunda ve 1 *kantar* (56,452 kg.) ağırlığındaydılar. Ulaştığımız bir rölyef ve bir duvar resminde fillerin hortumuna abartılı bir şekilde üç kılıç, bir elyazması resminde ise iki kılıç birden bağlanmıştır. Fillerin hortumlarına saldırı silahı olarak mızrak da bağlandığı kaynaklarımızda belirtilmektedir. Bununla birlikte bu hususta ulaşılabilen görsel kaynaklar son derece kısıtlıdır. Sadece Kamboçya’da Kimmer İmparatorluğu’nun başkenti Angkor’da yer alan bir XIII. yüzyıl rölyefinde bir filin hortumuna abartılı bir şekilde beş mızrak birden bağlandığını tespit ettik. Buna ilaveten günümüze ait bir Malezya gölge tiyatrosu figüründe bir filin hortumuna tek bir mızrak yerleştirilmiş olduğunu tespit edebildik. Yazılı kayıtlar ve söz konusu görsel kaynaklar bir zamanlar fillerin hortumlarına saldırı silahı olarak mızrak da bağlanmış olduğuna işaret etmektedir.

Filler tarafından kullanılan üçüncü silah ise fil gürzleri idi. Fillerin hortumlarına bağlanan zincirleri bu ad ile nitelendirdik. Filler bu zincirleri barış zamanında düzenlenen törenler sırasında halkı hükümdara çok yanaştırmamak için savaşta ise düşmanlara karşı kullanılmaktaydılar. Minyatürler, duvar resimleri ve rölyeflerden anlaşıldığı kadarıyla üç çeşit fil gürzü bulunmaktaydı. Birinci çeşidi fillerin hortumlarına bağlanan düz tek bir kalın zincirden oluşmaktaydı. İkinci çeşidi halka şeklindeki zincirler idi. Üçüncü çeşidi ise fillerin hortumlarına bağlanan üç zincirden oluşmaktaydı. Bu zincirlerin her birinin ucuna birer de topuz takılabilmekteydi. Bazı rölyefler çok daha fazla topuzu bulunan fil gürzleri de bulunduğunu göstermektedir.

Filler üzerine savunma silahı olarak kullanılan kalkan ve zırhlar da monte edilmekteydi. Bunların başında yüz maskesi ve alın kalkanı gelmektedir. Bu kalkanlar savaşıların kullandığı yuvarlak kalkanlar şeklide iken zamanla boyutları küçülerek fil baş zırhı üzerindeki dışbükey küçük madalyonlara dönüşmüşlerdir. Bu madalyonların ortasında ise uzun bir temren ve temrenin ucunda ise yak öküzü kuyruğu yerleştirilmekteydi. Bunun amacı hem süsleme hem de söz konusu temreni kamufule etmek olmalıdır. Düşman önden saldırdığında bu temren sayesinde kalkan aynı zamanda bir saldırı silahı işlevi görmektedir. Selçuklu devri bibloları incelendiğinde fillerin kulakları üzerine de birer kalkan yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Fakat bu durumu destekleyen diğer devirlere ait rölyef, fresk ve minyatürlere ulaşılamamaktadır. Yalnız günümüze ulaşan bir fil zırhı incelendiğinde bu kalkanların zamanla küçülerek zırhlı kulak örtüleri üzerine yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. Fillerin sağrıları üzerine de büyük bir kalkan yerleştirildiği bu kalkanların da zamanla küçülerek fil zırhı üzerinde sağrı kısmına yerleştirilen küçük kalkanlara dönüştükleri anlaşılmaktadır. Fillerin kulaklarını korumak için *cenâk* adı verilen zırhlı kulak örtüleri kullanılmaktaydı. Bu örtüler fil zırhının bir uzantısı şeklinde olabildikleri gibi müstakil de olabilmekteydiler. Müstakil kulak örtüleri, üzerlerinde bulunan halkalar sayesinde baş zırhlarına monte edilebilmekteydiler. Minyatürlerde bir de fillerin başlarından çıkan sahte at kulakları şeklinde çıkıntılar bulunmaktadır. Minyatürler incelendiğinde *filbân*ların bu sahte kulakları birer siper olarak kullandıkları ve ellerindeki silahları bu kulaklar arasından uzatmakta oldukları görülmektedir. Fillerin kuyrukları da zırhlı örtüler ile korunma altına alınmaktaydı. Zırhlı kuyruk örtüleri de müstakil ve asıl zırhın uzantısı şeklinde olabilmekteydiler. Müstakil olanlar kenarlarına ilave edilen halkalar sayesinde fillerin kuyruklarına sarılmakta ve asıl zırha sabitlenmekteydiler. Minyatürler incelendiğinde bütün fil zırhlarında kuyruk örtüsü bulunmadığı, bu tür zırhlarda fillerin kuyruklarının açıkta kaldıkları görülmektedir. Milattan önceki dönemlere ait bir vazo ve toprak figürler fillerin dik kapaklarını ve baldırlarını korumak için de zırh kullanıldığını ortaya koymaktadır. Diz kapağı zırhları üzerine temrenler/süngüler yerleştirilerek bu zırhların da aynı zamanda bir saldırı silahına dönüştürüldükleri görülmektedir.

Filler sadece muharip bir hayvan olarak hizmet etmemekteydiler. Aynı zamanda ordu mühimmatının taşınması için de filler kullanılmaktaydı. Savaş mühimmatlarını taşımak için tarihin değişik devirlerinde sandıklardan istifade edildiği görülmektedir. Bu nedenle fil binitleri arasında kapalı ve yarı açık fil sandıkları da bulunmaktaydı. Ağır savaş mühimmatlarını çekerek taşımak için yük taşıma zincirleri (*sai lik*) kullanılmaktaydı. Yükler fillerin arkasına doğru uzanan zincirlere (*sai lik*) bağlanmakta ve ağır kalibreli savaş topları dahil çok ağır yükler bu şekilde çekilebilmekteydi. Daha ağır yükleri taşımak için çift yük taşıma zinciri (*sai lik*) kullanılmaktaydı. Fil üzerindeki birinci yük taşıma zinciri bir başka file bağlanmakta ve ikinci fil üzerinden çıkan ikinci yük taşıma zinciri ise çekilecek mühimmata bağlanmaktaydı. Mühimmat taşıma işlemi sırasında fil omurgalarının zarar görmemesi için yük taşıma eyerlerinden istifade edilmekteydi. Bu eyerler yükün ağırlığına göre bazen demirden imal edilmekteydiler. Mühimmatların çekilerek taşınmasında belki de en önemli fil biniti göğüs kemeri (*sai pan kho*) idi. Yükün çekilmesi esnasında asıl yük ve ağırlık fillerin göğüslerine biniyordu. Dolayısı ile bu kemer fillerin göğüslerinin zarar görmemesi için çok önemliydi. Bu amaçla göğüs kemerlerine ve fillerin göğüslerine bolca yağ sürülmekteydi. Göğüs kemerleri çabuk yıprandığından *filbân*ların göğüs kemeri yapmayı bilmesi ve yedekte göğüs kemerleri bulundurmaları gerekmekteydi. *Filbân*lar, filler yükleri almak için başlarını yere indirdiklerinde ve daha başka durumlarda dengelerini sağlamak için yük eyerinden (Khamti yük eyeri) sarkan üzengilerden (*lakap*) istifade etmekteydiler. Çatı benzeri olan diğer yük eyeleri çeşidinde ise *filbân*lar dengelerini sağlamak için eyer iskeletine tutunmaktaydılar. Bir de fillerin boyunları üzerine sarılan halatlardan teşkil edilen üzengi çeşidi bulunmaktaydı. Bu üzengi çeşidinin yüksüz filler üzerinde kontrol ve dengeyi sağlamak için kullanıldıkları ulaşılan minyatürlerden anlaşılmaktadır.

Ordu haberleşmesinde ve emirlerin iletilmesinde kullanılan mehterin bir kısmı da filler tarafından taşınmaktaydılar. Mehter, bayraklar ve mehter sazları olmak üzere iki ana unsurdan oluşurdu. Fillerin sırtında büyük ve küçük bayraklar taşınmaktaydı. Büyük bayraklar filler üzerine sabitlenmekteydi. Hem büyük hem de küçük fil bayrakları genel itibarıyla üçgen ve kare/dikdörtgen formlara sahiptiler. Fil

sırtında çalınan başlıca mehter sazları tek elle tutulup rahatça çalınabilen, melodi sazı olmayan (nota deliği olmayan) üflemeli sazlardı. Bunlar pirinç ve tunçtan yapılan uzun, düz borular (*borı, burgu, borgay, nay-i Türki*), uzun, boynu eğri borular (*nay-i tarki*), zurnalar ve yabani manda boynuzundan yapılan ve nispeten daha kısa olan borulardır (*nefir, burgay, buk-al-nafir*). Fillerin her iki tarafına asılan davullar ile ziller de fil mehterinde kullanılmaktaydı. Fil davulları bazen çok büyük kösler şeklinde olabildikleri gibi bazen daha küçük ebatlı da olabilmekteydiler. Üzerinde davul taşıyan filler aynı zamanda bayrak da taşıyabilmekteydiler. Fil binit takımlarını ele alan bu makale serisi hazırlıklarını sürdürdüğümüz müteakip makaleler ile devam edecektir.

Kaynakça

Afanasiy Nikitin (2013). Üç Deniz Ötesine Seyahat. çev. Serkan Acar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. (Özgün eser yaklaşık 1472 yılı).

Ahmed bin Ali İbn Meskûye (h.ş. 1369/1376). Tecârib'ül İmam, I. çev. Ebulkâsım İmamî ve Ali Nakî Monzevî, Tahran: Sirûş/Tûs.

Álvaro Velho/João de Sá (1898). A journal of the first voyage of Vasco da Gama, 1497-1499 (Roteiro da viagem que em descobrimento da India pelo Cabo da Boa Esperança fez dom Vasco da Gama em 1497). Çeviri ve neşir E. G. Ravenstein, F.R.G.S. London: Hakluyt Society.

And, M. (2009). 16. Yüzyılda İstanbul (Kent-Saray-Günlük Yaşam). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, İkinci Baskı.

Archer, M. (1992). Company Paintings: Indian Paintings of the British Period (Victoria and Albert Museum Indian Series). America, London: Victoria and Albert Museum, Maplin Publishing. (Özgün eser 1774 tarihlidir).

Burton, R. F. (2014). The Book of the Sword (A History of Daggers, Sabers and Scimitars from Ancient Times to the Modern Day. New York: Skyhorse Publishing. (Epub version).

Brown, J. M. (1984). The Khozhenie za tri morya of Afanasy Nikitin: a critical edition. Durham theses, Durham University. Available at Durham E-Theses Online: <http://etheses.dur.ac.uk/7202/>

Chakravarti, P. C. (1941). The Art of War in Ancient India. Ramna Dacca: The University of Dacca.

Cowper, H. S (1906). The Art of Attac, Ulverston: W. Holmes, Ltd., Printers.

Çağlayan, H. (2005). Ekber Şâh Döneminde Hindistan (1542-1605). Yayınlanmamış yüksek lisans Tezi. Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=ERzfJLahXz4IHWyByonS6aS34emjRMpgFaf7XbLYdDd62Vy8w7ppo3gNOTkqIRUb>

de Ruiter, Branko F. van Oppen (2019). Monsters of Military Might: Elephants in Hellenistic History and Art. Arts, 8/4: Special Issue “Animals in Ancient Material Cultures (vol. 1)”, 1-37. <https://www.mdpi.com/2076-0752/8/4/160>

Dohhodâ, A. E. (h.ş. 1390). Ferheng-i Mutavassıt-ı Dehoodâ, zîr-i nazar-ı Dr. Seyyid Cafer Şehîdî. Tahran: Müessese-i İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahrân. (Özgün hali 28 cilt olan bu ansiklopedik sözlüğün yazımı 1946-1973 yılları arasında tamamlanmıştır).

Ebu'l-fazl-ı 'Âllâmî (1872, Reprint 1993). Âîn-i-Ekberî (Cilt I). H. Blochmann edited, Calcuta. (Özgün eser h. 998/1590- h. 1011/1602 tarihlidir).

_____ (1873). The Âîn-i-Akbarî (Cilt I). H. Blochmann (çev.). Calcutta (Özgün eser h. 998/1590- h. 1011/1602 tarihlidir).

Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin Beyhakî (h.ş. 1384). Târîh-i Beyhakî. Muhakkik, Musahhih: Halil Hatîb Rehber. Tahran: İntişârât-ı Mehtâb, Çap-ı Çeharom. (Özgün eser 1018-1059 yılları arasındaki olayları içermekte olup özgün eseri XI. yüzyıl için de yazılmış olmalıdır).

Eléphants, / Palanquins et autres usages / Indiens : / Dessinés dans le pays, par des / Européens, (1770). Bibliothèque nationale de France, département Estampes et photographie, 4-OD-37. (Eser Hindistan'da filler ve ulaşımına dair 27 çizim içermektedir). <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55007303k.r>

Emîr Husrev-î Dihlevî (1953, II. Edisyon 1976), *Hazâinü’l-fütûh (Târîh-i Alâ’î)*. nşr. Muhammed Vahîd Mîrzâ. Pakistan. (Özgün eser h. 711/1311 tarihlidir).

Erdal, O. (2017). Selçuklu Silisli Seramik Biblo Geleneğinin Sanatsal Tasarım Açısından Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tasarım Anabilim Dalı, Konya.

Evans, G. H. (1910). *Elephants And Their Diseases*. Rangoong: Superintendent, Government Printing Burma. <https://archive.org/details/elephantstheirdi00evan/page/n17/mode/2up>

Fah-Hian, Sung-Yun (1869). *Fah-Hian And Sung-Yung, Buddhist Pilgrims, from China to India (400 A.D. and 518 A.D.)*. Translated from the Chinese by Samuel Beal. London: Trübner And Co., 60, Paternoster Row. (Özgün eserler 400 ve 518 yıllarına ait kayıtlardır).

Fahr-i Müdebbir (h.ş. 1346/1967). *Âdâbü’l-harb ve’ş-şecâ’a*. Tahran: nşr. Ahmed Süheylî Hânsârî. (Özgün eser 12. yüzyıl sonları/13. yüzyıl başlarına aittir).

Ferrill, M. (April 11, 2017). “The Elephants of Myanmar”. National Geographic France, <https://blog.sigmaphoto.com/2017/the-elephants-of-myanmar/> (Erişim 7.02.2021).

Fidan, Ahmet vd. (2004). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük (Cilt I-IV, 4. baskı)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Forge, O ve Lynch, B. (Thursday 10 March-Friday 18 March 2016). *Indian Paintings from the Heil Collection*. New York: Exhibition Consultants in Antiquities and Islamic and Indian Art. https://www.academia.edu/23231951/Indian_Paintings_from_the_Heil_Collection

Ghosh, “Elephant sculptures – magnificent images from Indian temples”, <https://deccanviews.wordpress.com/category/temples-of-india/> (Erişim 31.03.2021).

Gupta, Shakshi (Gupta, 18 June 2018). *Elephant Regalia of Rajasthan*. <https://www.sahapedia.org/elephant-regalia-living-tradition> (Erişim 25.07.2019).

Günergun, F. (2006). “Türkiye’de Hayvanat Bahçeleri Tarihine Giriş”, I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri. Prof. Dr. Ferruh Dinçer’in 70. yaşını anısına, Editör Abdullah Özen. Elazığ, 185-216.

Haidar, N. N. ve Sardar, M. (2015). *Sultans of Deccan India, 1500–1700: Opulence and Fantasy*. New Haven ve London: The Metropolitan Museum of Art, New York.

İbn Arabşâh (1977). *Zendegânî Şegeft Âver-i Timur (Acaib el-Makdur fi Nevaib Timur)*. çev. Muhammed-Ali Necâtî, Tahran: İntişârât-i Bongâh-i Tercüme ve Neşr-i Kitâb. (Özgün eser muhtemelen 1435 yılında tamamlanmıştır).

İbn Battûta/Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî (2010). *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. çev. İnceleme ve notlar: A. Sait Aykut, 1.-2. cilt, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Özgün eser h. 757/1356 tarihlidir).

Jonathansaha, (22 Eylül 2014). *Learning About Elephants in Empire*. <https://colonizinganimals.blog/2014/09/22/learning-about-elephants-in-empire/> (Erişim 24.01.2021).

Kansoy, U. (İlkbahar 2020). *Savaş Fillerinin ve Mürettebatının Silahları*. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, VII/1, 405-451. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1042746>

_____ (Aralık 2020), *Âîn-i Ekberî’ye Göre Savaş Fillerinin Binit Takımları*. SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 51, 1-46. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1232895>

Karnad, G. (2019). Crossing to Talikota. India, New Delhi: Oxford University Press.

Kırca, Umut, *Nadir Şah Döneminde Afşarlıların Babürlüler ve Türkistan Hanlıkları ile İlişkileri (1736-1747)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

Kistler, J. M. (2006). War Elephants. Richard Lair (foreword). Westport, Connecticut London: Praeger.

Kohn, G. C. (2006). Savaş Sözlüğü. Berna Kara (çev.). Ankara: Doruk Yayıncılık.

Kramrisch, S. (1986/ Digitized by the Internet Archive in 2014). Painted Delight: Indian Paintings from Philadelphia Collections. Philadelphia: Philadelphia Museum of Art. <https://ia800203.us.archive.org/16/items/painteddelightin00kram/painteddelightin00kram.pdf>

Lainé, N. (November 2016). Conduct and Collaboration in Human–Elephant Working Communities of Northeast India. Conflict, Negotiation, and Coexistence: Rethinking Human–Elephant Relations in South Asia içinde. Piers Locke, Jane Buckingham (editor). Oxford Scholarship Online, 2 (Part Two Living with Elephants), 180-204. <https://www.researchgate.net/publication/310484837>

Ludovico Di Varthema (1863). The Travels of Ludovico Di Varthema In Egypt, Syria, Arabia Felix, In Persia, India, And Ethiopia A.D. 1503 To 1508. Bir önsöz ile birlikte çev. John Winter Jones, Esq F.S.A., notlar ve bir giriş ile edisyonunu yapan Percy Badger. London: Printed For The Hakluyt Society. (Özgün eser 1510 tarihlidir).

M., Pradana P. (2018), “A (very) unsystematic look at Borobudur reliefs as a source for military history”, <https://sillynewsboy.wordpress.com/2018/01/31/a-very-unsystematic-look-at-borobudur-reliefs-as-a-source-for-military-history/#more-839> (Erişim 27.03.2021).

Moser, H. (1912). Collection Henry Moser-Charlottenfels Armes et Armures Orientales, Karl W. Hersemann (editeur).

Muean-a-nan, T. (2013). A Study of White Elephant to Interior Desing Proposal Project for The National Gallery of Thailand. A Thesis Submitted in Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree Master of Fine Arts Program in Interior Desing Department of Interior Desing Graduate School, Silpakorn University.

Nadler, Ronald D. (November 20, 2011), “Thailand, 2011, Day 1, The Best Buddha Images of Bangkok”, <http://www.emory.edu/emeritus/documents/Thailand%202011,%20Day%201,%20The%20Best%20Buddha%20Images%20of%20Bangkok.pdf> (Erişim 27.03.2021).

Niccolao Manucci (1678-1686). Libro Rosso (Histoire del’Inde depuis Tamerlank jusqu’à Orangze par Manucci). Eser Babürlüler devrine ait 56 minyatür içermektedir. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003367g.r>

Nicolle, D. (text), Hook, R. (illustrated) (1990), The Mongol War Lords: Genghis Khan, Kubilai Khan, Hülegü, Temerlane, United Kingdom: Firebird Books.

Nossov, K. (text); Dennis, P. (illustrated). (2008). War Elephants. Great Britain: Osprey Publishing.

Nuhoğlu, G. (1995). Beyhaki Tarihi’ne Göre Gazneliler’de Devlet Teşkilatı ve Kültür, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/25769.pdf>

Platt, J. R. (17 Eylül 2015). Stress Takes Toll on Elephants Forced to Work in Myanmar’s Timber Industry. TakePart (Dijital Haber ve Yaşam Tarzı Dergisi). <http://www.takepart.com/article/2015/09/17/stress-takes-toll-elephants> (Erişim 25.01.2021).

Robert Knox (1911). An Historical Relation Of Ceylon. Glasgow: James MacLehose & Sons. (Özgün eser 1681 tarihlidir).

Ruy Gonzales de Clavijo (2016). Timur Devrinde Kadis’ten Semerkand’a Seyahat. Ömer Rıza Doğrul (çev.). İstanbul: Köprü Kitapları. (Özgün eser 1412 civarında yazılmıştır).

Saller, M. (1999). Elephants A Cultural and Natural History (Original title: Der Elephant in Natur-und Kulturgeschichte). Karl Gröning (Ed.). Koenemann/Germany.

Salemink, O. (2001). Viet Nam’s Cultural Diversity: Approaches to Preservation. France: Memory of Peoples | UNESCO Publishing.

Schimmel, A. (h.ş. 1386). Der Kalemrovi-ye Hânân-i Moğûl. çev. Ferâmorz Necid Simye’î, Tahran: İntişârât-i Emîr Kebîr.

Shell, J. (Summer 2015). When Roads Cannot Be Used The Use of Trained Elephants for Emergency Logistics, Off-Road Conveyance, and Political Revolt in South and Southeast Asia. Transfers 5(2), 62–80. doi: 10.3167/TRANS.2015.050205 <https://sites.temple.edu/whenroads/files/2016/12/When-Roads-Cannot-Be-Used.pdf>

Shepherd, C.R ve Nijman, V. (2008). Elephant And Ivory Trade In Myanmar, Petaling Jaya, Selangor. Malaysia: TRAFFIC Southeast Asia. https://wwfint.awsassets.panda.org/downloads/mm_elephant_trade_report.pdf

Siudmak, J. (May 2019). Asian Art: Ancient Indian Terracotta Sculptures Summer Catalogue 2019. [Summer-2019-Catalogue-Indian-Terracottas.pdf](http://www.asianart.com/Summer-2019-Catalogue-Indian-Terracottas.pdf)

Sivasundaram, S. (2005). Trading Knowledge: The East India Company’s Elephants in India And Britain. The Historical Journal, 48, 1, 27-63. United Kingdom: Cambridge University Press. <https://warwick.ac.uk/fac/arts/history/ghcc/research/global-arts/workshops/materialculture/a1.pdf>

“Song Yun”, https://en.wikipedia.org/wiki/Song_Yun (Erişim 26.04.2021).

Sothebys (Friday 23RD October 1992). Oriental Manuscript And Miniatures. <http://www.islamicmanuscripts.info/reference/books/Sothebys-19921023/Sothebys-19921023-475-509-MSS.pdf>

Smith, M. A GLOSSARY OF HINDUSTANI - URDU – HINDI words to be found in Kipling's Works. http://www.kiplingsociety.co.uk/facts_gloss.htm (Erişim 10.02.2021).

Stain, M. A. (1900). Kalhana’s Râjataranginî, A Chronicle of the Kings of Kasmîr, C. I, II. Translated, with an introduction, commentary, and appedndices, by M. A. Stain, Westminster: Archibald Constable and Dompany, Ltd. (Özgün eser Kalhana tarafından 1148’de yazmaya başlanılıp 1150’de tamamlanılmıştır).

Steel, J. H. (1885). A Manual of The Diseases of The Elephant. Madras: The Lawrence Asylum Press. <https://ia802606.us.archive.org/24/items/cu31924000918486/cu31924000918486.pdf> ve <https://rcvsvethistory.org/john-henry-steel-a-manual-of-the-diseases-of-the-elephant-and-of-his-management-and-uses-1885/>

Stone, G. C. (1961). *A Glossary of the Construction, Decoration and Use of Arms and Armor in All Countries and in All Times*. New York: Jack Brussel.

Şerefeddin ‘Ali Yezdi (h.ş. 1387). *Zafername*. nşr. Seyyid Said Mir Muhammed Sâdık, Abdülhüseyin Nevâî, 1.-2. cilt, Tahran: Kitabhane, Müze ve Merkez-i Esnâd-i Meclis-i Şûrây-i İslâmî. (Özgün eser 1424 tarihlidir).

Tâceddîn Hasan Nizâmî (h.ş. 1387/2008). *Tâcü’l-me’âsir*. Ed.&annotated Syed Amir Hasan Abidi, Persian Research Centre Office of the Cultural Counsellor Embassy of the İslâmîc Republic of Iran, New Delhi (Özgün eser 1191-1229 yılları arasındaki olayları ihtiva eder 1229 yılı civarında yazımı bitirilmiş olmalıdır).

The Walters Art Museum (2009). W596.pdf. Baltimore, Maryland: The Walters Art Museum (Babürname minyatürlerini içeren 88 sayfalık dijital kitap). <https://art.thewalters.org/files/pdf/W596.pdf>

Uyanık, H. (2019). “Hellenistik Orduların Mobil Kuleleri ve Savaş Tankları: Savaş Filleri”, Denizli: Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute, sy. 36 (2019): 183-198.

Varma, S.; Valliyatte, M. ve Sujata, S. R. (2009). *Captive Elephants in Rajasthan*. Hebbal, Bangalore: CUPA and ANCF.

Varma vd. (2008). *Captive Elephants of Tamil Nadu*. Hebban, Bangalore: Compassion Unlimited Plus Action (CUPA), Asian Nature Conservation Foundation (ANCF). <https://www.researchgate.net/publication/291354074>

Varma, S.; Ashraf, NVK ve Sujata, S. R. (2010). *Captive Elephants in Bihar: An Investigation into the Population Status, Management and Welfare Significance*. Hebbal, Bangalore: Compassion Unlimited Plus Action (CUPA), Asian Nature Conservation

Wilson, G. (2000). *Royal Armouries: Tower of London*. Great Britain: Royal Armouries Museum.

Wilson, R. T. (July-December 2020). The role of elephants as military pack animals in the Abyssinian Campaign, 1867-1868. *African Journal of History and Culture* Vol. 12(2), 49-59. DOI: 10.5897/AJHC2020.0489.

https://www.researchgate.net/publication/345978654_The_role_of_elephants_as_military_pack_animals_in_the_Abyssinian_Campaign_1867-1868/link/5fb3ae37299bf10c36864d10/download

Yardım, Süleyman (2010). *Tarih Boyunca Türk Askeri Müziğinde Kullanılan Sazlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı Türk Sanat Müziği Bilim Dalı, Konya.

Zaidi, A. (2011). *The Arms and Army Corps in Eighteenth Century*. Aligarh (India): Jaipur, Master of Philosophy in History, Centre of Advanced Study Department of History Aligarh University. <http://shodhganga.inflibnet.ac.in:8080/jspui/handle/10603/49813>

Dijital Kaynaklar (Minyatürler, Çizimler, Resimler, Fotoğraflar, Freskler, Videolar vb.)

“Adham Khan and Akbar”, <https://collections.vam.ac.uk/item/O9310/adham-khan-and-akbar-painting-khim-karan/adham-khan-and-akbar-painting-khem-karan/> (Erişim 8.03.2021).

“A Fine Drawing Of An Elephant With Mahout And Trainers”, <https://onlineonly.christies.com/s/india-on-paper/a-fine-drawing-of-an-elephant-with-mahout-and-trainers-506/6607/#more-from> (Erişim 12.12.2020).

“Ahilya Fort: Lord Shiva'nın Maheshwar Tapınağı”, <https://www.shutterstock.com/ru/image-photo/maheshwar-temple-lord-shiva-testament-splendid-architectural-567568366> (Erişim 4.03.2021).

“Akbar Receiving the Drums and Standards Captured from Abdullah Khan Uzbek, Governor of Malwa, in 1564”, <http://m.vam.ac.uk/collections/item/O9708/akbar-receiving-the-drums-and-painting-mohesh/> (19.01.2021).

“Akbar II on an elephant”, <https://collections.vam.ac.uk/item/O17502/akbar-ii-on-an-elephant-painting-unknown/#> (Erişim 17.05.2020).

“Ali Quli, Bahadur Khan and Akbar”, <https://collections.vam.ac.uk/item/O9318/ali-quli-bahadur-khan-and-painting-kesav-kalan/> (Erişim 7.03.2021).

“Ali Quli Khan”, <https://collections.vam.ac.uk/item/O9298/ali-quli-khan-painting-kanha/> (Erişim 24.12.2021).

“Ancient Indian Empires and Weapons”, <https://defenceforumindia.com/threads/ancient-indian-empires-and-weapons.7479/page-22> (Erişim 27.03.2021).

“Ancient Indian Empires and Weapons”, <https://defenceforumindia.com/threads/ancient-indian-empires-and-weapons.7479/page-24> (Erişim 15.04.2021).

“A Meissen Figure Of A Sultan Riding On An Elephant”, <https://www.christies.com/lot/lot-a-meissen-figure-of-a-sultan-riding-5899006/?from=salesummary&intObjectID=5899006&lid=1> (Erişim 5.04.2021).

“Ancient Indian Empires and Weapons”, <https://defenceforumindia.com/threads/ancient-indian-empires-and-weapons.7479/page-3> (Erişim 17.04.2021).

“An elephant battery of the Indian Army in Secunderabad, India, 1896”, <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/an-elephant-battery-of-the-indian-army-in-secunderabad-news-photo/107247425?adppopup=true> (9.04.2021).

“An Elephant Breaks Free”, <https://onlineonly.christies.com/s/indian-art-online/elephant-breaks-free-26/27742> (Erişim 03.01.2021).

“An Elephant Team, Ceylon”, <https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/3624688/summary?context> (Erişim 5.02.2021).

“Archaeology Thread”, <https://www.skyscrapercity.com/threads/archaeology-thread.361239/page-13> (Erişim 17.04.2021).

“Army Elephants of India, Unloading Heavy Burdens”, <https://www.loc.gov/resource/stereo.1s27143/> (Erişim: 9.03.2021).

“Army Elephants of India - Mounting by the tail”, <https://www.loc.gov/item/2020681874/> (Erişim 9.03.2021).

“Art carved on the wall in the Temple of Literature Thailand. The elephant is one of the characters”, <https://www.shutterstock.com/fr/image-photo/art-carved-on-wall-temple-literature-325628111> (Erişim 28.03.2021).

“A Study Of An Elephant Drawn Cannon And Its Ammunition Caisson”, <https://www.christies.com/lot/lot-a-study-of-an-elephant-drawn-cannon-5881201/?from> (20.02.2021).

- “Atjeh. De kolossen opgeladen”, https://collectie.wereldculturen.nl/?query=search=*=TM-10013953#/query/78b49fe3-f867-4b49-b072-7cd58bee73bf (Erişim 16.02.2021).
- “Atjeh. Transport door olifanten voor militair en goederenvervoer tusschen Tangsé en Geumpang”, https://collectie.wereldculturen.nl/?query=search=*=TM-10013955#/query/60364ba6-f2c7-4e1b-a499-90150a9f755a ve https://collectie.wereldculturen.nl/?query=search=*=TM-10013954#/query/702987ed-3054-4926-8044-c906e065adcc (Erişim 16.02.2021).
- “At Kafa Zırhı Üzerindeki Temren”, <https://i.pinimg.com/originals/d9/0f/2b/d90f2bbdad043f09f54a2a0a2ad36f09.jpg> (Erişim 20.02.2021).
- “Ayudhya İkinci Savaşı, 1767”, <http://nainuad-book.lnwhshop.com/product/194/สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่-2-พ.ศ-2310> (Erişim 10.03.2021).
- “Bhagavata Purana”, <https://www.flickr.com/photos/asianartsandiego/4838434662/> (Erişim 13.04.2021).
- “Bansda Mihracesi'nin Oğlu, 1910”, <https://i.pinimg.com/originals/3a/52/55/3a52559a9fbe43fba5e19b536ad21636.jpg> (Erişim 20.03.2021).
- “Bataafse Petroleum Maatschappij”, https://en.wikipedia.org/wiki/Bataafse_Petroleum_Maatschappij (Erişim 16.02.2021).
- “Battle of Charasiab”, <https://www.britishbattles.com/second-afghan-war/battle-of-charasiab/> (Erişim 7.02.2021).
- “Battle of Khajwa”, https://military.wikia.org/wiki/Battle_of_Khajwa (Erişim 24.07.2019).
- “Battle of Talikota”, https://www.wikiwand.com/en/Battle_of_Talikota (Erişim 5.03.2021).
- “Battle Scene”, http://museumsofindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-XXXIX-61-47745 (Erişim 07.11.2021).
- “Before and after the Procession of the Indian Princes”, <https://www.beaueste.com/Durbar1903/mainProcession2.php> (Erişim 23.12.2021).
- “Bodleian Library”, <http://zone47.com/crotos/?p=4&p195=82133> (Erişim 24.01.2021).
- “боевые слоны”, <https://zveri-zveri.livejournal.com/225407.html> (Erişim 5.04.2021).
- “BRITISH INDIAN ARMY Artillery unit with Elephants about 1905”, <https://www.alamy.com/stock-photo-british-indian-army-artillery-unit-with-elephants-about-1905-88276002.html?pv=1&stamp> (Erişim 27.02.2021).
- “British Raj (19th Century India): Indian War Elephants W/ Naval Siege Gun”, <https://www.worthpoint.com/worthopedia/british-raj-19th-century-india-indian-1874527823> (Erişim 20.02.2021).
- “Bronze Elephant and Rider”, <https://www.flickr.com/photos/101561334@N08/9965266274/in/album-72157635943833255/> (Erişim 8.05.2021).

- “Bronze Elephant and Rider (9965266274).jpg”, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bronze_Elephant_and_Rider_\(9965266274\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bronze_Elephant_and_Rider_(9965266274).jpg) (Erişim 8.05.2021).
- “Calcutta Pageant (1912)”, <https://www.youtube.com/watch?v=MUZdYOxXyH4> (Erişim 14.03.2021).
- “Caparisoned Elephants”, <https://www.sahapedia.org/caparisoned-elephants#lg=1&slide=16> (Erişim 08.01.2021).
- “Cenotaph Complex, Maheshwar Fort, Maheshwar, Madhya Pradesh”, <https://rangandatta.wordpress.com/2016/08/21/cenotaph-complex-maheshwar-fort-maheshwar-madhya-pradesh-mp/#comments> (4.01.2021).
- “Chanfron from Elephant Armour Eighteenth Century”, <https://www.rct.uk/collection/search#/1/collection/38594/chanfron-from-elephant-armour> (Erişim 22.04.2020).
- “Changton Ulusal Müzesi, Kraliyet Fil Ulusal Müzesi”, <http://www.virtualmuseum.finearts.go.th/changton/index.php/en/about-us.html> içinde <http://www.virtualmuseum.finearts.go.th/changton/360/link03.html> (Erişim 24.02.2021).
- “Chessman”, http://museumsofindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-XXXII-606-46889 (Erişim 03.01.2021).
- “Chikarā”, https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=1636 (Erişim 22.12.2021).
- “City Palace- Udaipur Part II- Story of Maharana Pratap- William Wallace of India”, <http://anuragsinha007.blogspot.com/2014/06/city-palace-udaipur-part-ii-story-of.html> (Erişim 31.03.2021).
- “Colonel James Tod And Guru Gyanachandra Riding Elephants Near Udaipur”, <http://collection.sdmart.org/Obj5742?sid=985&x=32778> (Erişim 25.12.2020).
- “Curzon’s Delhi Durbar 1903 & the Photorealism of Mortimer Menpes”, <http://gibberandsqueak.blogspot.com/2008/10/curzons-delhi-durbar-1903-photorealism.html> (Erişim 07.01.2021).
- “Daily News newspaper interview about the Foundation”, <http://elephantreintroduction.blogspot.com/2005/09/> (Erişim 7.02.2021).
- “Daria Daulat Resimleri”, <https://tipu-sultan-palace-paintings.com/category/battle-scenes/close-ups/page/3/> (Erişim 08.01.2021).
- “Deccan Platosu Gezisi, Hindistan 2 (Hallebido'daki Hoisaleshwara Tapınağı)”, <https://4travel.jp/travelogue/11225147> (Erişim 27.03.2021).
- “Doğal Miras”, <http://www.dooasia.com/thailandinfo/oldcity/surin3.shtml> (Erişim 26.02.2021).
- “Doha's Secret Galleries”, <https://www.timeoutdoha.com/art/features/24325-dohas-secret-galleries> (Erişim 25.03.2021).
- “Doha Fotoğrafları”, <http://www.wise-travel.ru/asia/qatar/dokha/photos/index-1.html> (Erişim 25.03.2021).

- “43125 - İngiliz Deniz Tugayı - Fil Bataryası”, http://www.britains-toy-soldiers.com/archive/wbritains_mutiny.htm (Erişim 7.02.2021).
- “Elephant Carrying Many Soldiers”, http://museumsfindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-MSP-2-690-36360?epik (Erişim 30.01.2021).
- “Elefanten heben Holz Chiang Mai Thailand”, <https://www.alamy.de/elefanten-heben-holz-chiang-mai-thailand-image470028.html?pv> (Erişim 10.02.2021).
- “Eléphants, / Palanquins et autres usages, fig. 10”: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55007303k/f10.item.r> (Erişim 25.12.2020).
- “Elefanto Indiano Dell’esercito Anglo-Indiano”, <https://weaponsandwarfare.files.wordpress.com/2016/11/rle6.jpg> (Erişim 7.02.2021).
- “Elephant”, http://museumsfindia.gov.in/repository/record/nat_del-57-100-7-6511 (Erişim 03.01.2021).
- “Elephant And Tiger”, https://www.tripadvisor.in/LocationPhotoDirectLink-g186411-d189274-i76465253-Royal_Armouries_Museum-Leeds_West_Yorkshire_England.html (Erişim: 03.01.2021).
- “Elephant armour (bargustavan-i-pil)”, <https://collections.royalarmouries.org/object/rac-object-1761.html> (Erişim 13.01.2021).
- “Elephant Battery”, <https://www.gettyimages.fi/detail/news-photo/british-elephant-battery-in-action-during-war-in-burma-news-photo/3349049?adppopup=true> (Erişim 23.05.2021).
- “Eléphant d’un maharajah”, <https://www.quaibrantly.fr/fr/explorer-les-collections/base/Work/action/show/notice/545164-elephant-dun-maharajah/page/7/> (Erişim 18.04.2021).
- “Elephant Festival”, <https://www.flickr.com/photos/7ushar/albums/72157626331612168> (Erişim 12.04.2021).
- “Elephant figure, Iran, 12th-13th century AD” https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Elephant_figure,_Iran,_12th-13th_century_AD,_blue_glaze_with_iridescence_-_Matsuoka_Museum_of_Art_-_Tokyo,_Japan_-_DSC07303.JPG (11.04.2021).
- “Elefantes de guerra”, <http://profesorjuliodapenalosada.blogspot.com/2017/07/elefantes-de-guerra.html> (Erişim 24.12.2021).
- “Elephant hunting and taming tools of the Great Mahout”, <https://english.vietnamnet.vn/fms/art-entertainment/97753/elephant-hunting-and-taming-tools-of-the-great-mahout.html> (Erişim 21.02.2021).
- “Elephant in Battle”, <https://www.philamuseum.org/collections/permanent/88265.html?mulR=1561384426%7C374> (Erişim 5.03.2021).
- “Elephant Plowing”, <https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/3369518/summary?context> (5.02.2021).

“Elephants in Afghanistan: Surveying the history of a pachyderm cultural frontier”, <https://www.afghanistan-analysts.org/en/reports/context-culture/elephants-in-afghanistan-surveying-the-history-of-a-pachyderm-cultural-frontier/> (Erişim 27.04.2021).

“Elephants in armour 1903”, <https://www.rct.uk/collection/2916629/elephants-in-armour> (Erişim 26.03.2021).

“Elephants in armour 1903”, <https://www.rct.uk/collection/2916629/elephants-in-armour> (Erişim 26.03.2021).

“Elephants in the Jungle”, <https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/811140/summary?context> (Erişim 5.01.2021).

“Elephants of War: Elephant armor (bargustavan-i-pil) from India, circa 1600”, <https://thekidshouldseethis.com/post/elephants-of-war-elephant-armor-bargustavan-i-pil-from-india-circa-1600-royal-armouries> (Erişim 10.03.2021).

“Elephant Sword”, per *elefanti.pdf*, <http://www.vikingsword.com/vb/showpost.php?p=235260&postcount=25> (3.03.2021).

“Elephant Sword”, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/679021> (Erişim 23.06.2019).

“Elephant Sword”, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/679021> (Erişim 23.06.2019).

“Elephant swords”, <http://www.vikingsword.com/vb/showthread.php?t=24489> (Erişim 26.03.2021).

“Elephant Sword”, <http://www.vikingsword.com/vb/showthread.php?t=24489&page=3&pp=30> (Erişim 3.03.2021).

“Elephant Sword”, <http://www.vikingsword.com/vb/showthread.php?t=24489&page=6&pp=30> (Erişim 3.03.2021).

“Elephant Sword”, <https://i.pinimg.com/originals/b7/59/4c/b7594ca85a65f45f30198f6245911da7.jpg> (3.03.2021).

“ELEPHANT TUSK ORNAMENT Silver and gold tusk ornament for an elephant of a maharaja of Mysore, India”, <https://www.bridgemanimages.de/de/asset/3383527/summary?context> ve <https://www.granger.com/results.asp?image=0105692&itemw=4&itemf=0001&itemstep=1&itemx=22> (Erişim 21.01.2021).

“Elephant Tusk Sword”, <https://collections.royalarmouries.org/object/rac-object-48443.html> (Erişim 23.06.2019).

“Elephant Tusk Sword”, <https://www.pinterest.co.uk/pin/395542779769558030/> (Erişim 26.03.2021).

“Elephant swords”: per *elefanti.pdf*, <http://www.vikingsword.com/vb/showthread.php?t=24489> (Erişim 26.03.2021).

“Elephantus, Belluarum maxima, & prudentissima”, https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1880-0710-515 (Erişim 5.04.2021).

“Elephant with howdah and figure”, https://www.si.edu/object/fsg_F1967.26?width=85%25&height=85%25&iframe=true&destination=spotlight/elephants (Erişim 11.04.2021).

“Elephant With A Mahout”, http://museumsfindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-XLVI-552-43385 (Erişim 13.02.2021).

“Elephant With Mahout”, http://museumsfindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-S-77-43-36782 (Erişim 23.12.2021).

“Exploring Pho Kyar Elephant Camp in Myanmar”, <https://discoverydmc.com/blog/myanmar-travel-stories/pho-kyar-elephant-camp-myanmar/> (Erişim 15.02.2021).

“15 Rare & Old Photo’s of Delhi | Mega Series- Part II”, <https://www.reckontalk.com/delhi-photos-old-historical-images-india-part-2/> (Erişim 4.06.2021).

“Figure du théâtre d’ombres”, <https://www.quaibrantly.fr/fr/explorer-les-collections/base/Work/action/show/notice/968369-figure-du-theatre-dombres/page/56/> (Erişim 20.04.2021).

“Figure d’ombres: éléphant Gajah”, <https://www.quaibrantly.fr/fr/explorer-les-collections/base/Work/action/show/notice/50650-figure-dombres-elephant-gajah/page/94/> (Erişim 20.04.2021).

“Figurine of an elephant”, <https://collections.mfa.org/objects/19069/figurine-of-an-elephant?ctx=295a8266-2d76-4bc7-8a33-b1ae0738e1da&idx=51> (Erişim 12.04.2021).

“Folio from a Shahnama (Book of kings) by Firdawsi (d.1020); recto: Ardashir slays Haftwad; verso: The story of slaying of Haftwad’s worm”, <https://asia.si.edu/object/S1986.247/> (Erişim 2.04.2021).

“Gentil Album”, <https://collections.vam.ac.uk/search/?offset=0&limit=15&narrow=&extrasearch=&q=Gentil+Album&commit> (Erişim 13.01.2021).

“Ghatotkacha and three demons in his company chase Bhagadatta”, <https://www.clevelandart.org/art/collection/search?search=Ghatotkacha+and+three+demons+in+his+company+chase> (Erişim 27.01.2021).

“Hathi Chikar”, http://museumsfindia.gov.in/repository/record/nat_del-53-15-135b-35800 (Erişim 22.12.2021).

“Hisart Museum of Live History and Diorama - President of Çuhadaroğlu Group”, <https://www.tebozelmuze.com/collector/nejat-cuhadaroglu> (Erişim 26.03.2021).

“İbrahim Adil Shah II of Bijapur”, <https://www.christies.com/lot/lot-ibrahim-adil-shah-ii-of-bijapur-bijapur-5603998/?from> (26.03.2021).

“Images for Paintings of Sri Lanka: Hindagala = ශ්‍රී ලංකාවේ බිතු සිතුවම්: හිඳගලා Chutiwongs, Nandana”, <http://www.opac.lib.mrt.ac.lk/cgi-bin/koha/opac-imageviewer.pl?biblionumber=67931> (Erişim 31.03.2021).

“Inao’dan Soran Bir Fil Hikayesi Vardı”, <http://topicstock.pantip.com/library/topicstock/2009/03/K7647760/K7647760.html> (Erişim 15.12.2020).

“Index of /itc/mealac/pritchett/00routesdata/1700_1799/compendia/duvotenay”, 60. Jpg, 73. Jpg, http://www.columbia.edu/itc/mealac/pritchett/00routesdata/1700_1799/compendia/duvotenay/ ve http://www.columbia.edu/itc/mealac/pritchett/00routesdata/1700_1799/compendia/duvotenay/60.jpg ve

http://www.columbia.edu/itc/mealac/pritchett/00routesdata/1700_1799/compendia/duvotenay/73.jpg
(Erişim 13.04.2021).

“Indian Military Elephant and Driver”, <https://www.rct.uk/collection/themes/trails/the-prince-of-wales-tour-of-india-in-1875-6/indian-military-elephant-and> (Erişim 12.12.2020).

“Indian Military Elephant, driver and drummer”, <https://www.rct.uk/collection/themes/exhibitions/splendours-of-the-subcontinent/bradford-art-galleries-museums-cartwright-hall-bradford/indian-military-elephant-driver-and-drummer> (Erişim 03.01.2021).

“Indian postal service (chromolitho)”, <https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/974271/summary?context> (Erişim 13.02.2021).

“Iuthheete Sahnelerinin Çekimi”, http://board.kobalnews.com/view.php?category=siamindu&wb_id=13256 (Erişim 7.03.2021).

“Jaipur elephant festival”, https://www.flickr.com/photos/llanos_ortizmontero/2379548084/ (Erişim 12.04.2021).

“Jodhpur – Mehrangarh Fort 1”, <https://murrayfoote.files.wordpress.com/2014/06/dscf5654-edit.jpg>
(Erişim 05.05.2020).

“Joseph Austin Benwell - Scenes from India”, <http://josephaustinbenwell.yolasite.com/scenes-from-india.php> (Erişim 7.02.2021).

“Jüt Ne Demek, Jüt Lifleri, Jüt Kumaş Özellikleri”, <https://tekstilsayfasi.blogspot.com/2013/01/jute-lifi-jut-nedir-ozellikleri.html> (Erişim 16.01.2021).

“Karen villagers”, <https://www.outlookindia.com/photos/single/16158> (Erişim 5.02.2021).

“Karna, one of the Kauravas, slays the Pandavas' nephew Ghatotkacha with a weapon given to him by Indra, the king of the gods, from a manuscript of the Razmnama”, <http://searchcollection.asianart.org/view/objects/asitem/search/@/0?t:state:flow=f98cee31-5679-487c-ae5b-e45d887b2c0e> (Erişim 6.03.2021).

“Key Cultural, Political, Religious and Economic Features of the Khmer Empire”, <https://khmerknowledgekeepers.weebly.com/key-featues-of-the-khmer-empire.html> (Erişim 20.04.2021).

“Khampti in Myanmar (Burma)”, https://joshuaproject.net/people_groups/12650/BM (Erişim 16.01.2021).

“Lakshmi Narayan Temple – Orchha”, <https://kevinstandagephotography.wordpress.com/2018/04/01/lakshmi-narayan-temple-orchha-laxmi-narayan-mandir-lakshminarayan/#jp-carousel-12206> (Erişim 1.04.2021).

“Lakshmi Narayan Temple – Orchha”, <https://kevinstandagephotography.wordpress.com/2018/04/01/lakshmi-narayan-temple-orchha-laxmi-narayan-mandir-lakshminarayan/#jp-carousel-12207> (Erişim 1.04.2021).

“Lakshmi Narayan Temple – Orchha”, <https://kevinstandagephotography.wordpress.com/2018/04/01/lakshmi-narayan-temple-orchha-laxmi-narayan-mandir-lakshminarayan/#jp-carousel-12211> (Erişim 1.04.2021).

- “L’éléphant est irréfutable”, <https://cervieres.com/tag/les-fruits-du-congo/> (Erişim 20.03.2021).
- “L’éléphant est irréfutable”, <https://cervieres.com/tag/les-fruits-du-congo/> (20.03.2021).
- “Libro Rosso, fig. 73”, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003367g/f73.item.zoom> (Erişim 08.01.2021).
- “Libro Rosso, fig. 217”, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003367g/f217.double> (Erişim 08.01.2021).
- “Maharaja Sawai Man Singh II Museum”, https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g304555-d319850-i246575799-Maharaja_Sawai_Man_Singh_II_Museum-Jaipur_Jaipur_District_Rajasthan.html (Erişim 23.11.2021).
- “Marriage Procession In A Bazaar”, <http://jameelcentre.ashmolean.org/collection/8/object/12399> (Erişim 03.01.2021).
- “Marteau pour éléphants”, <https://www.quaibrantly.fr/fr/explorer-les-collections/base/Work/action/show/notice/49754-marteau-pour-elephants/page/24/> (Erişim 18.04.2021).
- “Marteau”, <https://www.quaibrantly.fr/fr/explorer-les-collections/base/Work/action/show/notice/53094-marteau/page/104/> (Erişim 18.04.2021).
- “Marteau”, <https://www.quaibrantly.fr/fr/explorer-les-collections/base/Work/action/show/notice/55585-marteau/page/63/> (Erişim 18.04.2021).
- “Military Elephants”, <https://weaponsandwarfare.com/2016/11/24/military-elephants/> (Erişim 24.12.2021).
- “Miniatura persa, tomado del “Shahname” ed. “Rashida” del gran poeta iraní, “Ferdowsi”. (3)”, <http://fotografia.islamoriente.com/es/content/miniatura-persa-tomado-del-“shahname”-ed-“rashida”-del-gran-poeta-iraní-“ferdowsi”-3> (Erişim 4.01.2021).
- “Minister Arjuna Ranatunga meets Arjuna Aliya”, <http://www.dailynews.lk/2018/07/25/sports/157817/minister-arjuna-ranatunga-meets-arjuna-aliya> (Erişim 13.03.2021).
- “Mountain tribesmen at elephant racetrack during New Year's celebration”, <https://www.flickr.com/photos/13476480@N07/5344886115/in/album-72157625797723608/> (Erişim 15.03.2021).
- “Mughal Painting Under Akbar: The Melbourne Hamza-Nama And Akbar-Nama Paintings”, <https://www.ngv.vic.gov.au/essay/mughal-painting-under-akbar-the-melbourne-hamza-nama-and-akbar-nama-paintings/> (Erişim 31.12.2020).
- “Mughal ruler Humayun defeating the Afghans before reconquering India, folio from an Akbar-nama (Book of Akbar) of Abu'l Fazl (Indian, 1551–1602)”, <https://www.clevelandart.org/art/1971.77> (Erişim 8.03.2021).
- “Mughal Troops Chase the Armies of Da'ud from an Akbarnama”, https://www.si.edu/object/fsg_F1954.30 (Erişim 2.02.2021).

“Muktesvara Temple Bhubhaneshwar”, <https://www.esamskriti.com/a/Orissa/Mukteswar-Temple-Bhubhaneshwar.aspx> (Erişim 11.04.2021).

“Muktesvara Temple”, <https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3860696> (Erişim 11.04.2021).

“Murshidabad Artist - Procession of a Ruler c.1770”, <https://i.pinimg.com/originals/6b/c5/70/6bc57032aafbe17bfcf4f45fc3563fa0.jpg> (Erişim 05.01.2021).

“Museum Gallery”, <https://www.maharanapratapmuseum.com/museum-gallery.php> (Erişim 31.03.2021).

“Museum of Wall Painting – Dambulla”, https://ccf.gov.lk/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=144&lang=en#gallery2e0d1fe8-15 (Erişim 7.05.2021).

“Musical instruments”, https://www.tripadvisor.com/tr/LocationPhotoDirectLink-g304555-d319850-i246575799-Maharaja_Sawai_Man_Singh_II_Museum-Jaipur_Jaipur_District_Rajasthan.html (Erişim 18.04.2021).

“Nammad”, <https://reversedictionary.org/wordsfor/numdah> (Erişim 10.02.2021).

“Nawab of Murshidabad proceeding to the mosque for the festival of Bakr Id, Murshidabad, ca. 1795 - ca. 1805”, https://www.rarebooksocietyofindia.org/postDetail.php?id=196174216674_10151767725556675 (Erişim 07.01.2021).

“New Delhi Republican Day Parade (1961)”, <https://www.youtube.com/watch?v=GuJVC5qnanU> (Erişim 14.03.2021).

“Original Album of Henry Moser Collection of Oriental-Arms and Armor. 1912”, <https://oriental-arms.com/product/original-album-of-henry-moser-collection-of-oriental-arms-and-armor-1912/> (03.03.2021).

“Painting depicts the defeat of the Hindu army at the Battle is a photograph by Suresh Vasant which was uploaded on July 7th, 2020”, <https://pixels.com/featured/painting-depicts-the-defeat-of-the-hindu-army-at-the-battle-suresh-vasant.html> (Erişim 5.03.2021).

“Paintings/Drawings on the Walls & Ceilings-Vedaranyam, Thirukalar&Mannarkudi Temples”, <https://veludharan.blogspot.com/2017/10/paintings-drawings-on-walls-ceilings.html> (Erişim 13.04.2021).

“[Part II] Civilization Proposal: The Khmer”, <https://wildfiregames.com/forum/topic/19878-part-ii-civilization-proposal-the-khmer/> (20.04.2021).

“PEOPLE OF INDIA PHOTOS: Britain’s Fighting Elephants”, <https://peopleofindia1868-1875photos.blogspot.com/2011/11/second-anglo-burmese-war-elephant.html> (Erişim 19.02.2021).

“Perang Aceh”, https://id.wikipedia.org/wiki/Perang_Aceh (Erişim 28.02.2021).

“Pheel Khana - Fil Mahallesi, Holcar Kampı”, <http://asianart.emuseum.com/view/objects/asitem/search@/73?t:state:flow=7a92f456-a5c1-4fa8-8dbf-abda41b335fd> (30.01.2021).

“Pheel Khana-elephants' quarters, Holcar's camp – 1867”, https://www.rarebooksocietyofindia.org/postDetail.php?id=196174216674_10151057057171675 (Erişim 07.01.2021).

“Pinturas y grabados del Renacimiento al Barroco”, <http://www.elgrancapitan.org/foro/viewtopic.php?f=21&t=16835&start=1410> (Erişim 22.01.2021).

“Ploughing by elephant, Ceylon”, <https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/459439/summary?context> (Erişim 5.02.2021).

“Pottery statue, 12th century, Gorgan, Museum of the Islamic Era, National Museum of Iran, Tehran, Iran - Image ID: WP38DD”, <https://www.alamy.com/pottery-stature-12th-century-gorgan-museum-of-the-islamic-era-national-museum-of-iran-tehran-iran-image271750457.html?pv> (Erişim 26.04.2021).

“Porus of Pauravas”, <https://www.deviantart.com/jfoliveras/art/Porus-of-Pauravas-814507382> (Erişim 5.04.2021).

“Postcards from Maheshwar”, <https://www.meandmysuitcase.com/2015/07/on-trail-of-western-madhya-pradesh-day.html> (Erişim 4.03.2021).

“Preparations for a tiger hunt in India, 1900”, <https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/3018345/summary?context> (Erişim 15.02.2021).

“Путешествие принца Уэльского в Индию в 1875-76. Часть 3”, <https://humus.livejournal.com/4679211.html> (Erişim 17.03.2021).

“Qutb ad-Din Khan and Muhammad Husain Mirza”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O9442/qutb-ad-din-khan-and-painting-lal/> (Erişim 8.03.2021).

“Qutb ad-Din Khan and Muhammad Husain Mirza”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O9452/qutb-ad-din-khan-and-painting-lal/> (Erişim 13.01.2021).

“Rahu”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Rahu> (Erişim 10.03.2021).

“Ragamala Miniatures”, <http://bibliodyssey.blogspot.com/2010/12/ragamala-miniatures.html> (Erişim 07.01.2021).

“Raja on Elephant”, https://vmis.in/ArchiveCategories/collection_gallery_zoom?id=491&siteid=6019&minrange=0&maxrange=0&assetid=29518&self_archive_id=31860&index=0#focused_div (Erişim 23.03.2021).

“Rites and Festivals of Muslims and the main Hindu Castes”, <https://collections.vam.ac.uk/item/O402774/rites-and-festivals-of-muslims-album-page-unknown/> (Erişim 24.12.2021).

“Royalty on Tour Royal visit Prince of Wales Mounting his Elephant at the Old Palace of Lushkur; Gwalior; Madhya Pradesh”, <https://www.alamy.com/stock-photo-royalty-on-tour-royal-visit-prince-of-wales-mounting-his-elephant-83713242.html?pv> (Erişim 20.03.2021).

“Rustam lassoes the Khaqan of China and drags him from his white elephant”, <http://collection.sdmart.org/Obj5660?sid=8464&x=41806> (Erişim 2.04.2021).

“Savaşlarda Korku Salan Fil Zırhı”, <http://www.hisartmuseum.com/tr/Page.asp?ID=1181> (Erişim 20.06.2019).

“Scènes de la vie de Buddha”, <https://www.photo.rmn.fr/archive/17-516331-2C6NU0ATXQIO9.html> (Erişim 3.04.2021).

“2nd-4th c., Gandhara, elephant with mahout, grey schist, 45 cm, found in Sahri Bahlol, lotus in trunk, AKG 5819282, PM-2898 Peshawar M”, <https://himalayanbuddhistart.wordpress.com/2020/03/27/gandhara-elephants/2nd-4th-c-gandhara-elephant-with-mahout-grey-schist-45-cm-found-in-sahri-bahlol-lotus-in-trunk-akg-5819282-pm-2898-peshawar-m/#main> (Erişim 24.12.2021).

“Selçuklu”, <https://fi.pinterest.com/pin/384846730649611160/> (Erişim 26.04.2021).

“Selçuklu Seramik İnsan ve Hayvan Figürleri”, <https://i.pining.com/originals/fc/d0/63/fcd063393bad2da6ea99c800e758749c.jpg> (Erişim 26.04.2021).

“Shiva e Parvati em elefante no templo de Hoysaleswara, Halebidu, Karnatake, Índia”, <https://www.istockphoto.com/br/foto/shiva-e-parvati-em-elefante-no-templo-de-hoysaleswara-halebidu-karnatake-%C3%ADndia-gm1127410770-297134489> (Erişim 27.03.2021).

“16th century wall painting in Vedapureswarar Temple at Vedaranyam, Tamil Nadu”, <https://www.agefotostock.com/age/en/details-photo/16th-century-wall-painting-in-vedapureswarar-temple-at-vedaranyam-tamil-nadu-india/DPA-MAA-68751/1> (Erişim 13.04.2021).

“Stock Photo - Two elephants with garlands in their trunks as welcome sign, carved on the wall”, <https://www.agefotostock.com/age/en/details-photo/two-elephants-with-garlands-in-their-trunks-as-welcome-sign-carved-on-the-wall-of-ahilayabai-temple-in-building-on-ahilayabai-ghat-of-narmada-river/DPA-RSC-75061/1> (Erişim 4.03.2021).

“Stock Photo - Elephants beautifully carved in stone panel on wall of chhatri at Maheshwar temple, Madhya Pradesh, India”, <https://www.agefotostock.com/age/en/details-photo/elephants-beautifully-carved-in-stone-panel-on-wall-of-chhatri-at-maheshwar-temple-madhya-pradesh-india/WR0286210/1> (Erişim 4.03.2021).

“Stories Well Told: The Temple Art Of A Country Speaks For The Mastery Of Skill, And Peerless Faith...”, <http://www.serendib.btoptions.lk/article.php?issue=50&id=1290#page> (Erişim 31.03.2021).

“Surin Ulusal Müzesi”, <https://isaan.com/surin-national-museum/> (Erişim 26.02.2021).

“Tarif-i Husayn Shahi, c. 1565: “Battle of Rakshasi-Tangadi - Execution of Rama Raya”, <https://openresearch-repository.anu.edu.au/handle/1885/188158> (Erişim 23.12.2021).

“Tarif-i Husayn Shahi, c. 1565: Battle of Rakshasi-Tangadi - The defeat of the Hindu army”, <https://openresearch-repository.anu.edu.au/handle/1885/188160> ve <https://openresearch-repository.anu.edu.au/handle/1885/188161> (Erişim 23.12.2021).

“Tarif-i Husayn Shahi, c. 1565: Battle of Rakshasi-Tangadi”, <https://openresearch-repository.anu.edu.au/handle/1885/188162> (Erişim 23.12.2021).

“Tay Beyaz Fil - Komşu Beyaz Fil”, <http://topicstock.pantip.com/library/topicstock/2009/02/K7520883/K7520883.html> (Erişim 24.02.2021).

Tayland Güney Kuzeydoğu Kültür Merkezi. “Elephant exhibition with tribute: The elephant loop of the Kui people”, <http://cul.bru.ac.th/นิทรรศการช้างกับถ้วย> (Erişim 25.02.2021).

“Tayland, Grand Palace, Ramakien Destanı Duvar Resmi”, https://hawkebackpacking.com/images/pictures/asia/thailand/bangkok_2014/thailand_bangkok_2014_37.jpg (Erişim 8.04.2021).

“Tây Nguyên ấn tượng trên tạp chí Life 1957”, <https://dulichvietnam.com.vn/tay-nguyen-an-tuong-tren-tap-chi-life-1957.html> (Erişim 15.03.2021).

“Thai Mural fresco of Ramakien epic at the Grand Palace in Bangkok, Thailand”, <https://www.dreamstime.com/thai-mural-fresco-ramakien-epic-grand-palace-bangkok-thailand-ancient-painting-inside-wat-phra-kaew-national-image154235690> (Erişim 8.04.2021).

“Thailand, Chiang Mai, Chiang Dao, elephant training”, <https://www.gettyimages.co.uk/detail/photo/thailand-chiang-mai-chiang-dao-elephant-training-royalty-free-image/521728148?adppopup=true> (Erişim 12.02.2021).

“Thailand, Chiang Mai, Chiang Dao, elephant training”, <https://www.gettyimages.co.uk/detail/photo/thailand-chiang-mai-chiang-dao-elephant-training-royalty-free-image/521728160?adppopup> (Erişim 17.02.2021).

“The Battle of Pashan Begins”, Folio 243v from the Shahnama (Book of Kings) of Shah Tahmasp”, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452146> (Erişim 27.03.2021).

“The Combat of Khusraw Parviz and Bahram Chubina, Page from a Manuscript of the Shahnama of the Firdawsi for Shah Isma'il II (r. 1576-77)”, <https://collections.lacma.org/node/211682?epik=dj0yJnU9aFp0ZHluZFP3c1FxTWFMdWJKZ2VUOXU4N2VkUm9QTE4mcD0wJm49NGRnbmFsYmtkOF96VXQ1c2VpRFIBQSZ0PUFBQUFBR0FSR3ln> (Erişim 27.01.2021).

“The greatest battle of antiquity on the field of Kuru”, <https://en.topwar.ru/88865-velichayshaya-bitvadrevnosti-na-pole-kuru.html> (Erişim 25.03.2021).

“The Various Forms And Types Of Animal Armor”, <https://www.ripleys.com/weird-news/animal-armor/> (Erişim 17.04.2021).

“THIRD ANGLO-BURMESE WAR. /nAn artillery elephant, part of an elephant battery at Tongo, India, just before the start of the Third Anglo-Burmese War. Engraving, English, October 1885”, <https://www.alamy.com/stock-photo-third-anglo-burmese-war-nan-artillery-elephant-part-of-an-elephant-95974040.html> (Erişim 23.05.2021).

“Tiger Hunting”, <https://martanijhuis.wixsite.com/elephantsmemory/collection?lightbox=dataItem-ijjkupiz2> (Erişim 13.02.2021).

“Traditional Thai mural on temple wall at Wat Klang Bang Kaew in Nakhon Pathom, Thailand”, https://st.depositphotos.com/1542745/4576/i/950/depositphotos_45768069-stock-photo-thai-buddhist-mural.jpg (Erişim 13.04.2021).

“Traditional Thai mural on temple wall at Wat Klang Bang Kaew in Nakhon Pathom, Thailand”, <https://www.istockphoto.com/tr/foto%C4%9Fraf/thai-buddhist-temple-mural-painting-gm482614895-37230744?irgwc> (Erişim 13.04.2021).

“Tradition Or Similar Indian Army Elephant Artillery Cannon 54mm, British Empire”, <https://www.worthpoint.com/worthopedia/tradition-similar-indian-army-1798373396> (Erişim 9.04.2021).

“Padshahnama 1656-57”, <https://www.rct.uk/collection/1005025/the-padshahnama> (Erişim 14.01.2021).

“The Polo brothers (including Marco Polo) arrive in Ormuz from India in a cargo ship. Miniature in The Book of Wonders”, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10021503v/f36.item.zoom> (Erişim 13.02.2021).

“The Rajah of Putteeallah, on his State Elephant”, http://museumsofindia.gov.in/repository/record/vmh_kol-R7723-6-20868 (Erişim 30.01.2021).

“The Ramayan”, http://indpaedia.com/ind/index.php/The_Ramayan (Erişim 19.01.2021).

“The Ramayana (Tales of Rama; The Freer Ramayana), Volume 2”, <https://asia.si.edu/object/F1907.271.173-346/> (Erişim 19.01.2021).

“The Wedding procession of Prince Shah-Shuja”, <https://www.rct.uk/collection/1005025-ac/the-wedding-procession-of-prince-shah-shuja-4-march-1633> (Erişim 2.02.2021).

“Tiger hunt, page from a manuscript on elephant training, early 20th century (pen & ink and pencil on paper)”, <https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/389916/summary?context> (Erişim 8.03.2021).

“Tradition Or Similar Indian Army Elephant Artillery Cannon 54mm, British Empire”, <https://www.worthpoint.com/worthopedia/tradition-similar-indian-army-1798373396> (Erişim 27.02.2021).

“Три доспеха для боевых слонов”, <https://proshloe.com/3-dospeha-dlya-boevyh-slonov.html> (Erişim 23.03.2021).

“12 Places to Visit in Udaipur”, <http://traveltrap.in/12-places-to-visit-in-udaipur/> (Erişim 31.03.2021).

“Two Folios From An Illustrated Mughal Epic”, <https://www.christies.com/lot/lot-two-folios-from-an-illustrated-mughal-epic-5901001/?from> (Erişim 5.03.2021).

“Udaipur-City Palace-05-20131013.jpg”, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Udaipur-City_Palace-05-20131013.jpg (Erişim 31.03.2021).

“Unboxing Elephant Armor”, <https://www.youtube.com/watch?v=iBhW5ZlsvTI> (Erişim 4.04.2021).

“VIJAYANAGAR: Devaraya II, 1426-1466, AE kasu (4.02g), Mitch-1998:630, elephant right, mahout running before, holding goad, nice strike, VF, RR, ex William F. Spengler Collection”, <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=618&lot=1009>

“War Elephants”, http://circusnospin.blogspot.com/2010_10_02_archive.html (Erişim 25.03.2021).

“War History Of Ancient India: WAR ELEPHANT”, <https://www.youtube.com/watch?v=Qmpx4QTeMKk> (Erişim 17.04.2021).

Williams, A. R. (September 9, 2016), “Explore This Mysterious Mosaic—It May Portray Alexander the Great”, <https://www.nationalgeographic.com/history/article/mysterious-mosaic-alexander-the-great-israel> (Erişim 23.12.2021).

“Working elephant in Ceylon”, <https://www.bridgemanimages.co.uk/en/asset/338322/summary?context> (Erişim 5.02.2021).

“Worship of a Jain tirthankara; below: a mounted lanceman attacks the mahout of”,
<https://www.flickr.com/photos/asianartsandiego/4836262882/> (Erişim 13.04.2021).